

U V O D

Moderno studiranje evropskih naselja dalo je nove poglede u njihovu biološku evoluciju. Rezultati toga proučavanja objasnili su kontinuitet stare klasične civilizacije sa srednjevjekovnom i protumačili mnoge logične uzroke smještaja, agrarnih odnosa i uopće života današnjih naselja.¹⁾ Na Balkanskom poluotoku prvi su se problemom naselja pozabavili Cvijić, Jireček i Novaković. Cvijić je u svojim Antropogeografskim problemima²⁾, dao smjernice za proučavanje migracija i recentnih naselja u našim zemljama. Sintezu brojnih radova svojih učenika u Naseljima³⁾ objavio je u djelu: La Peninsule Balcanique,⁴⁾ gde je čisto geografskim metodom, a na temelju bogatoga vlastitog iskustva i intuitivnoga poznavanja psihe narodne riješavao težak antropogeografski problem Balkana.

Dok se Cvijić tek u rijetkim slučajevima služio historijskim izvorima, a glavno težište bazirao na narodnom predanju, dotle se Jireček⁵⁾ u svojim istraživanjima o etnografskim prilikama ranoga Srednjeg Vijeka u dalmatinskim gradovima i u Nemanjičkoj državi služio isključivo historijskim metodom, a na osnovu skrupuloznog poznavanja dalmatinskih arkiva, naročito dubrovačkoga. Jirečekove radnje organski su vezane uz širok rad Stojana Novakovića.⁶⁾ Dok Jireček u glavnom obraduje gradski život, dotle je Novaković u svojim radovima prvi rasvijetlio prilike i život seljačkoga elementa u srednjevjekovnim našim državama i pod Turcima.

Potpuni antropogeografski profil jednoga kraja mogao bi dati tek rad, koji se služi i geografskim i historijskim metodom.

Za takav studij neobično je podesan teritorij nekadanje dubrovačke republike. Bogati dubrovački arkiv sa golemim brojem privatnopravnih isprava od 13. stoljeća unaprijed pruža neiscrpno vrelo za proučavanje

1) Dopsch: Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kultur-entwicklung. — Wien 1923—1924.

2) Cvijić: Antropogeografski problemi Balkanskoga poluostrva. — Naselja i poreklo stanovništva. Beograd. Srpska Kralj. Akademija, knj. I. 1902. p. I.

3) Srpski etnografski zbornik. I. odeljenje: Naselja i poreklo stanovništva. Beograd. Srpska kralj. Akademija. U svemu 25 knjiga.

4) Cvijić: La Peninsule Balcanique. Géographie humaine. — Paris, 1918.

5) Vrlo dobar prikaz Jirečekova rada i njegovih brojnih publikacija dao je Radojčić u Narodnoj Starini, sv. 6., knj. II., br. 3., p. 193. Bez detaljnog poznavanja Jirečekovih publikacija nije moguć u nas nikakav solidan antropogeografski rad.

6) Između ostalih brojnih radova, najvažniji: Selo. — Glas Srpske kralj. Akademije XXIV.

svih grana privatnoga života, migracija i toponomastike, nesamo na teritoriju republike Svetog Vlaha, nego i ostalih oblasti Balkanskoga poluotoka, što ih je obuhvatala interesna sfera Dubrovčana.

Skladan razvitak unutarnjih prilika Republike kroz tisućljeće ucijepio je puku izvjesnu pitominu i staloznost. Život je izvan mira dubrovačkih tekao jednoliko, bez velikih mijena i potresa, te su tako mnoge starinske životne forme dočekale i naše doba.

Literatura, što sam je u ovoj radnji upotrebio, navedena je svagdje na odnosnom mjestu u notici ispod teksta, dok su vrela, u koliko nisu još publicirana, a poglavito bogata zbirka nekadanje mljetske kancelarije, prepisana dijelom iz originala u dubrovačkom arhivu, što mi ih je poznatom svojom ljubeznošću stavio na raspolaganje g. Jovica Perović, podarhivar dubrovački, a dijelom iz suvremenih ovjerovljenih prepisa, što se kao porodične isprave čuvaju i danas u pojedinim mljetskim kućama. Naročito treba istaknuti takovu bogatu porodičnu zbirku g. Iva L. Peša u Maranovićima, te mnoge dragocjene bilješke u staroj matici krštenih od god. 1687. u župi u Maranovićima. G. Ivo L. Peš i velečasni don Vice Radetzky, župnik u Maranovićima, dobrohotno su mi stavili na raspolaganje sve svoje dokumente, pa im stoga dugujem veliku hvalu. U arhivu župnog ureda u Babinu Polju, kojega sam dobrotom župnika velečasnog don Iva Petkovića također mogao pregledati, nema dokumenata iz doba Republike, izuzevši jednu vrlo fragmentarnu knjigu računa bratovštine Presv. Sakramenta (Libro dei Legati della Confraternita de SS Sacramento del 1772.) i matica, što počinju 1617. Općinski je arhiv posve orobljen za talijanske okupacije nakon Velikoga Rata tako te nema u njemu dokumenata starijih od Napoleonomog doba.

Svoju veliku blagodarnost izričem ovde i prečasnom g. Antu Liepopili-u, kanoniku dubrovačkom, koji mi je dobrohotno dao na upotrebu svoje bogate prepise i bilješke iz akata mljetske kancelarije, što ih je on sam tokom svoga dugogodišnjeg rada sakupio u dubrovačkom arhivu. Na ovoj rijetkoj susretljivosti i odličnoj naučnoj pomoći najveća mu hvala.

Prijatna mi je dužnost da zahvalim uredniku Etnološke Biblioteke, g. prof. Vladimiru Tkalčiću, upravniku Etnografskoga Muzeja u Zagrebu, što je nastojao, da ova radnja izade što ljepše opremljena; jednako zahvaljujem i gdi prof. Zdenki Sertić, koja je dragovoljno poznatom svojom spremom, prema mojim nacrtima, izradila sve crteže. Ilustracije u ovoj radnji izradene su prema mojim snimcima, osim dviju fotografija: Ruševine rimskoga palacija u Polačama i strma vanjska obala, što mi ih je g. Dragutin Paulić dobrohotno stavio na raspoloženje, te mu i na ovom mjestu izričem moju hvalu.

U Zagrebu mjeseca juna 1929.

KRATICE NASLOVA ČEŠĆE SPOMINJANIH DJELA:

Akad. Rj. — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Izd. Jugoslovenska Akademija. Sv. 1. do 43. Zagreb 1880.—1930.

Anonymus — Nodilo: Annales Ragusini Anonymi item Nic. de Ragnina. Zbirka MHSM Jugoslovenske Akademije. Vol. XIV. Scriptorum Vol. I. Zagreb 1883.

Bartoli — A. Bartoli: Das Dalmatische. Schriften der Balkankommission der kais. Akademie der Wissenschaften. Bd. I. i II. Wien 1906.

Bulletino — Bulletino di archeologia e storia dalmata, pubblicato per cura di prof. Bulić. Split 1878. i dalje. Od 1920. pod imenom Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Vol. I.—XLVI.

Cod. — Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Vol. II.—XIV. Izd. Jugoslovenska Akademija. Zagreb 1904.—1916.

Cvijić — Cvijić: Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnovi antropogeografije. Knj. I. Zagreb 1922.

Cvijić: Geomorfologija — Cvijić: Geomorfologija. Knj. I.—II. Beograd 1924.—1926.

Diversa — Libri delli Diversi di Cancellaria di Meleda od god. 1503. dalje u dubrovačkom arhivu.

Diversis — Philippi de Diversis: Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii. Ed. Brunelli. Zara 1882. Separat iz Programma gimnas. 1880.—1882.

Engel — Johann Christian von Engel: Geschichte des Freystaates Ragusa. Wien 1807.

Extravagante — Libri Extravagante di Cancellaria di Meleda u dubrovačkom arhivu.

Farlati — Farlati—Coleti: Illyricum sacrum. Vol. VI. Ecclesia Ragusina. Venetiis 1800.

Glasnik — Glasnik geografskog društva. Knj. I.—XIV. Beograd 1912.—1928. Prva tri godišta kao Glasnik srpskog geografskog društva.

Haberlandt: Beiträge — Haberlandt: Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien und Serbien. Wien 1917.

Inte — Libro di Inte (Intentioni) di Cancellaria di Meleda u dubrovačkom arhivu.

Jireček: Romanen — Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe. I. Theil. Bd. XLVIII. 1901., II. Theil. Bd. XLIX. 1903. Wien.

Jireček: Handelsstrassen — Jireček: Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Abhandlungen der kgl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. VI. Folge. Bd. 10. Prag 1879.

Jireček: Bedeutung — Jireček Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Almanach der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien 1899.

Jireček—Radonić — Jireček—Radonić: Istorija Srba. Knj. I.—IV. Beograd 1922.—1923.

Lamenta — Lamenta di Cancellaria di Meleda od god. 1475. dalje u dubrovačkom arhivu.

- Liber Baptisatorum*—*Liber Baptisatorum* župe u Maranovićima, god. 1684.—1787.
- Listina od 12. maja 1388.* — Listina od 12. maja 1388., gdje se opat samostana Marijinog u Lagu nagada sa mljetskom univerzijom. Dubrovački arhiv fasc. I. № 35.
- Listina od 15. novembra 1453.* — Listina od 15. novembra 1453. gdje se konačno uređuje odnos između opata samostana Marijinog u Lagu i mljetske univerzije. Dubrovački arhiv. Zbirka saec. XVI. № 152.
- Liber Viridis* — *Liber Viridis* u prepisu Bartola Poparića u knjižnici Jugoslovenske Akademije. S. IV. c. 76.
- Ljubić: Listine* — *Ljubić: Listine* o odnošaju između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. Zbirka MHSM Jugoslovenske Akademije. Vol. I., II., III., IV., IX., XII., XVII., XXI., XXII. i XXVI. Zagreb 1868.—1893.
- Mažuranić: Prinosi* — Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Izd. Jugoslovenska Akademija. Zagreb 1908.—1923.
- Meringer* — Meringer: Das volksthümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina. Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. Bd. VII. 1900., p. 247.—290.
- Miklošić* — Miklosich: Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae 1858.
- MHJM* — Monumenta historico — juridica Slavorum Meridionalium. Izd. Jugoslovenska Akademija. Vol. I.—XI. Zagreb 1877.—1926.
- MHSM* — Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Izd. Jugoslovenska Akademija. Vol. I.—XLIII. Zagreb 1868.—1918.
- Mon. Rag.* — Monumenta Ragusina. Libri Reformationum. Vol. I.—V. Zbirka MHSM Jugoslovenske Akademije. Vol. X., XIII., XXVII., XXVIII., XXIX. Zagreb. 1878.—1897.
- Naselja* — Naselja i poreklo stanovništva. Srpski etnografski zbornik. I. odeljenje. Knj. I.—XXIV. Beograd, 1902.—1928.
- Nopcsa: Haus und Hausrat* — Nopcsa: Haus und Hausrat im katholischen Nordalbanien. Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Heft 16. Sarajevo 1912.
- Nopcsa: Albanien* — Nopcsa: Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanien. Berlin und Leipzig 1925.
- Pucić*—Pucić: Spomenici srpski od 1395. do 1423. Vol. I.—II. Beograd 1858.—1862.
- Rad* — Rad Jugoslovenske Akademije. Knj. 1.—235. Zagreb 1867.—1928.
- Rački Doc.*—Rački: Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Zbirka MHSM Jugoslovenske Akademije. Vol. VIII. Zagreb 1877.
- Ranjina* — Nodilo: Annales Ragusini itd. Vidi pod Anonymus.
- Razzi* — Razzi: La storia di Ravgia. Srpska dubrovačka biblioteka. Knj. V. Dubrovnik 1903.
- Restić* — Nodilo: Chronica Ragusina Junii Resti (ab origine urbis usque ad annum 1451.), item Ioannis Gundulae (1451.—1484.). Zbirka MHSM Jugoslovenske Akademije. Vol. XXV. Scriptores Vol. II. Zagreb 1893.
- Sindik: Dubrovnik* — *Sindik: Dubrovnik* i okolina. Naselja knj. 23. Beograd 1926.
- Starine* — Starine Jugoslovenske Akademije. Sv. I.—XXXVI. Zagreb 1869.—1918.
- Stišić* — Strohal: Glagolska notarska knjiga vrbničkoga notara Ivana Stišića. Starohrvatska glagolska knjižnica. Knj. I. Publikacije Staroslovenske Akademije na Krku. Zagreb 1911.
- Stat. Brazae* — Kadlec: Statut i reformacije otoka Brača. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. XI. Zagreb 1926.
- Stat. Buduae* — Ljubić: Statuta et leges civitatis Buduae. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. III. Zagreb 1882/3.
- Stat. Cat.* — Statuta civitatis Cathari. Venetiis MDCXVI. Apud Rubertum Meiettum.
- Stat. Curz.* — Hanel: Statuta et leges civitatis et insule Curzulae (1214—1558). Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. I. Zagreb 1877.
- Stat Iad.* — Statuta Iadertina. Venetiis MDLIV.
- Stat. Lag.* — Radić: Knjiga o uredbama i običajima skupštine općine otoka Lastovo. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. VIII. Zagreb 1901.

Stat. Les. — Ljubić: Statuta et leges civitatis et insulae Lesinae. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. III. Zagreb 1882/3.

Stat. lingua croatica — Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski, a donekle svega krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski. Uredili: Rački, Jagić i Crnčić. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. IV. Zagreb 1890.

Stat. Meled. — Wenzel: Beiträge zur **Quellenkunde** der dalmatinischen Rechtsgeschichte im Mittelalter. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien 1849.

Stat. Pag. — Statuta Communitatis Pagi. Venetiis MDCXXVII.

Stat. Rag. — Bogišić—Jireček: Liber statutorum Ragusii compositus anno 1272. cum legibus aetate posteriore insertis atque cum summariis, adnotationibus et scholiis a veteribus iuris consultis Ragusii additis. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. VIII. Zagreb 1904.

Stat. Scard. — Ljubić: Statuta et leges civitatis Scardonae. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. III. Zagreb 1882/3.

Stat. Spalat. — Hanel: Statuta et leges civitatis Spalati. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. II. Zagreb 1878.

Stat. Stagni — Capitula di Stagno. MS u dubrovačkom arhivu. Nije pravi statut, nego samo zbirka odredaba dubrovačke vlade za upravljanje Stona i Stonskoga primorja.

Šišić: Povijest Hrvata — Šišić: Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925.

Šišić: Letopis popa Dukljanina — Šišić: Letopis popa Dukljanina. Izdanje Srpske kraljevske Akademije. Posebna izdanja knj. LXVII. Beograd—Zagreb 1928.

Šurmin: Acta — Šurmin: Acta croatica. Hrvatski spomenici. Sv. I. Zbirka MHJM Jugoslovenske Akademije. Vol. VI. Zagreb 1898.

Testamenti — Libri delli Testamenti di Cancelleria di Meleda od god. 1497. dalje u dubrovačkom arhivu.

Vendite — Libri delle Vendite di Cancelleria di Meleda od god. 1443. dalje u dubrovačkom arhivu.

Vojnović: Pad Dubrovnika — Vojnović: Pad Dubrovnika. Knj. I.-II. Zagreb 1908.

Vučetić — Vučetić: Dubrovnik za Kandijskoga rata 1647.—1689. iz dopisivanja Republike sa Mihom Sorgom Bobalijem. PO iz Programa dubrovačke gimnazije. Dubrovnik 1896.

Vukasović — Vuletić—Vukasović: Narodni sud, sudije itd. na ostrvu Mljetu. Spomenik Kralj. Srpske Akademije. Vol. XLIX. Beograd 1910.

Wenzel: Beiträge — Vidi pod Stat. Meled.

Zbornik — Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knj. 1—26. Izd. Jugoslovenska Akademija. Zagreb 1896.—1926.

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

I. NACRT FIZIKALNO-GEOGRAFSKIH PRILIKA NA OTOKU MLJETU

Izrazitu geografsku jedinicu u području teritorije dubrovačke predstavlja otok Mljet. On je najistočniji (od 34°59' do 35°25' ist. duž. od Ferra), a ujedno i najjužniji (od 42°41' do 42°48,5' sjev. šir.) od velikih dalmatinskih otoka, a njegovo je pružanje za razliku od Brača, Hvara i Korčule zauzelo opet dinarski pravac SZ—JI. Od dugoga poluotoka Rata, s kojim je paralelan, dijeli ga samo uski Mljetski konao, dok ga inače sa sviju strana oplakuje otvoreno more, Jadran.¹⁾

Morfološki je otok Mljet tipičan dinarski primorski karsni gorski lanac, sa tri niza vrhunaca, dva ivična i jednim srednjim najvišim, među kojima se nalaze brojni doci i polja, također dinarskoga pružanja. Postament čitave te gorske grupe potopljen je doduše pod morem, ali se iz pribreznoga reljefa, a taj se može veoma lijepo rekonstruirati iz izobatskih specijalnih karata austrijske marine (1:80,000), i iz karaktera sadašnje morfologije otoka, s pravom može izvesti upravo napadna sličnost sa karakterom većine sadašnjih primorskih planina (Velebit, Biokova, Pelješac itd.). Ostatke stare morske obale naznačuje potopljeni klif, što ga nešto južnije od južnoga ivičnog grebena možemo pratiti u dubini od cca 85 m uzduž čitave JZ strane otoka, a čije vidljive ostatke predstavlja niže opisani četvrti greben. S blago nagnute abrazione terase uzdiže se strma JZ strana otoka, s mladim rtovima i dragama, brojnim sekama i maharcima, sve znakovima jake svježe abrazije. Relativno pak plitak Mljetski konao možemo shvatiti kao nastavak te abrazione terase, nekadanje polje, iz kojega se s jedne strane uspinjao gorski greben današnjega poluotoka Rata, a s druge strane današnje ostrvo Mljet. S toga držim, da je tačna Cvijićeva tvrdnja, da se »sva ostrva i školje Jadranskoga mora dižu sa abrazionih terasa, koje se na dubinskim kartama Jadranskoga mora mogu utvrditi, osobito na pučinskoj strani njihovoj«.²⁾

Sjeverni ivični greben počinje na SZ sa najvišim vrhom školja Po-meštaka (45 m), te se nastavlja na otoku na vrhovima Veliki i Mali Petral i Straža (152 m), teče uz čitavu SI obalu otoka do Stražišta (176 m) i Vrh od Vratničke (67 m), da se izgubi u dugoj Punti od Vratničke (na specijalnoj karti Pt. Cima di Meleda) na JI kraju otoka. Taj je greben prekinut na

¹⁾ Mljećani otvoreno more uvijek nazivaju Jadranom, za razliku od Konala, između Korčule i Rata, odnosno Mljeta i Rata.

²⁾ Cvijić: Abrazijona serija Jadranske obale i epirogenetski pokreti. — Glasnik 1922. p. 82.

četiri mjesta: nad Polačama na Polačnom polju, nad Sovrom na Blatini, u luci od Prožure, gdje mu je ostatak 64 m visoki vrh Velikoga školja, i u Okuklju, gdje mu prelaz u moru označuje dugačka, a veoma plitka i izbrazdana seka.

Isključivši za sada iz našega promatranja najsjeverozapadniji dio otoka, koji se poniranjem velikih polja u Z dijelu i stvaranjem slanih jezera gotovo odijelio od glavne trupine, možemo jasan početak J ivičnoga grebena danas fiksirati u vrhovima Velikoga i Maloga Graca nad S obalom Velikoga Jezera. Odavde ga pratimo u neprekinutom nizu grebenom Montokuca (243 m), Zlih Stijena, Grabove (381 m) i Bugara (341 m) uz JZ obalu otoka do Ljubičke (181 m), odakle se spušta preko Velike Oštre (95 m) i Kosova (118 m) prema moru, da se konačno izgubi posve na JI u Puntima od Gruja.

Srednji greben, u kom su usredotočeni najviši vrhovi otoka Veliki Grad (514 m) i Mali Grad (488 m), relativno je kratak. Započevši tek JI od Blatskoga polja sa vrhom Brdske gore (342 m), preko Male i Velike Sutilije (390 m), te Vrha od Kantuna (465 m), nastavlja se visokim i oštro konturiranim grebenom preko Blatske gore (391 m), Sokolovice (343 m), Spasa (363 m) i Graca (371 m), i svršava u strmim obroncima Planjaka (356 m). Između srednjega i oba ivična grebena rasprostrla se brdovita krajina, puna humaka i vrhunaca, sad strmijih, sad blaže nagnutih strana, većinom pod šumom ili boškom, sa svim atributima dinarskoga karsta.

U najsjeverozapadnijem dijelu otoka nailazimo i na četvrti greben, također dinarske direktrise, što nam, kako je već napomenuto, predstavlja ostatak potopljene stare obale. Taj greben počinje posve na SZ otoka na Sparožnom i Golom ratu, te malenom školjiću Šiju, formira se u gorsko bilo u sljemenu Turske Straže (47 m i 38 m), te se preko Debele Glavice (127 m), Krsta (91 m), Petrala (107 m) i Bašinoga brijega, spušta preko Lenge (61 m) u more. Submarino možemo ga još pratiti pličinama do Vanjega školjića, što je čini se, na Z strani njegov posljednji vidljivi izdanak. Moguće bismo smjeli niz školjića uz J obalu I strane otoka, kao što su Ogiran, Brnjestrovac (na specijalnoj karti pogriješno Barnistovac), Lukovac, Sv. Pavla i Preč, te seke pred Maslinovom i Saplnarom, shvatiti kao posljednje vidljive ostatke istočnoga dijela toga grebena. Čini mi se, da i brakovi³⁾ između Sutmiholjske i Duboke pod Babinim Poljem, te seke od Zabugarja i Duboke, na kojima babopoljski ribari naročito vole bacati vrše, govore za kontinuitet oba gore spomenuta dijela.

Na Mljetu je bogata nomenklatura morfoloških forma obale.⁴⁾ Na strmom grebenu jasno se ocrtavaju dva paralelna traka: *crni* i *bijeli morski kraj*. Niži je *crni morski kraj*, *mrkjenta*. To je pojas tamnih alga, poraslih u zoni vertikalnog pomicanja razine morske. O mrkjentu stalno *more udara*, *buba* i *hrda*; bijela *hrdavičina* diže se uz mrkjentu sa svakim vjetrom. Crn je morski kraj *tvrd*, more spire s njega sav rastresit materijal, kamen se s mrkjente nikad sam ne otkida. Viši i mnogo širi je *bijeli morski kraj*. To je upravo sam greben, što ga oko opaža već iz daljine, da kao pravilna bijela crta dijeli otok od tamne pučine. Uz bijeli morski kraj *sulji slap mor-*

³⁾ Brakovi su pliča mjesta u moru, gdjekada i podalje od obale, obrasla bujnom florom, kuda rado dolazi riba »da pase«. Cvijićevo tumačenje riječi brak nije potpuno (Glasnik 1922. p. 74; Geomorfologija I. p. 486.).

⁴⁾ Za nomenklaturu morfoloških oblika obale upor. i Rubić: Obala Šolte — Geografski Vestnik, Ljubljana, 1927. p. 28. i dalje.

ski samo za velikoga mora; tada *more izjeda kraj*, a pod utjecajem atmosfēriliĝa kamen se sve jaĝe drobi i raspada. To su upravo one najsitnije forme abrazije, kao ŝto su *raĝice i rake*, kad kamen kao da je sav boginjav, pa neŝto veĝe udubine *ŝkrapa* i duboke *ŝkraplje*. Stapanjem ŝkrapa i ŝkrapalja nastaju *korita*. U njima se zadrŝava more, napljuskano za nevremena, obara se sō, pa koze i ovce rado dolaze amo da se njome omrse. Zduŝivanjem i udublĝivanjem prostranih korita nastaje *badanj*: tu se stijena razbila tako, da je u nju odozdo uŝlo more, ŝto ga je sad poput prstena kamen obuhvatio. Za nevremena *more naglo navire u badnjeve*, pritisak uzduha udara o stijenje, nastaje huk i buka, *more tutnji i grmi*.

Na dnu Mljeta, gdje obalu sastavljaju blago svedeni slojevi ĉvrstoga vapnenca ispralo je more ogromne glatke *ploĝe*, nastala je *puzavica*, *lijep morski kraj*, ŝto neprestano stoji pod udarom valova. Ovde u pukotinama *more grgolji i liŝe*, *izjeda* pomalo tvrde ploĝe, nastaju sitni *ŝkripici*, kojima su velike ploĝe ĉesto posve iŝarane. Na strmom klifu, u dijaklazama, ispire more duboke prosjele, stvaraju se *ŝkripa* i *procijepi*,⁵⁾ ŝto su poput vertikalnih tamnih pruga izbrazdale inaĝe svjetao poĝas iznad razine morske. Proŝirivanjem i daljnim udublĝivanjem *ŝkripa*⁶⁾ stvaraiu se *spile* i velike *peĝine*, a kad se takovoj peĝini uruŝi svod, nastaju male, veoma zatvorene drage strmih strana, koje narod svagda zove *garma*.⁷⁾ U mrkĝenti more podĝeda glave mekaniĝih slojeva, u dijastromama nastaju pravi abrisi, ŝto ih narod zove *butar*.⁸⁾ Nadviŝeni rub ipak ne postaje samo abrazionim djelovanjem mora, nego i apozicijom ovapnjeloga sloĝa alga, ŝto su upravo na tom mjestu najbujnije.

Horizontalni razvoj obale ĝine mnoge *uvale*, *vale* i *valice* i izmeĝu njih dugi kameniti *ratovi*. O njihove oŝtre stijene lomi se snaga valova, preplavljuje vezu izmeĝu *punte* i morskoga kraja, stvarajuĝi tako *maharce*,⁹⁾ dalje ih posvema raskida od ratova i razbija u *ŝkolje*, gdje ih jaka abrazija sa daleke puĝine uravnjuje u *seke*, bogate ribom. Naroĝito se rado riba zadrŝava uz oblu stijenu, ŝto je tek posve malo pokriva more. To je *prasac*, te se govori »baca se vrŝa ili mrijeŝa s praca«. Uza seke i uza strmi kraj morsko je dno redovno *grohot*, tek u veĝim dubinama prelazi dno u *pijesak* ili u *glib*.

⁵⁾ *Procijep*, ĝuje se i *procip*, upravo je forma koju Cvijiĝ zove »niŝe u klifu«. — Glasnik 1922, p. 76; Geomorfologija I. p. 489.

⁶⁾ Ne znam zaŝto je Cvijiĝ drŝao, da *ŝkrape* i *ŝkripa* (izraz »ŝkripina« nisam mogao utvrditi) nastaju »iznad klifova«, (Glasnik 1922. p. 74; Geomorfologija I, p. 487.) kad ih nalazimo, ŝto je i posve razumljivo, po cijelom obalnom kraju, a pogotovo upravo u predjelu klifa. Rubiĝ je onom dijelu obale »koĝi poĝinje od pravca gdje raste *macchia* i penje se do vrhova otoka« nadjenuo ime »obalni kraj«. — o. c. p. 29. Na Mljetu to zovu primorje; kaŝe se npr.: »prva je ŝarka u primorju«, ŝto znaĝi, da groŝde veĝ zrije u onim lazinama i docima ŝto su uz more.

⁷⁾ Narod strogo diferencira *garmu* od *peĝine*, pa nesamo da »sve peĝine uz obalu bez obzira na veliĝinu« nisu *garma*, kako to tvrdi Sindik — Naselja 23 p. 4, — nego *garma* uopĝe nije peĝina. Naziv *garma* kod Zadra 14. maja 1279.: »terra... posita in insula infra fines *garma* Losigi et *garma* Boriche«. — Cod. VI. p. 295. — Upor. joŝ i Rubiĝ o. c. p. 49. i Skok: Tumaĝenje rijeĝi *garma*. Romania TT. 50. p. 201.

⁸⁾ *Butaru* odgovara u naŝoj nauĝnoj literaturi potkapina, naziv nepoznat i nerazumljiv narodu. Upor. npr. Cvijiĝ, Glasnik 1922. p. 74., te Geomorfologija, naroĝito Vol. I. p. 477, gdje ju naziva »talasna potkapina«, pa Rubiĝ o. c. p. 47. i Sindik Naselja 23. p. 4, itd.

⁹⁾ *Maharac* kao ime lokaliteta 22. maja 1280. u Ninu: »terram Naberda aput Mahurci. — Cod. VI. p. 342.

Funkcionalni odnos između submarinskoga reljefa i oblika obale očituje se i na Mljetu. JZ obala visoka je i pusta. Jaki zamah valova sa otvorenoga mora neprekidnom snagom djeluje na glavu slojeva, što su gotovo stalno nagnuti prema kopnu. Prilaz do mora i do kraja težak je, nema nijedne luke, tek u strmim garmama čuvaju ribari svoje lade, koje im svaki malo jači šilok lako uništava. Iz malenih i široko otvorenih vala uspinju se uza strane sve do najviših glavica strma *točila*; poput bijela traka prekida goli kamen gusta zelen makije. *Lijes*, spuštajući tuda od davnine, odnio je sav humus, izgladao korito, te na tim mjestima ne može više nikada da poraste bošak. Za velikih proljetnih i zimnjih kiša nailaze dnom tih uvala periodični *potoci*. Golemo kamenje kazuje o erozivnoj snazi naglo nadošle vode. Najjača je takova bujica *Rikavica* blizu Omana, što je i svojoj drazi dala ime.¹⁰⁾ Na kraju vale naslaže se erozivni materijal, kršlje i plimni nanos, more stalnim mlatanjem taj kamen drobi, sitni, glača i brusi, pa tako nastaje *žalo*, što prekriva dno svih ovih malih draga. Rijetki školji na toj su strani goli, jaka abrazija izravnala im je površinu, za velikih ekvinocijalnih nevremena gube se u uzavrelu moru.

U Konalu je sila morskih talasa mnogo slabija i zato obala nije tako strma, prilazi su laglje, pa i luke mljetske na toj su strani. To su mahom potopljene doline, blago nagnutih strana, zatvorene prema Konalu vijencem školja, u kojima je, zbog veoma slabe abrazije, kopneni reljef ostao gotovo nepromijenjen. Strane su pokrivene šumom ili boškom, a taj se nerijetko spušta do razine morske.

Izdanske vode ima na otoku veoma malo. Takovo je Vilinsko vrelo povrh Kneže-polja, ispod Velikoga Planjaka, vrelo u Polaçama, te Omani, više Sovre, pa divna *živa voda* u pećini Ostaševici i Vodice kod Babina Polja, od davnine ograđeno i uređeno vrelo. Ima i žive vode u nekim garmama na J obali otoka, posve uz more. Ali je ta voda *buncata* (brakična) pa ne valja za piće.¹¹⁾ Sva su ostala vrela samo sad veći sad manji rezervoari oborina, što stalno svake godine presušuju. U *blatinama* nad Sovrom i Prožurom, u Blatskom polju i u Slatini nad Kozaricom, skuplja se za jakih zimskih i proljetnih kiša voda sa okolnih strmih strana, te pravi periodična slabo brakična jezera, koja su od goleme koristi za navodnjavanje dotičnih krajeva. Za ljetnih suša ponestaje vode, rose nema, blago se tjera na blatine, gustijerne presušuju, hladan svjež napitak rijetka je dragocjenost.

Podneblje je na Mljetu izrazito mediteransko. Vjetera ima povozdan i ljeti i zimi, pa tako ljeti ne udara teška i nesnosna zapara kao drugdje po primorju. *Šilok* dolazi s Jadrana. Po njemu *more* najviše *uzavri*. *Slap morski* dosiže na vanjskoj obali do 20—30 m visoko nad razinom, a šuma je pogmata ispred jakoga zamaha. Školji i seke potopljeni su u vrtlogu bijele pjene, punte i maharce i ne vidiš usred valova, stoji huka mora u garmama, a buk rikavica plaši na daleko ljude. *Bura* se rađa svagda, kad zahladi na kraju, ljeti kad u Hercegovini padne nagla kiša, zimi kad se sve planine do mora zabijele snijegom. Još je hladniji vjetar *oštro*, što žestoko napada

¹⁰⁾ Pravih rikavaca ima također na Mljetu. Prvi ih spominje Partsch (Kephallenia und Ithaka, Petermanns Mittheilungen 1890., Ergänzungsheft 98., p. 19.), a u najnovije vrijeme detaljnije ih je opisao Sindik (Dubrovnik p. 4.). Meni su poznate dvije takove rikavice na J obali otoka. Jednu zovu ribari Ribna rikavica, a drugu Vodena rikavica. U ovoj posljednjoj ima vrelo žive vode.

¹¹⁾ Takova su *buncata* vrela npr. u Sudurskoj, te više maharce od Zabugarja.

baštine, naročito u primorju, gdje znade da oprži lozu i sve zelene usjeve. *Ljetne sprge*¹²⁾ rashlađuje *maestral* (*maistral*, *maistro*). Rada se pod suncem, a kad je jači, može da veoma uznemiri more. *Pulenat* se diže s Lastova i donosi *oluju*. Na JZ naglo se ispinju oblaci, stvara se *zgverac* (*mutno u oblaku*), gdjekada počne i da *lampa*, padne *grad* ili *sugradica*, i začas je *fortuno* nad otokom. Brzo košto je nadošla, oluja i prolazi, a nebom se pruži *ventarola* (*duga*), po kojoj se gata: preteže crvena boja, bit će godina krvava, a drugi kazuju, e će biti vina, ako je širi žuti pas, dati će masline obilatog ulja. U vrijeme najjačih proljetnih oluja, znade se nad otokom okomiti *pijavica* (*šijun*) i grdno poharati šumu i baštine. Sporedni su vjetrovi *tramuntana*, lokalni vjetar s kraja, i *levanat*, vjetar ispred sunca. Ljeti su kiše veoma rijetke, prođu mjeseci bez kapi kiše, Tek u jesen počinju tihe oborine, kad za ekvinocija udare jaki šiloci, i tada lijeva bez prestanka po nekoliko dana, a blatine se naliju vodom. Tad nastaju i bujice, kao ona po maslinicima u Babinu Polju, te mogu da učine mnogo zla. Oko Božića obično se vrijeme ustali, tad su dani mirni, *arija* svježja, čista i daleki pogledi na tamnu pučinu. U 10—15 godina jednom padne snijeg, dolazi tramuntanom s planina, ali ga začas nestaje. Obično ne doživi ni jedan dan.¹³⁾

Nekada je sav otok bio pošumljen. Još u naše dane divna se borova šuma prostirala od Dna Mljeta do Babina Polja. Godine 1917. velik požar u nekoliko maha uništi je svu. Sačuvala se samo u nekim uvalama i kao širok pas uz Z obalu Jezera. Na S strani Zlih Stijena, Planjaka i Zorzene Glavice rasla je bjelogorična šuma, iskrčena tek nedavno. Sve je opaljene strane prekrrio *grm*, (*bošak*, *makija*).¹⁴⁾ *Grm* gdje gdje nizak, gdje gdje viši od odrasla čeljadeta, svagda je teško prohodan. Po katkad stvara zelenu stijenu, u koju čovjek ulazi tek s kosijerom u ruci. Visoka *somina*, plosnatih mladica, širi svoje debelo granje, s njom se prepliče žilava *trišlja*, tamna neugledna lista. Uz njih stoji vita *planika*, ponajljepša u ovoj družbi, porasla kao stablo, veliko zeleno lišće skupila u krošnji, po njoj se osule jagode, s proljeća sočne, zelene, u jesen rumene kao krv. Sítna mirisna *mrča* do u kasno ljeto sva je prekrivena nježnim bijelim cvijetom. *Šmrije* pruža pticama svoje sočne bobulje, divlja *maslina* i *česvina* stvaraju hladovitu čestu žilavim granama. U njihovo krilo povila se skromna *zelenika*, a uz nju sitan *vrijes* zauzimalje i najmanji slobodan prostor. Vijence plete ljekovita *škrobutina*, u gusti čvor veže zelene hvoje, resi ih bujnim cvjetnim kitama, što se kasnije pretvaraju u svijetle mekane pahulje. Uz crne ogorele panjeve niče novo pokoljenje. Mladi borići svilenoga lista i mekog granja rvu se sa surovim boškom o sunce i o plodno tlo. Nadjačaju li bošak, porasti će opet visoka snažna šuma. Uz šumsku ivicu, a na hladnim osojnim mjestima, *kupjena* razastire svoje vriježe; penje se uz nju procvati *drijevac*, što tek pod večer, za hlada noćnoga širi svoj opojan miris.

U SZ dijelu Mljeta vegetacija je naročito bujna. Tu se nad boškom uzdiže svod silnih borova. Gusto su porasli borovi, granje im se isprepliče,

¹²⁾ *Sprga*, *spržiti*, silna ljetna žara.

¹³⁾ Jake zime, kad bi snijeg ležao po sedmicu i više dana na otoku, vrlo su rijetke. Neobično je oštra bila zima 1928/9, kad je snijeg trajao pune tri nedjelje. Uspomena na tako jaku primorsku zimu sačuvana je u jednoj bilješci glagolskog brevijara iz 15. stoljeća, gdje se za god. 1431. navodi: ...tu zimu pozeboše masline i vse smokve, pšenica pogibe, i ina žita pogiboše, mali kadi sime osta, i bil od zime velik glad«. — Šurmin p. 432.

¹⁴⁾ Beck v. Mannagetta: Die Vegetationsverhältnisse der illyrischen Länder. — Leipzig 1901. p. 123.

tek se na otvorenijim mjestima ističu pojedini velikani. Kad proljećem bor procvate, zamirišu svi doci i sve uvale. Uzduh je pun žutoga praha. Za ljetnih omara, kad zlatne krošnje borova bez ijednog pokreta tonu u ustrepalom žaru, kad sve ptice miruju, pa i krupni šareni *lepiri*—*smokvari* počivaju pod suhom korom starih dubova, stoji cika neumorne družbe zrikavaca: šumom vrišti *krijes*.¹⁵⁾ Usred pošumljenih *kosa* i *strana* sakrivene su *baštine* Mljećana, *polja*, *prodoli*, *dolovi* i *dočine*. Voda je u njih naplavila lako rastresit materijal sa strmih strana, neprōpusna podloga fliša zadržala je zemljaču i tako su nastali dolovi, podesni za *tlaku*.¹⁶⁾

Drugačije je u JI dijelu otoka, od Babina Polja do na Vrh Mljeta. Tu je šuma već odavna ustukla pred čovjekom, dolovi nijesu dostajali za ishranu brojnom puku. Trebalo je krčiti šumu i obrađivati i strme strane. Nastadoše *podvori* i *lazine*, značajna terasasta kultura, kojoj se počeci tu, u ovome dijelu otoka, mogu nazirati daleko u prošlost. Nestajanjem velikih naselja opustjele su *lazine*, a na obroncima izbije ljuti karst. Golotinju njegovu jedva prekrivaju mediteranske trave: žuti rani *cmilj*, pa kasniji bijeli opora mirisa, *peljuh* i *ruzmarin*, oštri *badljevi* i koristan *pelin* (kadulja). Među dračom porasla je meka *nazimina*, jedina paša i hrana životinji.

Na Vrh Mljeta preotima mah fina *pržina*, »*debeli sapluni*«, što se u dubokim dragama Saplunare i Blataca pruža daleko u plitko more. Tu su još posljednji ostaci šume, uz borove gajeve raste i samonikao plemeniti *pinj*.

Nad čitavim krajem dominira neizmijerna pučina. Za vedrih dneva bogata jakim šarama: u zoru i za sunčanoga zapada plamti krvavim požarom,¹⁷⁾ za maistrala duboko modra linija graniči nebo i zemlju, za letnjih čamina nestaje u svilenjoj maglici. Ali sklad vedrih boja jugovina ćudljivo prevrće; diže se veliko more, lome se dugi uzrujan valovi mutnim srhom, crne magle gutaju pučinu, navalili arija teška od vlage, zasićena sparinom. Vegetacija probuja, ali u temperamentu ljudi i životinja zrcali se hirovita ćud nesnosne jugovine.

¹⁵⁾ U dubrovačkom i u mljetskom govoru cikade zovu *krijes*.

¹⁶⁾ Tlaka, tlačiti = težiti, obrađivati zemlju.

¹⁷⁾ Refleks od sunca na moru zovu na Mljetu *sunčanica*.

II. SMJEŠTAJ I RAZVOJ NASELJA NA MLJETU

Na pogled s mora, pričinja nam se Mljet pust i nenaseljen. Mljetska su sela sakrivena iza ivičnih vrhunaca, visoko nad morem, uz obronke centralnoga otočnog bila. Plodna polja i dolove trebalo je sačuvati za tlaku, pa sela leže poviše njih, uz izduženu granicu fliša, na sivom krečnjaku strmih obronaka. Kuće su stiješnjene jedna do druge, uzane kamene ulice odijeljuju pojedine domove, a sivi građevni materijal stapa se sa karsnom okolinom. Rijetka je zelen u selu, tek koja odrina, ili grmečak bosioka na prozoru, prekida sivu monotoniju kamenoga naselja. Sva su sela daleko od dobrih luka, vrletne staze vežu ih sa strmim i negostoljubivim pristaništima, često izloženim jakom udaru šiloka.

Ali dok sva ta tri faktora, i sklonjen položaj i mimikrija u pejzažu i težak pristup od mora, daju mljetskim naseljima rijetku defanzivnu snagu, ta ista naselja suvereno vladaju situacijom na moru, jednako u Konalu, kao i na dalekoj pučini. Iz samih sela naime, pruža se otvoren dalek pogled na more, pa nema nijedne lađe ni na pomolu horizonta, što je ne bi uočilo vješto oko otočana.

Takav isti položaj značajka je prastarih primorskih naselja Egeja i Mediterana. Od Španije do Bospora, čitav lanac staroevropskih naseobina veže svojim smještajem u isti mah prirodnu odbranu i pomorsku nadmoć.

Najvažniji kulturni centri leže u Egeji podalje od mora, na zaklonjenim mjestima. Tako pelazgična Troja u dnu bogate skamanderske doline, na strmoj uzvisini, današnjem Hisarliku,¹⁾ Mikene²⁾ na vrhu trougla akropole podalje od obale, Idalion,³⁾ na zaklonjenom položaju u unutrašnjosti otoka, Torikos, Atene i Festos⁴⁾ na strmim akropolama poviše plodnih karsnih polja. Velik broj naselja leži nedaleko obale, obično sakriven iza prvoga obalnog gorskog lanca, sa otvorenim pogledom na more. Takova su naselja uz ftiotsku obalu u Tesaliji: Tebe,⁵⁾ Aidin, Deutze, Zerelia, Surpi i Karatzagli,⁶⁾ te oko mirabelskoga zaljeva na Kreti: Gurnia,⁷⁾ Vasiliki i Kavusi,⁸⁾ pa nešto dalje na istok Palekastro.⁹⁾ Slično je i u ostalom Medite-

¹⁾ Dussaud: *Les Civilisations préhelléniques dans le Bassin de la Mer Égée.* — II. Ed., Paris 1914. p. 118.

²⁾ *Ibid.* p. 146.

³⁾ *Ibid.* p. 216. i dalje.

⁴⁾ Fimmen: *Die kretisch-mykenische Kultur.* — Leipzig—Berlin 1921. p. 25.

⁵⁾ *Ibid.* p. 3. i 25.

⁶⁾ *Ibid.* p. 25.

⁷⁾ *Ibid.* p. 17. i 25.

⁸⁾ *Ibid.* p. 25.

⁹⁾ *Ibid.* p. 16.

ranu, gdje su iskapanja u etrušćanskom dijelu Italije,¹⁰⁾ Balearima,¹¹⁾ Malti¹²⁾ i Pirenejskom poluotoku¹³⁾ pokazala isti položaj starih naselja, s karakterističnom okruglom kućom. Ta okrugla kuća, značajka prvobitne karsne arhitekture prati nas od Španije i južne Francuske sve do Egeje,¹⁴⁾ gdje se u Tirinsu¹⁵⁾ razvija do velike palače. Mikenskim grobovima preteče su Stonehengi i menhirske aleje po zapadnoj Evropi, a kamarski stil, taj najotmeniji produkt stare egejske kulture, nagoviješten je keramikom sa Malte, gdje su, kako kaže Schuchardt, prve mladice i vriježe oživjele do onda mrtvu spiralu.¹⁶⁾ Pa i toponomastika potvrđuje izvode arheologa. Brojni identični nazivi razasuti su duž čitavoga Mediterana,¹⁷⁾ a antropologija i paleolingvistika konstatuju, da su nosioci te satre predarijevske civilizacije bili narodi, kojima danas sumarno dajemo ime Pelazga.¹⁸⁾ Jadransko more, taj 'Αδρία κόλπω starih autora, već po svojem prirodnom položaju gravitira ka Sredozemnom moru, pa je i njegova kultura oduvijek imala jaki biljeg Mediterana. To potvrđuje i toponomastika, što nas brzo uvodi u pelazgički pa kasnije helenski krug,¹⁹⁾ i rijetki arheološki na-

¹⁰⁾ Schuchardt: *Alteuropa*. — II. Ausgabe. Berlin—Leipzig 1926. p. 115.

¹¹⁾ *Ibid.* p. 79.

¹²⁾ *Ibid.* p. 77. i 78.

¹³⁾ *Ibid.* p. 54. i 79.

¹⁴⁾ Na okrugle kamene gradnje, što su nađene na neolitskim nalazištima Španije i Portugala, te u Francuskoj i na Balearima, a onda u nešto uvećanoj formi nuraga na Siciliji i Sardiniji, podsjećaju nas recentna okrugla poljska zakloništa u Francuskoj (Cevenne, Limogne, dolina Vezere, — sliku vidi Schuchardt o. c. T. XIII.), Sardiniji (Byhan: Überlebsel bei den Sarden. Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde in Hamburg. XIII. 1928. p. 259.), i Apuliji (Ferrari: *L'architettura rusticana nell'arte Italiana*, Milano. p. 239.—251.); te naše bunje u okolini Šibenika i na Braču (Jelić: Dvorska kapela sv. Križa u Ninu. Djela Jugoslavenske Akademije knjiga XIX. Zagreb 1911. p. 18. i 30., gdje se ta gradnja dovodi u vezu čak sa »prednjo-azijskim utjecajem preko Alana«! i Iveković: Bunje, čemeri, poljarice. Zbornik Tisuć-godišnjice Hrvatskoga kraljevstva. Izd. Jugoslav. Akad. 1925. p. 413., — koji posve pogriješno taj opće mediteranski prastari način gradnje suprotstavlja kao neki hrvatski narodni stil romanskom graditeljstvu benediktovaca u IX. stoljeću!

¹⁵⁾ U Tirinsu, 2 m ispod mikenske palače nađena je golema okrugla građevina od 16 m u dijametru. Schuchardt o. c. p. 313.

¹⁶⁾ *Ibid.* p. 218. i 274.

¹⁷⁾ Npr.: etruskoj Cortoni (danas Controne) odgovara Gortyn na Kreti i Gortyn (danas Caunlikevi) na Aksiosu. Uz otok Samos (već u Odiseji I. 246) u Sporadima i mjesto Samos (Baudrand: *Geographia*, Parisii 1682.), sada Ciepacuore u južnoj Kalabriji, te trački otok Samos—Samothrake (Stephani Byzantii *Ethnicorum*. Berolini 1849. p. 553; Strabonis *Geographica* VII. c. 49.) i hispanski Samos u pokrajini Lugo na zapadnim obroncima Cordillere, — spominje već Homer u blizini Itake otok Same (Ilijada XIII. 12., XXIV. 78. i 753.). Pa i ime rta Samonium (Strabonis *Geographica* VII. 49.) na Kreti — danas Salmone — istoga je korijena. — O tome i ostalim imenima upor. Schuchardt o. c. 114; Županić: *Tragom za Pelazgima*. Narodna Starina, Zagreb 1922. p. 219, te Karst: *Grundsteine zu einer Mittelländisch-Asianischen Urgeschichte*, Leipzig 1928, gdje ima i posve loših zaključaka, kao npr. kad se imena Hercegovina i Dolomiti uvode u pelazgički krug toponimika (p. 25)!

¹⁸⁾ Županić: *Trojanci i Arijevci*. Glas Srpske kralj. Akad. LXXXVI. Beograd, 1911. p. 167.

¹⁹⁾ Od Kavkaza do Tirenskoga mora često susrećemo ime izvedeno iz korijena Melet: u armenskom Taurusu danas planina Meletodagh, i nekada provincija Melitena (Strabo XII. 2.), u istočnoj Kapadokiji Melitene (Strabo XI. 12., Stephanus Byzantinus o. c. p. 443.; Ptolemej V. 7.; Plinije Nat. hist. LVI. 3.; Prokopije Bell. Pers. Lib. I.; Amijan Lib. XIX. 144. XX. 172.), nedaleko današnjega naselja Malatia; rijeka Melet—

lazi,²⁰⁾ pa i sav karakter naselja. Opisani već položaj današnjih mljetskih sela, na srednjoj visini između mora i najviših istaknutih glavica, tumači njihovo porijeklo, njihovu preistorijsku starinu i njihovo pelazgičko stanovništvo. Na istu nas misao navodi i to, što se Melita, na istorijskom horizontu pomalja u mitu o Argonautima,²¹⁾ o libijskom Heraklu i njegovomu sinu Hilu,²²⁾ te tako naš otok i životom svojim ulazi u sferu staroevropskoga kulturnoga kruga.

Tragovi najstarijih naselja vode nas u jugoistočni dio otoka. Tu su se u okolini današnjih Korita našli rimski novci,²³⁾ ostaci rimskih natpisa,²⁴⁾ pa i Polibijevu Melitusu stavlja ju renesansni autori u ovaj kraj. Čini se, da je Volaterranus²⁵⁾ prvi ustvrdio, da se Melitusa nalazila upravo na Mljetu, za njim se povode Farlati-Coleti²⁶⁾ i drugi autori sve do naših dana. Jedini spomen o tome gradu sačuvao nam je Stefan Bizantiski, navodeći iz XIII knjige Polibijeve: „Μελίτουσσα, πόλις Ἰλλυρίας. Πολύβιος τριςκαίδεκάτω.“²⁷⁾ Da je taj grad bio na Mljetu, o tome nemamo nikakvih pouzdanih podataka. Vidjeli smo, da su imena sa korijenom* Melet česta u čitavom Mediteranu, a poznato je, da se u blizini staroga ilirskoga grada Dirahijona jedno mjesto također zvalo Μελισσώνιος.²⁸⁾ Stefan Bizantiski uopće ne spominje otok Mljet, dok inače, kad navodi naše otoke ili gradove (npr.

irmak sa naseljem Melet u Pontu; na zapadnoj obali Male Azije jonski Milet (Stefan Bizantiski o. c. p. 452.; Strabo XIV. 1.); Melisa, brijeg na otoku Ikariji u Sporadima (Strabo XIV. 1. pripovijeda, da su Milećani iz Male Azije osnovali mnoge kolonije, a između ostalih i na Ikariji); Polibijeva Melitea (Polibije V. 97.; Strabo IX. 5.) u Tesaliji; Melita, Miletos, mjesto na južnoj obali Krete (Strabo XII. 8. priča, kako su jonski Milet osnovali doseljenici iz Mileta na Kreti; Polibije XI. 12.); Melite (Strabo X. 2.), močvara u Akarnaniji nedaleko današnje luke Astacus; Melita u Atici (Strabo I. 4.; Plinije Nat. hist. LIV. 11.); Melita, naš Mljet u Jadranu (Apolonius Rhodius: Argonautikon IV. 572; Skilaks Periplus § 23.; Ptolemej II. 16.; Plinije Nat. hist. LIII. 30.); zatim na blizu: otok Melite, danas Malta (Strabo XVII. 3.; Stefan Bizantiski o. c. 443.; Plinije Nat. hist. LIII. 14.); Melito, selo kod Napulja; Melito di Porto Salvo kod Reggio; pa selo Melissa u sjevernoj Kalabriji; te Meleta nedaleko Tripolisa u Sirti. Navodno se i Samotrake nekada zvala Melita (Strabo X. 3.). — O imenima, izvedenim iz alorodijske osnove * κω (Cres, Korčula, Krk) ispor. još i Županić, Narodna Starina 1922. p. 221., a jednako i tumačenje imena *αββα Rab, o. c. p. 222.

²⁰⁾ Mikenski novac u obliku nevelike mjedene šipke, nađen u Makarskoj. Fimmen o. c. p. 122.

²¹⁾ Apollonius Rhodius: Argonautikon IV. 580—586.

²²⁾ Upor. Pauly-Wissova Real-Encyclopädie s. v. Hyllo 4), te Roscher: Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie s. v. Hyllo.

²³⁾ Bulić: Starinarska iznašašća na otoku Mljetu. Bulletino XXI. 1898., p. 22.

²⁴⁾ Ulomak natpisa pred kućom Kazidari u Koritima: Kamen četverouglastoga oblika, cca 10 cm debljine, cca 40 cm širine, cca 50 cm dužine. Slova rimska, dobro uklesana. Po pričanju sadanjih gospodara kuće, kamen je ležao na dnu gustijerne pod istom kućom. Danas služi za čišćenje ribe, te je stoga natpis velikim djelom posve uništen.

²⁵⁾ Odysseae Homeri Libri XXIII. Raphaele Regio Volaterrano interprete. Lugduni apud Seb. Gryphium 1541. Upor. i Michaelis Antonii Baudrand Parisini Geographia; Parisiis apud Stephanum Michalet 1632. T. I. s. v. Melita.

²⁶⁾ Farlati — p. 77.

²⁷⁾ Stephanus Byzantinus o. c. p. 443.

²⁸⁾ Ibid. p. 243.

Pharos,²⁹⁾ Issa,³⁰⁾ Salonai³¹⁾, uvijek savjesno kazuje, da su ἐν τῷ Ἀδρία, ili κατὰ Δελματίαν, a ne samo u Iliriji. Napokon valja istaći, da Polibije pričajući u II. knjizi o ilirskom ratu, nigdje ne spominje ni otok Mljet, ni Melitusu, premda navodi velik broj ilirskih gradova pa i otoke nedaleko od Mljet'a: Vis i Korčulu.

Indirektno doznajemo za neka naselja na Mljetu po prvi put iz Apijana. U svojoj Romanorum Historiarum — De rebus Illyricis, u glavi XVI., opisujući ilirski rat, priča Apijan za Augusta: »Melitenses et Corcyraeos, insulas incolentes, proptereo quod mare latrocinii infestaverant, delevit funditus, interfectis puberibus, caeteris sub corona venundatis«. I poslije te pogibije nije otok pust i nenaseljen, postaje rimski dominij, te još za Odovakra nosi godišnje 200 solida.³²⁾ •

O utvrđenim naseljima na Mljetu kao da prvi donosi vijesti Konstatin Porfirogenit. U svojem delu De administrando imperio, u glavi XXX. nabraja car otoke, što pripadaju Neretljanima, a spominje na njima i „ἐρημόκαστρα“.³³⁾ Ovo je carevo pričanje posve generalno, pa i onda kad u glavi XXXVI.³⁴⁾ car ponovo opisuje otoke, nijednom riječi ne spominje grad na Mljetu, premda ga naročito ističe na Korčuli. Pitanje je, odnose li se riječi „ἐρημόκαστρα“ uopće na Mljet. Ako bismo prihvatili taj navod, možda bismo smjeli dovesti s njim u vezu ostatke brojnih preistorijskih utvrđenja, što ih nalazimo više najplodnijih baština duž čitavoga otoka, a koje narod još i danas označuje imenom Grad—Gradac.³⁵⁾

To su brojne gomile na glavicama iza ivičnog otočnoga grebena, sakrivene pogledu s mora i sa dalekim vidikom na otvorenu pučinu. Mnogožina grohota leži na uravnjenoj glavici, a pod njim naziremo tragove okrugloga zida, građenoga u suho od velikih surovo oklesanih kvadera. Nešto niže uokolo te gomile izdvaja se koncentričan krug drugoga zida od golemih blokova surove stijene. Možda je tu na vrhu stajala kakova zgrada, pa bi taj grohot u najvišem dijelu gomile mogao biti od nje urušeni materijal, dok je onaj niži zid iz prostoga kamena služio kao izvanji bedem. Promjer čitavoga zaravanka od vanjskoga nižega zida obično je 15—20 m. Prema tome na nevelikoj površini nije moglo stajati neko napućeno naselje. Vjerovatno je tu bila samo kakova manja utvrda. Kao da je u prilog toj tvrdnji i položaj tih gomila, jer one čuvaju plodna polja i baštine, što se steru podno njih od nenadanog udara s mora. Takova je gomila ona na Malom Gracu nad Pomijentom, gdje se dobro razabire, kako je najjače utvrđena strana, što gleda u Jezero; pa silna gomila na Bijedu više Ivanja

²⁹⁾ Ibid. p. 659.

³⁰⁾ Ibid. p. 339.

³¹⁾ Ibid. p. 552.

³²⁾ Papiros Odovakrov od god. 489., kojim dariva Pieriusa, svoga comes domesticorum, nekim posjedima kod Sirakuze „et in provincia Dalmatiarum insulam Melitam, ducentos solidos pensistantem.“ — Abbate Gaetano Marini: I papiri diplomatici, Roma 1805., p. 128. num. 82.

³³⁾ Rački: Documenta p. 406.

³⁴⁾ Ibid. p. 410.

³⁵⁾ U sjevernom dijelu otoka iznad Velikoga Jezera: Sladin Gradac, pa Veliki Gradac i Mali Gradac; na ulazu u Polače: Punta od Graca, Gradac Tatinice i Gradac Gornji; Vilin Gradac iznad Oskorušnoga Dola, te oko Babina Polja: Veliki Grad (514 m) i Mali Grad (488 m), pa Gradac iznad Vodica i Gradac nad Sudurđem, te Gradac nad Bodinim docem, a u južnom dijelu otoka Gradac (371 m) kraj Korita, iznad staroga Vrhmljeća.

polja; zatim gomila nad Vodicama kod Babina Polja, gdje čuva jak nepresušan izvor, nadsvođen velikim pločama poput onih na gomili; pa gomila na Klupački, gdje se razabiru dva koncentrična kruga niže gomile i dva golema monolita (zar mrgini?); te gomila grohota više Marije od Brda na strmomu Glogovcu, otkuda se pruža pogled duž obale od Punte od Gruja do Babina Polja. Naselja su pak bila ispod tih utvrda nad baštinama, gdje leže pojedine manje gomile, o kojima narod priča, da je tu pokopano nekakovo pleme Rogudana.

Kao što su u davno doba naselja nastajala na srednjoj visini između mora i istaknutih glavica, tako i u Srednjemu Vijeku još uvijek drže taj isti položaj, pa su Blata, Babino Polje, i Vrhmljeće,³⁶⁾ ta najstarija poimence poznata mljetska sela također u toj zoni.

Babino Polje razvilo se duž najprostranijega i najplodnijeg prodola na otoku. Između nižeg primorskoga grebena i strme južne strane Vlahastijena, Velikoga i Maloga Grada, te Zirina, u samoj sredini dugoga otoka, skoro jednako udaljeno od njegovoga Vrhka kao i od Dna, leži zatvoreno karsno polje, dinarskoga pružanja, lijepo na pogled, ravno i pitomo. U svom krilu nosi obilat sloj dobre plodne zemlje, što se ni pod najžešćim suncem ne ukrućuje u tešku grudu, nego fina i sipka dugo u ljeto čuva vlagu i sočnu zelen. Od bure zaštićeno je polje strmim stijenama najvišega otočnog grebena, nasuprot morskim se vjetrovima slobodno otvara. Ali se polje krije od došljaka s mora. Tuđa lađa teško pristaje u prostim garmama, a to su jedina pristaništa na južnoj obali ispred samoga polja; stranac lako zaluta na onim sitnim stazama, što se iz tih jadrnih luka penju vrljetnom obalom preko prvoga lanca.

Ovo blagosloveno polje, od prirode određeno da čovjeku bude njiva i baština, dalo je ime glavnom naselju mljetskom — Babinu Polju. Selo je smješteno uz sjevernu ivicu polja, uza svu njegovu dužinu, a na uskom rubu krečnjaka prema flišnim naslagama, oko 150 m nadmorske visine. Kao što se polje s mora nikako ne vidi, tako je i selo potpuno sklonjeno iza prvoga grebena, zbito na strmoj kamenoj plohi svoga zaleđa. Ali sa svakoga mjesta u selu: s prisojnih taraca, s visokih kućnih prozora, iz tjesnih ulica, sa svakoga se mjesta pruža na pogled otvorena pučina. Preko široke ravni prekrasnoga polja utonulog u srebrnu zelen prastarih maslina, preko jake svedene linije primorskoga grebena, u kom se oštro ocrtavaju obli vrhovi: Sutivan, Fratrova glavica, Borovac i Spas, preko svih tih zapreka slobodno se i nesmetano prostire modar, otvoren, neizmjeran horizont.

Selo Blata, u donjemu dijelu otoka, smješteno je analogno kao Babino Polje. I ovo naselje leži na prisojnoj strani otočnoga grebena (sjevernoga), na posljednjoj stepenici strmoga krečnjačkog obronka prema flišnomu polju. Kao i Babino Polje tako i ovo selo gleda licem u svoje polje, što se pruža također dinarskim smjerom. Pa i ime selu dalo je polje. Na dnu je polja malo jezero, Blatina, što svake jeseni i proljeća preplavljuje gotovo cijelu ravan. U sušno se doba godine voda povlači, tek duboko brakično Oko ostaje kao trag periodičnoga jezera. Naplavljena vlažna zemlja izvanredno je plodna. Blatsko je polje nisko, (Oko je u razini mora), i zatvoreno sa svih strana, potpuno zaštićeno od vjetra tako, da ni ljetni maistral ne dopire u ovo prisoje.

³⁶⁾ Miklošić p. 8. — God. III. p. 223., te IX. p. 197.

Prirodan izlaz na more za Babino Polje i Blata vodi u Konao. Tu se u potopljenim dragama razvijaju luke: Sovra, pristanište za Babino Polje, Kozarica za Blata. Ali je Sovra daleko od Babina Polja, mučan je uspon uza strme strane Straževca i Graca do samoga mjesta. Iz Kozarice do Blata vodi težak pristup preko visokoga sedla Crnoga Kamena, da se tek lagano, iz daleka vidljivim putem, uz obronke Sutilije i Velike te Male Korubljice spusti do sela. Razvoj tih luka ne će predstavljati jednu neprekinutu crtu, nego će oscilirati prema pomorskoj snazi sklonjenih centara.

Od starih naselja mljetskih Vrhmljeće leži u gornjem kraju otoka. Vrletna karsna dočina visoko usred golih kamenih glavica, pruža zaštitu tom naselju. Vrhmljeće nije vezano uz kakovu veliku i prostranu ravan, — tek nešto plodne zemlje na dnu doca, a u škrapama i golom kršu, pruža uvjete za zemljoradnju. No zato je selo u toj svojoj vrtači sklonjeno kao u kakovoj prirodnoj utvrdi. Od sviju ga strana štite kameni kukovi, a pristupi do sela vode samo uskim prodolima, lakim za obranu. Pa i obala je tu, ispod Vrhmljeća, teško pristupna sa oba kraja: s pučinske se strane strme hridi tek nešto južnije snizuju u Saplunari, a u Konalu jedina je razvedenija draga, Okuklje, duboko ispod Gradačkih stijena, otkuda se samo dobar poznavalac kraja može u kratko vrijeme uspeti do naselja. Međutim je s onih glavica oko Vrhmljeća, naročito s visokoga Graca (374 m) neobičan pogled na more: osim pučine otvara se na pogled i sav Konao; sve luke i drage na suprotnom Stonskomu ratu reljefno su na dohvatu.

Premda Babino Polje već zarana stiče neku supremaciju nad čitavim otokom,³⁷⁾ u starije je doba ipak najgušće naseljen gornji dio otoka, gdje je sve do 14 stoljeća Vrhmljeće centar i sijelo sudaca. Kada godine 1324. papa Ivan XXII potvrđuje opatu manastira Marijinoga na Mljetu darovnice srpskih vladalaca Stefana Prvovenčanoga³⁷⁾ i Milutina,³⁸⁾ tada se u toj buli među ostalim sučijama na Mljetu za gornji dio otoka navodi još uvijek samo Vrhmljeće.³⁹⁾ No već 20 godina kasnije u mljetskomu statutu, 1345. godine, uz suce iz Vrhmljeća spominju se i suci iz Žare.⁴⁰⁾ Ovo se naselje razvija na plodnom »debelom saplunu«,⁴¹⁾ u otvorenomu dijelu otoka.

Pojav, da naselja napuštaju stari obrambeni položaj i da se šire u župne, otvorenije predjele, stalna je posljedica sredenih prilika i mirnoga vremena. Kad organizovano društvo ponese u sebi svijest o supremaciji nad svakim neprijateljem, tad se naselja spuštaju do mora, da napuče lako pristupne strane otoka i amfiteatralne obronke prirodnih luka. Tako je bilo i u vrijeme, kad su carevi rimski nakon Augusta mirno vladali Mljetom

³⁷⁾ U darovnici Stefana Prvovenčanoga, kojom se oko god. 1222. potvrđuju i proširuju dobra i povlastice mljetskoga samostana, naročito se uz čitav otok ističe i Babino Polje: „... otok vъъъ i Bаbыno pole“ — Miklošić p. 10. Cod. III. p. 223.

³⁸⁾ Kralj Milutin potvrđuje manastiru „svetije Bogorodice iže na Mlѣtѣ“ darovnicu svoga djeda Stefana Prvovenčanoga. — Miklošić. p. 71. Cod. VI. p. 156.

³⁹⁾ 13. juna 1324. u Avignonu, papa Ivan XXII. potvrđuje opatu mljetskoga manastira darovnice Nemanjića, te navodi: „...insulam Melite, casalia Blate, Babino Pole, et Verhmelet“. — Cod. IX. p. 197.

⁴⁰⁾ „Anchora uolemo che li çudesi de sgiara de lo chao de su de Melida non possa piu çudichar de g VI.“ — Stat. Meled. cap. LIX.

⁴¹⁾ Debelim saplunom prekrivena je čitava Glava od Mljeta. — 1629. 11. juna prodaje popu Rusi: „Catta relicta di quondam Mattcho Vcotta... uno pezzetto di tereno vineato esistente in Dogne Pignieuziex na Debelom Saplunu“. — Vendite 1627.—1629. fol. 32. — Isti pop Rusi kupuje još jedan komad zemlje 10 maja 1630. u Pinjevcima: „...na debelom saplunu.“ Vendite 1627.—1631.

kao svojim dominijem.⁴²⁾ Tad je podignuta rimska građevina u dnu najbolje luke na Mljetu, u današnjim Polačama,⁴³⁾ a na otvorenome žalu, po svoj prilici za stan rimskim upravnicima.

Najsređenije su prilike uz dubrovačko primorje u drugoj poli 14. i kroz 15. stoljeće. Poslije rata o Ston sa Zahumljem, nastaje u ovomu dijelu Jadrana mir i sigurnost. Mljet je doduše nominalno u okviru Nema-njičke države,⁴⁴⁾ ali defakto Dubrovčani sve jače zahvataju u život otočana, i sve više nastoje, da i javno Mljet pripoje svojoj državi.⁴⁵⁾ Kako

⁴²⁾ Nakon što je car August zauzeo Mljet (v. str. 16.) vjerovatno je otoku dana rimska uprava, a zemljište pretvoreno u carski dominij. Tu nam misao potvrđuje, što otok Mljet sve do u 12. stolj. nalazimo kao krunsko dobro pojedinih vladara. Tako je otok u 5 stoljeću vlasništvo Odovakra (v. nota 32. na str. 16.), a kasnije zahumskih knezova, dok darovnicom kneza Dese od 1. septembra 1151. (Šišić: Letopis p. 242. i dalje), ne prelazi definitivno u posjed crkve, gdje ostaje sve do 19. stoljeća.

⁴³⁾ Priča hoće, da je ovu građevinu dao podignuti Agezilaj iz Anazarba u Kilikiji, kad je sa svojim sinom, pjesnikom Opijanom, bio od cara Septimija Severa, poslije partskoga rata, prognan na otok Mljet. Potaknut ljepotom Mljeta, Opijan, kazuje priča, sastavio je tu, u progonstvu, svoje dvije didaktične pjesme *Κυνηγετικά* i *Ἀλευτικά*, što su mu pribavile pomilovanje u cara Karakale. Ovu nam je priču prvi zabilježio Razzi (p. 228), a iz njega Đorđić (Giorgi: Paulus Apostolus in mari quod nunc Venetus sinus dicitur naufragium etc. Venetiis 1730. Melitae Illyricianae notitia V.). Prepis toga ima Farlati-Coleti (p. 76.), a isto ponavljaju svi kasniji autori. Iz imponantnih ruševina, u kojima je danas smješteno selo Polače, možemo razabrati, da je to bio neki palacij, čija je osnova paralelogram, a kome su dvije kraće strane flankirane osmerokutnim tornjevima. (Upor. skicu u Senoa: Die Insel Mljet (Meleda) — Deutsche Rundschau für Geographie. Jah. XXXVII. p. 257.). — Po karakteru čitave gradnje i po paleografskim oznakama na fragmentima rimskih napisa, nadenim u ruševinama, drži Bulić (Bulletino — XL — XLI — XLII. — 1917—19. p. 108.), da bi gradnja mogla biti iz drugog stolj. po Kr., ali ne isključuje mogućnost njenoga mladega postanja. Međutim se u obje t.zv. Opijanove pjesme, od kojih samo jednu *Ἀλευτικά* kritika danas posve sigurno pripisuje Opijanu (Teuffel: Geschichte der röm. Literatur III. p. 9.), nigdje ne nalazi spomenut ni otok Mljet, ni Jadransko more, već se posve općenito govori o ribanju i o prilikama u Pontu i Mediteranu. Krile (Otok Mljet, topografsko-folklorističke bilješke. — PO, iz Programa dubrovačke gimnazije 1913. p. 3.) dobro upozoruje na anahronizam u toj fabuli, koja Opijana stavlja u doba Karakalino (211—217.), dok je poznato, da je taj pjesnik radio u doba cara Marka Aurelija (161.—180.).

⁴⁴⁾ Još 1349. god. 20. septembra umeće car Stefan Dušan u trgovački ugovor s Dubrovčanima naročitu klauzulu: „za Mljet da ne imaju pečali ni za što, tćkmo da jest carstva mi, kako jest prbžde bilo u roditelja i praroditelja carstva mi.“ — Miklošić p. 148., Cod. XI. p. 549. Šta više, 10. aprila 1357. daje Stefan Uroš otok Mljet u baštinu svojoj vlasteli Basetu Barinčelu Bivoljiću i Tripetu Mihoviću Bučiću, te 24. aprila iste godine moli dubrovačke poslanike Marina Bunića, Điva Nikole Gundulovića i Điva Crijevića, koji su došli caru, da ga zamole, da uredi odnos republike sv. Vlahu prema Mljetu, da ne prave neprilika novim gospodarima Mljeta i da im idu u svemu na ruku. — Miklošić p. 155. i 158.; Cod. XII. p. 404. i 405. Pa čak i poslije mira u Onogoštu, kad su već Dubrovčani javno zaposjeli Mljet, car Stefan Uroš 22. avgusta 1362. naročito navodi: „A za Mljet za dohodok carstva mi i za opata kako jest zapisalo carstvo mi i kako jest po starom zakonu, takoz i naprbd da jest.“ — Miklošić p. 170. — Cod. XIII. p. 244.

⁴⁵⁾ Već 15. septembra 1301. zaključuje dubrovačko Velo Vijeće anektirati otok Mljet (Mon. Rag. V. p. 5.). Ali već 1302., 15 marta, po svoj prilici na pritisak iz Venecije, bude zaključeno napustiti otok i ne miješati se u mljetske prilike (Mon. Rag. V. p. 23.). Međutim 4. juna 1318. šalje Velo Vijeće ponovno svoga pouzdanika za komesa otoka (Mon. Rag. II. p. 33.). Protiv takovoga uplitanja u mljetske stvari ustali su Zahumljani, koji su smatrali Mljet svojim vlasništvom, pa je župan Sanko poslao i naročito toga poslanika u Dubrovnik, koji je trebao, da o tome povede raspravu sa Dubrovčanima. Stvar se ipak nije izgadila, pa je Velo Vijeće dne 29. septembra 1361. poslalo Nikolu Sorkočevića županu Sanku, naloživši mu, da izjavi u ime Republike: „in questo

mljetski manastir u crkvenoj administraciji potpada u dijecezu dubrovačku,⁴⁶⁾ to Dubrovčani indirektno preko svoje vlastele, prokuratora toga manastira,⁴⁷⁾ povlače vlast opatovu nad otokom sve više u svoje ruke. Oni uređuju odnose između manastira i seljaka,⁴⁸⁾ pod njihovim se utjecajem registrira običajno pravo u statut,⁴⁹⁾ s uspjehom podupiru borbu mljetske univerzije protiv presizanja korčulanskih knezova,⁵⁰⁾ zagovaraju njezine molbe kod pape i kardinala.⁵¹⁾ Na moru vlada sigurnost, gusarstvo pod strogom paskom venecijanskih i dubrovačkih galija jenjava,⁵²⁾ naselja na našem otoku iz obrambenoga položaja silaze prema otvorenijim stranama.

modo, che dela Meleda zamay non se impazasimo may, ne intendemo de impazar per che la e de la raxione de la glesia." (Mon. Rag. III. 122.). A odgovorili su tako, premda su već dva mjeseca prije, t.j. 8. jula 1361. Mljet definitivno pripojili Dubrovniku (Mon. Rag. III. p. 92.).

⁴⁶⁾ 13. aprila 1235. Petro de Bellislaua, vicekomes dubrovački, svečano objavljuje pred katedralom zakon protiv raskoši, u prisustvu čitavoga naroda, episkopa i klera. Između opata dubrovačkih manastira spominje se i Johannes de Meleta. (Stat. Rag. p. LXV. Resti p. 83.). A 13. juna 1324. papa Ivan XXII. naslovljuje svoju bulu: „...dilectis filiis abbati et conventui monasterii Melite ordinis sancti Benedicti Ragusine dioecesis." — Cod. IX. p. 197.

⁴⁷⁾ 11. februara 1305. zaključuje dubrovačko Malo Vijeće, da knez sa svojim vijećem ima svake godine birati po tri prokuratora za manastire: „Pecline et... Melite." — Mon. Rag. II. p. 310. i V. p. 85.

⁴⁸⁾ 24. septembra 1345. u Dubrovniku. Cod. XI. p. 232., te 11. maja 1386. — Farlati VI. p. 145.

⁴⁹⁾ Da su Dubrovčani kumovali stvaranju mljetskoga statuta i da je taj statut, osim nekih posve neznatnih detalja, zaista nametnut otoku iz Dubrovnika, a nije sastavljen, kako se u predgovoru navodi: „per tuti li homeni de quella isola in publico regumento delo populo", upućuje nas najbolje usporedba sa 40 god. starijim statutom dubrovačkoga otoka Lastova. Sam statut (ne kasnije reformacije i dodaci) podudara se gotovo od riječi do riječi sa lastovskim, premda je Mljet kroz sve to vrijeme dio Nemanjičke države, dakle potpada pod posve drugu jurisdikciju nego Lastovo, što je još od god. 1272. dubrovačko (upor. Stat. Rag. lib. I. cap. XV. p. 11.). U tom mišljenju utvrđuje nas još i činjenica, što istoga dana, kad je stvoren mljetski statut, tj. 24. septembra 1345., opat mljetskoga manastira oslobada (zar svojom inicijativom?) stanovnike otoka od svih daća i servituta manastiru, uz godišnji otkup od 300 hiperpera (Cod. XI. p. 231.). Bit će da je tada osnovana i mljetska univerzija, jer se kod pomnijivoga čitanja statuta može razabrati, da prije toga nije bilo na otoku jedinstvene uprave, nego da je svako selo za se biralo svoje suce i starješine (cap. LVIII. upor. notu br. 40 p. 18.) i jednako, kao što i u ostaloj Nemanjičkoj državi (upor. Novaković: Selo, Glas XXIV.) sačinjavalo jednu administrativnu jedinicu. Konačno valja istaći, da je posebnom uredbom u statutu određeno na Mljetu svetkovanje blagdana sv. Vlaha, zaštitnika i parca dubrovačkoga (cap. XXXVI.).

⁵⁰⁾ 6. oktobra 1337. u Veneciji, tuže dubrovački poslanici komesa korčulanskoga: „...quod procurat in facto insule Melletae in preiudicium monasterii Melletae" (Ljubić: Listine II. p. 14.; Wenzel: Beiträge I. p. 7.) 2. marta 1338. izabire mletačko Veliko Vijeće tri čovjeka, koji će u stvari otoka Mljeta povesti istragu (Wenzel p. 8.), — a 18. marta iste godine određuje: „...quod comes Curzole nullum ius habeat in insula Melede." (Wenzel p. 8.; Ljubić: Listine II. p. 26.).

⁵¹⁾ 12. maja 1356. venecijansko Veliko Vijeće piše papi i kardinalima: „...quod in favorem illorum de Ragusio scribantur Domino Pape pro insula Melite litterae nostrae recommendantes Domino Pape et Cardinalibus in illa forma, quae videbitur Dominio." — Wenzel p. 9.; Ljubić: Listine III. p. 321.

⁵²⁾ 30. augusta 1319. Vijeće Umoljenih zaključuje oružati dvije lade za čuvanje otoka i Dubrovčana: „...que stare debeant a Melida citra", jer se pročulo, da Omišani spremaju navalu na otoke (Mon. Rag. II. p. 314. i V. p. 119); a 27. aprila 1331. zaključuje Malo Vijeće poslati dvije oboružane lade, jednu na istok, a drugu na zapad, da nađu galiju pirata: „...qua hodie visa est apud Melitam." (Mon. Rag. II. p. 333. i V. 312.).

S visokoga Vrhmljeća silaze ljudi u župnije predjele i podižu domove uza svoje najplodnije baštine posve na Vrhlu otoka. Nastaje Žara,⁵³⁾ selo slabije zaštićeno od stare matice Vrhmljeća, ali zato blizu mekim dolovima: Donjoj i Gornjoj Žari, Pinjevcima, Osištu, Zaplatačju, Vinogradima, itd.; drugi se pak spuštaju do mora, u staro pristanište Vrhmljeća, u Okuklje.⁵⁴⁾ Tako je stara matica s vremenom posve opustjela, ostala je samo baština u dnu doca, što i danas još čuva svoje staro ime Vrhmljeća.⁵⁵⁾

Posve na vrhu otoka posljednji se karsni obronci Stražišta gube pod obilatim slojem fine mekane pržine. Debeli saplun prekriva sav široki prodo, što se lagano snizuje sve do Punte od Gruja. Na tom plodnom zemljištu prostiru se baštine Žara i Pinjevci. Pitom se kraj pruža sve do mora. Mekane staze vode u gostoprime drage Saplunar i Podškolj, a već se daleko s mora, s dubrovačkih stijena i s Koločepa u jutarnjem suncu dobro vidi bujna zelen bogate Žare. Nad Žarom, na rubu krečnjaka, leže omirine neke male crkve. Raspoznaje se jedan ugao i nešto zida u klaku iz lijepih klesanih kvadera, te mnogo srušene građe, što prekriva sav zaravanak. Samo mjesto zove narod Crkva ili Crkvina, te priča, da je ovdje stajala crkva sv. Pavla, podignuta na spomen što se apostol Pavao nakon brodoloma spasio na otoku.⁵⁶⁾ S Crkvine pregledna je sva Žara i Pinjevci i preko njih na moru Bokefale i Elafiti do Sv. Andrije. Ispod Crkvine, na pržini, nevelik je dolac: »Na mire, Miri, Namirine«. Ta je baština ustrapljena na temeljima nekadanjega sela Žare. Pržina je prekrila kućišta, ali seljaci svagda kod zemljoradnje nalaze brojne ostatke zida. Južno od Crkvine baština je Osište, a uza stranu nad Osištem poraslo je na okupu oko dvadesetak lijepih čempresa. Ovdje nema tragova zida, ali su čempresi sadeni u šetnicu, a stare napuštene podvori penju se uza sve obronke do najviših vrhova.

Okuklje nema nimalo defanzivan karakter. Kuće su razasute amfiteatralno oko luke u bujnom zelenilu maslinovih gajeva. Na samoj glavici,

⁵³⁾ Već se 22. maja 1366. javlja u Diversa Cancel. Rhagusinae (Vol. 1364.—1366.) „Maroe Miloseuich de Melita voinich de Čara dicte insule”. — Upor. i Jireček—Radonić: Istorija Srba sv. III. p. 72. nota 6.

⁵⁴⁾ U Lamentima od 1474. spominju se 2. decembra: „Luchsa e Stiepan fradeli fioli de Matcho de Ocuchgla”.

⁵⁵⁾ Već 1505. nalazimo Vrhmljeće kao ime baštine. 3. februara te godine prodaje Marko Marojević Nikoli Duževiću komad zemlje „in loco vocato nauarch milietin”. — Vendite 1503.—1522.; a 5. novembra 1548. osuđuju se na globu neki Korićani, što su pasli „in capo di milida”. — Diversa 1547.—1561. — Danas se na Vrhmljeću u samome docu razabire nekoliko manjih gomila, dok se uz jugoistočni obronak razaznaju temelji kojih desetak kuća, građenih u suho u obliku paralelograma. Po svojoj veličini i osnovi (samo su uglovi od klesanog kamena, dok je ostali zid građen poput običnoga suhozida) ti su ostaci posve nalik na primitivne kuće, kakovih još i danas ima na otoku.

⁵⁶⁾ O tom se danas priča u Prožuri i Koritima, da se sv. Pavao, pretrpivši brodolom iskrcao u luci Podškolj na Vrhlu Mljeta. Mljećani da su brodolomce lijepo primili i nadarili hljebom i pićem, a sv. Pavao ih zato blagoslovio, te im je još i danas zrno u klasu ječmenom krupnije nego igdje. Literatura je o tom pitanju ogromna, pa se i danas javljaju glasovi, koji tvrde, da se taj brodolom desio na Mljetu, a ne na Malti. Opširan referat o čitavom pitanju pod naslovom: „Melita del naufragio di S. Paolo” u Bulletinu 1913. suplemenat I. — I ako je danas to pitanje već definitivno riješeno u korist Malte, pravo će imati Bulić, kad kaže, da se glasovi za Mljet iznova javljaju samo zato jer bi se htjelo prikazati „kako je crkva dalmatinska vrlo stara, osnovana od samih apostola”. (Bulletino XXXIII. 1909. p. 185.)

nasuprot ulazu u luku, već je izdaleka pozdravljala došljaka crkva sv. Nikole,⁵⁷⁾ što se bijelila iz okolnoga zelenila.

Okukljani su još dugo vremena posjedovali svoje stare baštine oko Vrhmljeća. Tako čitamo u Venditama od godine 1503., kako 12. novembra »Laurienaz Jachobich di Ocucgla« prodaje Stjepanu Maranoviću zemlju »Gradaz«, a 25. juna iste godine prodaje »Pauao Colendich de Ocucgla« Živku Maranoviću vinograd, zvan »Draceuzi«, sve baštine, što se i danas nalaze u okolini Vrhmljeća. Štaviše, još se godine 1668. parniče Borčić iz Okuklja sa Maranovićima i Prožuranima za te stare baštine.⁵⁸⁾

I drugdje na otoku napuštale su pojedine porodice stara sela, te se naseljavale uz more. Tako bude naseljena malena draga Obod,⁵⁹⁾ na pučinskoj strani Babina Polja, pa luka Poma,⁶⁰⁾ posve na Dnu Mljeta. Za Sovru se ne čuje, da bi u njoj bilo stanovnika, prema je stalno nalazimo spominjanu kao luku za Babino Polje.⁶¹⁾

Ali sva su ta naselja kratkoga vijeka, javljaju se tek začas, da se za nesigurna vremena u slučaju pogibli uvuku u nekadanji obrambeni položaj.

Tako se u jugoistočnom dijelu otoka već za kratko vrijeme i opet pojavljuju sela među kršnim glavicama oko staroga Vrhmljeća. Žarani naseljuju Korita,⁶²⁾ Okukljane nalazimo u okolini stare crkve Marije od Brda,⁶³⁾ javljaju se ljudi iz Lokvice,⁶⁴⁾ Grubanje⁶⁵⁾ i Kruševca,⁶⁶⁾ a narodna

⁵⁷⁾ 15. maja 1526. u razvodu između univerzije, privatnih posjeda i manastira određuju se imanja crkve od Okuklja. — Diversa 1614. fol. 109. — a 8. oktobra 1606. ostavlja testamentarno „Antonio Boscouicz ditto Glasou“ između ostaloga „a sancto Nicolo di Ochuchgla una torze di grossi 6.“ — Vendite 1600.—1603.

⁵⁸⁾ 25. aprila 1668. ponovno se potvrđuje dioba od 10. juna 1590., gdje „Petar Simogna con assenso delli sua fratelli, e con assenso di Miscinouichi tutti da Maranouchi per parte loro, e della altra parte Stiepan Mathov di Prosgiora, e per parte di Petar e Vicegla ditti Giamarichi sui zii pure di Maranovich et item Anton Ivanov ditto Borcich di Ochuhgla per parte sua e per parte con li Simognichi, e per parte della fraternita di Maranouchi et Maria Lucina di Prosgiora insieme con Matco Antunov e Matco Petrou pure di Prosgiora li quali... sono divenuti alla infrascritta terminazione et acordio.... ....In prima assegnamo et hauno dato a Petar Simognich e sui fratelli con li Miscinouichi una montagna Pod locquice na gorgnae bardae, dozi e montagna i navarh Mlieta la parte di perichij Gliubeva i pod gorgna loqua. Item ad Antonio Ivanov ditto Borcich di Ochuchgla et sua compagnia toca e fui asegniato u Dracevzem montagna et gnive poste in Cruciszze. Terza parte chiamato pod mala cemerna u gnivitscoi.“ — Diversa 1590. fol. 1. i 1666. fol. 47.

⁵⁹⁾ U Lamentima od 1474. napominje se „Gurag Radotich de Obodo“, koji se još jednom spominje 24. marta 1483. kao „Ghurich Radotich detto Obochianin.“ — Vendita 1475.—1485. fol. 223.

⁶⁰⁾ U popisu mljetskih sudaca od 29. septembra 1548. dolazi između ostalih za „casal di Balta“ sudac „Jurin di Poma“. — Diversa 1547.—1561.

⁶¹⁾ 21. novembra 1474. tuži Marko Parmač neke ljude, jer su mu ukrali „zerte altre sartie de una barcha furtinamenti in porto de Soura“. — Lamenta od 1474.

⁶²⁾ 20. oktobra 1474. spominju se „homeni della Vila de Corita“. — Lameta od 1474.

⁶³⁾ 9. maja 1475. tuži Anton Ribarić Vlahušu Ivanovića, jer mu je „la harato mia una terra a barda“. — Lameta od 1475.

⁶⁴⁾ 1430. 30. septembra prodaje Grgur Marković Maranu Pribojeviću neke zemlje, a među njima se navodi i „Loquiza“. — Vukasović p. 4. — U popisu mljetskih sudaca od 29. septembra 1548. spominju se i „judesi di Ochuglia e di Loquiza“. — Diversa 1547.—1561.

⁶⁵⁾ U Venditi od 6. marta 1541. „Marin Ruschouitz do et vendo una tera in grubagnieh selieh..... a Michoc Milouicitz“. — Još je i danas u Prožuri živa uspomena na ovo selo.

⁶⁶⁾ U Lamentima od 1474. dolazi 2. decembra „Migl Bratetich cum suoi cumpagni da cruzaza“, — a 23. februara 1475. tuži Radosav Vlahušić Antonija Lucića za štetu, što mu je ovaj učinio „con li animali nad cruceuzem“. — Lamenta od 1475.

predaja spominje Okrajak, Lokanj i Seoca, kao nekada naseljena mjesta.⁶⁷⁾ Da su Korita naselile upravo porodice iz Žare, vidimo iz Lamenta od godine 1474. gdje čitamo, kako se Žarani tuže, što im razni ljudi prave štetu »in lo gaj nostro de la villa de Corita«, a pišu se 18. oktobra kao »homeni de zara«, a dva dana kasnije, 20. oktobra, kao »homeni dela Vila de Corita«. Da još dulje vremena nije bilo prave razlike između Žare i Korita, dokazuje nam zaključak univerzije od 11. septembra 1502. godine, gdje zbor »tanto di Babino Pogle quanto de Corita e Blato«, izabire dva čovjeka »uno di babino poglie e altro di sara«, da uberu neka podavanja za univerziju.⁶⁸⁾ Dok zbor iz Babina Polja i Blata bira čovjeka iz Babina Polja, zbor korićanski označuje svoga čovjeka kao »di sara«, premda je jasno, da je i on iz njihove družbe.

Dok Žarani sa istoka naseljuju dolove oko Vrhmljeća, Okukljani napućuju ih sa zapada. Naročito se ističe snažna familija Maranovića, koja se nastanjuje oko crkvice Gospe od Brda,⁶⁹⁾ gdje kupuje kuće, baštine i zemlje od onih rijetkih starinaca, koji nijesu nekada napustili svoje domove, da se spuste u plodnije predjele, nego su i dalje ostali na starom ognjištu.⁷⁰⁾ Među mnogim Pribojevićima u 15. stoljeću, od kojih su neki obnašali čast mljetskih sudaca,⁷¹⁾ dva su se brata, Maran i Ivan, naselila u jugoistočnom dijelu otoka. Ivana susrećemo u Žari,⁷²⁾ gdje kupuje zemlje i vinograde, a Maran⁷³⁾ se naseljava kod Marije od Brda⁷⁴⁾ i sa svojim sinom Ratkom Maranovićem kupuje silne posjede uz okolne glavice, te postaje utemeljitelj uglednog i jakog bratstva Maranovića.⁷⁵⁾ Ali ne kupuju oni samo već zasadene vinograde, niti ne obrađuju tek stare, napuštene ba-

⁶⁷⁾ Na tim se mjestima i danas nalazi ruševine kuća i ostatci zida.

⁶⁸⁾ Diversa od 1500.—1503.

⁶⁹⁾ Tragova toga naselja ima još i danas po stranama oko ruševina crkvice Marije od Brda, a u ruševinama staroga groblja, pokazuje narod veliki nadgrobnu ploču uz zapadnu stijenu crkve, na kojoj se opažaju obrisi štita, navodno grb Ratka Marana.

⁷⁰⁾ Tako kupuju „Maran Priboeuich et... suo fiol Ratcho“ čitav posjed „di Rada relicta di Stipcho Stetilesouich... tutti li beni de ditta Rada che si po trauare a Melida, tam mobile quam stabile“. — Vukasović p. 6. — a Ratko Maranović određuje 29. decembra 1489. u svom testamentu među ostalim, da se narodu, skupljenom na Uskrs u crkvi „de santa Maria a Barda“ razdijele neke milostinje. — Vukasović p. 7. — U razvodu između univerzije, privatnih posjeda i manastira od 15. maja 1526. spominje se između ostalih i domaćin Cvjetan Marković iz „caput meledae“, što može da znači samo neko selo u blizini Marije od Brda, gdje ime Glava od Mljeta još i danas živi. — Diversa 1614. fol. 109.

⁷¹⁾ Tako čitamo u Venditi od 16. septembra 1423. među sucima ime: „Pouersco Priboeuich“. Vukasović p. 5.

⁷²⁾ 30. septembra 1439. prodaje neki „Velliza“ Ivanu Pribojeviću „una terra posta in Zara“. Da to nije prva zemlja, što je Ivan Pribojević kupuje u tom kraju, zaključujemo iz te iste vendite, jer se među konfinima spominje kao vlasnik neke zemlje taj isti Ivan. Vukasović p. 6.

⁷³⁾ Tako 18. juna 1415., pa 30. septembra 1430., te 30. septembra 1431. i 15. oktobra 1442., itd. — Vukasović p. 3—5.

⁷⁴⁾ Ratko Maranović ostavlja u svom testamentu od 29. decembra 1489. svoju staru kuću, što leži uz crkvu, svom nepotu Petru: „...e casa vecchia, zoie fina la chiesa e la uia che ua infra le case, quello lasso a Pietro mio nepote.“ — Vukasović p. 8.

⁷⁵⁾ Kao Maranovići prvi put u jednoj venditi od 30. septembra 1430., gdje se kod opisivanja meda navodi: „Confini dello Maranovici...“ — Vukasović p. 4.

štine, oni stvaraju i nove podvori, te tako još neobrađeno tlo privode ratarstvu.⁷⁶⁾

Od mljetskih sela najkasnije se u pisanim spomenicima javlja Prožura. Prvi puta čitamo ovo ime u ispravi opata samostana Marijinog u Lagu od 24. septembra 1345., gdje se spominju »scolea..... de portu Progsuri«,⁷⁷⁾ a tek od 15. stoljeća unaprijed stalno se javljaju u popisu mljetskih »ufičijala« i oni iz Prožure.⁷⁸⁾ Pa ipak usprkos ovih kasnih vijesti bit će da je Prožura nastala u isto doba kad i ostala stara mljetska naselja. Jednaki smještaj na srednjoj visini otočnih kosa i analogan položaj prema moru kao i u ostalih mljetskih sela dokazuje nam, da i Prožura pripada u isti stari krug naselja kao što i Blata, Babino Polje i Vrhmljeća. Putnik na moru ne bi ni danas naslutio, da se nad tim strmim stijenama diže selo, kad mu blizinu naselja ne bi odavala barokna crkvice sv. Martina, vidno istaknuta na kosi, što kao bedem brani Prožuru s morske strane. A samo selo uvalilo se u oveliku dočinu, polje od Prožure, savilo se tu kao u kakovom sigurnom gnijezdu, zaštićeno i smireno na ugodnom prisoju ispod golih glavica Mužanje i Spasa. No treba tek malo dignuti glavu iznad prvoga obronka, da se odmah jednim pogledom obuhvati sav Konao, sve od malene luke prožurske, dobro zaštićene školjima, pa do ulaza u Bokefelse. Ziratne zemlje selo nema mnogo, baštine su prožurske i danas razasute u nevelikim poljicima podalje od sela. Kao da su na ovom skrovitom mjestu domove svoje podigli neki, što su stalno vrebali na Bokeralse i što su budnim okom pratili kako Konalom pulzira promet.

Tako je odavna pažnja Prožuranima vezana uz more više nego svim ostalim mljetskim žiteljima. Doista nam najstariji izvori govore o tom, da Prožurani za trgovinu kreću u Dubrovnik.⁷⁹⁾ Jaka je gravitacija prema Gradu urodila urbanizacijom naselja. U Prožuri naseliše se lokrumski benediktinci; i danas usred sela na najljepšem položaju stoji crkva sv. Trojice i oko nje ruševine negdanjega samostana.⁸⁰⁾ Visok solidan zid svjedoči, da je građevina bila čvrsta, a unutrašnjost njezina prostrana, dok masivnu no skladnu crkvu građenu od pomno izdjelanih tesanika resi friz šiljatoga

⁷⁶⁾ Tako u svojem testamentu od 29. decembra 1489. ostavlja Ratko Maranović: „la mia parte de terreno sotto la mia casa, quello zoioe che seminava mi da fondamento....” — Vukasović p. 7.

⁷⁷⁾ Cod. XI. p. 232.

⁷⁸⁾ Tako 10. oktobra 1503. i stalno kasnije kroz 16. v. — Vendite 1503.—1522. itd.

⁷⁹⁾ „Lucsa Bencouich da Prosura” tuži braću Maroja i Vlahovca Bogdanoviće zbog štete, što su mu počinili na barci „per andar a Ragussi con legna”. — Lamenta od 1474.; a 4. maja 1477. tuži opat mljetski istu braću „Bogdanovichi da Proxura”, što su „taglato legni in teritorii mei furtinamente”. Lameta od 1475. — Koliku su trgovinu tjerali Prožurani sa ukradenim drvima najbolje ilustrira zaključak univerzije od 21. augusta 1560. gdje su morali u svakom selu „creornoli lhor birci secondo lhor consueto et useo anticho... per schoderatio di legnie”, da stanu na put tome haračenju. — Diversa 1547.—1561.

⁸⁰⁾ U Prožuri znaju još i danas, da su u tom manastiru stali „fratri di Kroma”, koji su po svem otoku imali zemlje. Zaista nalazimo u registaru lokrumskih arhivalija (Vicenzo di Neapoli: Spoglio delle scritture di Lacroma MDXXXIII. MS. sada u arhivu Jugoslov. Akad. I. C 15.) na p. 131. pod br. 34 među mnogobrojnim drugim mljetskim listinama i testamenat popa Luke s Korčule od 30. novembra 1477., kojim on sav svoj posjed zajedno sa crkvom sv. Trojice ostavlja lokrumskim benediktincima. Čini se, da su tek tim darovanjem došli lokrumski benediktovci prvi puta do posjeda na Mljetu i do crkve sv. Trojice. Detaljnije o tom pitanju upor. u drugom dijelu ove radnje. U 17. stoljeću imaju i dubrovačke klarise posjeda oko Prožure (Liber Vend. Canc. Rhagusinae de 1664 fol. 149.).

luka. Jedna je zgrada samostanska čitava i nastanjena, a i ostale kuće u centru sela izvedene su na gradski način. Pa i kula nešto više nad selom po obliku i načinu gradnje jednaka je kulama u Koritima. Nastala je dakle u doba kad su Korita, a po svoj prilici i Prožura, važila kao zgodna mjesta za prebivanje i ljudima naviklim na gradski udoban život.⁸¹⁾

Koncem 16. stoljeća, pa kroz čitavo sedamnaesto, prilike u Jadranskom moru opet kreću na gore. Dok u Ciparskom ratu godine 1571. glavna sila turske vojske podsjeda Famagostu, u isto vrijeme mornarica turska pod zapovjedništvom samoga Kapudanpaše Alije, robi dalmatinske gradove Ulcinj, Bar, Budvu i Novi, a kalabreški renegati Uludžali i Karagoš plijene Hvar i Korčulu. Dubrovačkom poslaniku u Rimu Franu Gunduliću uspijeva posredovanjem pape Pija V. umetnuti u ugovor Svete Alijanse naročitu klauzulu, da članovi saveza ne će voditi neprijateljstva protiv Dubrovnika, premda je potharačen sultanu. Usprkos toga za sve vrijeme rata Dubrovnik mnogo strada, jer ga pljačkaju obje zaraćene strane. Turci, misleći da Dubrovčani pomažu Španjolce i Mlečane, šalju godine 1572. bosanskoga sandžaka da pohara dubrovačke predjele,⁸²⁾ a Uskoci nemilo udaraju na sve, što ima i malo veze s Turcima, pa tako ne štede ni Dubrovčana.⁸³⁾ Ktomu je još početkom 17. stoljeća planula i buna na Lastovu, potaknuta valjda iz Venecije,⁸⁴⁾ pa Uskočki rat, gdje nestaje i posljednja sigurnost na moru.⁸⁵⁾

Ponovno, za Kandijskoga rata, mletačke hajdučke čete često haraju dubrovačko zemljište, naročito kad prolaze na pljačku u Hercegovinu.⁸⁶⁾ Hajduci iz Perasta i Novoga i po suhu i po moru neprestano dodijavaju Dubrovčanima, te u nekoliko navrata pustoše i otok Mljet.⁸⁷⁾ A kad je krajem 17. stoljeća planuo veliki četrnaestogodišnji Rat za Oslobođenje, i opet Dubrovčanima mnogo štete počinjaju obje strane, i Liga i Turci.⁸⁸⁾ Pa dok Dubrovčani nastoje, da odvrte od sebe bijes zaraćenih stranaka, ugađajući jednima i drugima,⁸⁹⁾ u isto vrijeme napadaju ih i sultan i Venecija. Dubrovnik krivim okom gleda jačanje Mletaka u Jadranu na štetu svoje

⁸¹⁾ Da su i dubrovački gospari dolazili na ljetovanje u Prožuru doznajemo iz jednoga pisma dubrovačke republike od god. 1656. poslaniku Mihi Sorgo-Bobaliju u Veneciju, gdje se između ostaloga navodi, da je u julu te iste godine boravio u Prožuri radi oporavka Vicko Pucić. — Vučetić p. 31.

⁸²⁾ Hammer-Purgstall: Geschichte des Osmanischen Reiches—Pesth 1840. Bd. II. p. 418.

⁸³⁾ Engel p. 224. i 231.

⁸⁴⁾ Anonymus p. 139.

⁸⁵⁾ Upor. Šišić: Hrvatska povijest II. 1908. p. 90. — Ljubić: Odnosaji među republikom mletačkom i dubrovačkom. Rad LIII. pag. 144. i dalje. — Makušev-Sufflay: Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji. — Starine XXXI. p. 222.

⁸⁶⁾ Upor. Vučetić p. 13. i dalje.

⁸⁷⁾ Tako 1650. oplijene Prožuru, Okuklje i Maranoviće. — Vučetić p. 17. — pa 30. jula 1659. Okuklje — ibid. p. 35. — u martu 1668. Korita — ibid. p. 64. — te 1669., kad posve poharaše Okuklje, a Korita se jedva obraniše — ibid. p. 68. Upor. i Senatovo pismo opatu Stjepanu Gradiću u Rim od 9. septembra 1669. i njegov odgovor od 12. oktobra iste godine. — Körbler: Abbatis Stephani Gradii Ragusini Epistolae. Zagreb, 1915. p. 161.

⁸⁸⁾ Engel p. 250. — Ljubić o. c. Rad LIII. p. 180. i dalje.

⁸⁹⁾ Engel p. 309, Ljubić o. c. Rad LIV. p. 70. i 103.

trgovine,⁹⁰⁾ a s druge strane dubrovački poslanici stalno se opravdavaju kod sultana, koji sumnja na njih, da pomažu kršćane.⁹¹⁾

Snagu dubrovačku potpuno krši veliki potres,⁹²⁾ tamni već zvijezda Dubrovnika, pa Republika nema ni snage ni moći, da pruža zaštitu građanima, ni da čuva svoje zemlje van dohvata gradskih mira. Pa tako se još u 18. stoljeću nemoćni Dubrovčani tuže i u Carigradu⁹³⁾ i u Veneciji⁹⁴⁾ na nepravde, što im bahati mletački zapovjednici nanose na moru i po otocima.⁹⁵⁾

U ovakvoj atmosferi naselja se i opet vraćaju u više, zaklonjenije položaje, a na vrhove sa dalekim vidicima budu postavljene straže, da krijesovima najavljuju dolazak neprijateljskih lađa. To su brojni vrhovi imenom Straža, Stražica,⁹⁶⁾ razasuti duž čitavoga otoka. Tako se koncem 17. stoljeća za Rata za Oslobođenje, Mlečani često tuže, kako Dubrovčani svakom prigodom potpomažu Turke, čak da zabranjuju na svojim otocima ognjem javljati mletačkoj Korčuli dolazak turskih gusara.⁹⁷⁾

I sela se mljetska povlače opet u brda, na zaštićenija mjesta. Neprijatelju lako dohvatna Žara opusti, a ljudi se zaklone u bregove, u Korita. Od godine 1503. ne nalazimo više u popisu mljetskih činovnika suce iz Žare,⁹⁸⁾ a koncem 16. i u početku 17. stoljeća susrećemo Žaru samo kao ime lokaliteta, dok je, čini se, u to doba selo bilo već posve napušteno.⁹⁹⁾

Korita su veoma dobro sakrivena od pogleda s mora. Zapremila su čitav dugački dolac između južnoga i sjevernog ivičnoga grebena, a sa sviju ih strana okružuju strme glavice s prostranim vidicima. Jednako su daleko od pučine kao i od Konala, a jedino im je bliže pristanište u malenoj i otvorenoj garmi Pod Selom, neposredno ispod sela u Konalu. Na pučin-

⁹⁰⁾ Ljubić o. c. Rad LIII. p. 184. i LIV. p. 70. i 103.

⁹¹⁾ Tako god. 1683., kad su u Beograd poslali sultanu zaostali harač, pa opet 1696., kad su braću Buće poslali u Carigrad sa 80 kesa zlata. — Engel — p. 248. i 251.

⁹²⁾ Između ostaloga upor. pismo vrhovnoga providura Kornara od 18. aprila 1667. vladi u Veneciju. Ljubić o. c. Rad LIII. p. 170.

⁹³⁾ Tako 1752. upor. Ljubić o. c. Rad LIX. p. 138. i dalje.

⁹⁴⁾ Tako 20. novembra 1732. i 26. aprila 1753. upor. Ljubić o. c. Rad LIV. p. 134. i 147.

⁹⁵⁾ Povodom dubrovačkih tužba šalje mletački senat u Dalmaciju Aleksandra Dieda, da povede istragu. Diedo daje 10. augusta zatvoriti pomorskoga kapetana Dalmacije Querinia, jer je dao bez dozvole Dubrovčana, posjeći na Mljetu drva u vrijednosti od 400 dukata. 25. decembra izvješćuje Diedo o tome mletačku vladu, 26. aprila 1763. bude povedena rasprava u Veneciji, a 12. augusta 1763. bude Querini opet pušten na slobodu. — Ljubić o. c. p. 146.

⁹⁶⁾ U okolini Jezera: Sražica iznad Popova doca; Stražica uz Vrata između Velikoga i Srednjega Jezera; te Stražica kraj Glogovca; Straža (152 m) S od Govedara; ispod Rope Punta od Velike i od Male Stražice; te u Sovri Velika i Mala Straža i Stražište, itd. — Postavljanje straža na vrhove sa dalekim vidikom vanredno je star običaj. Zbog toga ima po čitavom našem primorju mnogo vrhova imenom Straža, Stražica. God. 1089. spominje se kod Trogira zemlja „qui Stragisce dicitur”. — Cod. II. p. 240. — a kod Zadra 4. juna 1194. mjesto Stražica: „usque ad Strascizam”. — Cod. II. p. 266. — te kod Klisa 1249. 8. maja vrhunac Stražište: „ad uerticem Strasische uocati”. — Cod. IV. p. 391.

⁹⁷⁾ Upor. Ljubić o. c. Rad LIII. 184. i 185. i LIV. 70.

⁹⁸⁾ Popis mljetskih sudaca od 10. oktobra 1503. i dalje. Vendite 1503.—1522.

⁹⁹⁾ 10. maja 1595. prodaje Ivan Ilić Mihoju Nikoliću „una peza di vigna in loco vocato u Giari”. — Vendite 1593.—1612. fol. 64. —; a 30. juna 1608. prodaje Andrija Baglanov popu Franku Rusi, „una pezza di vigna posta in loco uocato in Siara sotto Osiste”. — Vendite 1593.—1608. fol. 299.

skoj je strani glavna luka Preč, ali su odanle daleki pristupi do naselja Mjesto, gdje se pružilo naselje, prava su korita. Strme glavice: Kočak, Klupačka, Planjak, Vranjak Jarište, Konjuška, Vrijesovac i Ljut čuvaju naselje od vjetrova i nepozvanih gostiju, a na jedinom prilazu s pristaništa, podno Krstena u Okrajkju, podignu Korićani kulu za obranu, da tako i s ove strane zaštite naselje.

Kako već vidjesmo, Okuklje je bilo od svih mljetskih sela najslabije zaštićeno od napadaja s mora. Pruženo uz obronke poviše luke, otvoreno prema Konalu, bez ikakove utvrde, upravo je vabilo na pljačku i palež. I doista svakom prigodom, kadgod turski gusari ili mletački hajduci plijene Mljet, uvijek prvo strada Okuklje. Najčešće se to zbivalo za Kandijskoga rata. Iz pisama, što ih je dubrovačka republika slala svome poslaniku u Veneciju, Mihi Sorgo-Bobaliju,¹⁰⁰⁾ doznajemo, kako su kotorski hajduci u mletačkoj službi u više navrata poharali Mljet i to upravo Okuklje. Tako godine 1650. kad su se hajdučke čete iskrcale na Mljetu, te oplijenile Okuklje, Prožuru i Maranoviće, pa godine 1659., kad su hajduci iz Novoga pod harambašom Stjepanom Popovićem opljačkali Okuklje i navukli plijena, koliko je lađa mogla da uhvati. U martu 1668. hajduci ponovo oplijene Okuklje, no još bjesnije navale na nj 29. avgusta 1669. Ovaj put četa od 800 hajduka pod vodstvom mletačkoga kapetana Deangelisa hara sav otok Mljet, a naročito Okuklje i Korita. Hajduci otimlju još ono malo imanja, što su žitelji sačuvali od prošlih napadaja, na kućama porazbiju vrata i prozore, silom otvaraju sanduke, otimlju novac i prstenje, razbijaju pokućstvo, grabe motike, korače, mreže, brodarske konope, vino i sve do čega su došli. Ali je selo uslijed tolikoga haranja tada već znatno osiromašilo: kod istrage u Dubrovniku procijene čitavu štetu u Okuklju tek sa 195 dukata vrijednosti.¹⁰¹⁾ Nakon tolikih udara selo je posve opustjelo, pa kad su godine 1693. prigodom jedne nove navale popaljene i crkvene zgrade,¹⁰²⁾ preseli se tadašnji župnik dum Trojan Kolendić u sigurnija Korita. A s njim odlaze i ostali žitelji, što u Korita, a što u Maranoviće. Tako Okuklje posve opusti.¹⁰³⁾

Propadanjem Okuklja pritežu svu važnost na se Korita. Ovo naselje postaje sad centrom za gornji Mljet, iz njegove se sredine biraju suci i ostali ufičijali.¹⁰⁴⁾ Neke dubrovačke pučanske familije imaju tu svoje do-

¹⁰⁰⁾ Lettere a Michele Sorgo-Bobali a Venezia I. 1648.—1662, II. 1663.—1674. — Dubrov. arhiv num. 2095. — Upor. Vučetić.

¹⁰¹⁾ Istragu je vodio knez mljetski Đivo Karlo Sorkočević sa kančeljerom Afatom Gigliatti u septembru 1669. — Diversa 1664.—1672.

¹⁰²⁾ U Koritima i Maranovićima živa je još uspomena na Okuklje. Pričaju, da je posljednji župnik u Okuklju, dum Trojan Kolendić imao zlobna i podmukla slugu Hercegovca. Kad je ovaj doznao, gdje pojedini seljaci čuvaju novac i dragocjenosti, doveo je hajduke, koji su porobili selo, užegli popovu kuću, a sam dum Trojan jedva je živ umakao u Korita. Malo pomalo ostaviše i ostali seljaci svoje domove, pa se naseliše dijelom u Maranovićima, a dijelom u Koritima. Omirine se izgorjele župničke kuće zovu i danas „Izgorjelica”.

¹⁰³⁾ U Liber Baptisatorum župe u Maranovićima (od god. 1684.—1787.) posljednje je krštenje u Okuklju zabilježio dum Trojan Kolendić vlastitom rukom 1693., kad je u crkvi sv. Nikole kršten Ivan Bošković iz Korita, dok je slijedeće krštenje od 2. februara 1694. obavljeno već u crkvi sv. Vida u Koritima.

¹⁰⁴⁾ Prvi puta 10. oktobra 1503., a onda stalno kroz 16. i 17. vijek. — Vendite 1503.—1522.

move, čvrste kamene kule, te ugledne kuće, nalik na one u Gradu,¹⁰⁵⁾ pa i dubrovačke Klarise imaju svoju kućicu u Koritima.¹⁰⁶⁾ S blagostanjem javljaju se veće potrebe: Pučanstvo teži za gradskim životom, pa naselje postaje lijepim malim gradićem.¹⁰⁷⁾ U njegovanim vrtovima, među plemenitim voćkama¹⁰⁸⁾ niču skladni palaceti¹⁰⁹⁾ visoke dobro građene mede drže mir među susjedima, ulice su čiste i popločane. U žiteljstvu ističe se nekoliko svećenika,¹¹⁰⁾ pa kančeljera,¹¹¹⁾ domaćih sinova, svjetski obrazovanih ljudi. Od crkava čudotvorna Gospa od Brijega na veliku je glasu, pa joj Korićani ostavljaju bogate poklone, a žene vješaju o njenu sliku zlato i porodične nakite.¹¹²⁾ Znatno se razvija lokalna trgovina, pa se javlja potreba za većom lukom. Zato se u dnu vale nasuprot školju Preč uređuje pristanište i gradi nekoliko kuća kao stovarišta za robu. Tu se soli uhićena riba, te se otuda izvozi na brodicama u Grad, a dovoze se amo različiti gradski proizvodi. Narodna predaja zna još i danas za tu trgovinu, a i omirine tih magaza stoje u dnu vale, prerasle korovom. Još na Partschovoj karti od godine 1825.¹¹³⁾ ucrtane su ove kuće, a i put do Korita jasno je označen.

Na bogato naselje stalno vrebaju mletački hajduci. Ali dok se u onoj navalu u augustu godine 1669. ubogo Okuklje ni ne brani, nego odmah

¹⁰⁵⁾ U razvodu dobara Nikole Puhijera od 18. septembra 1750. spominju se i „terre di Si. Gio. Ba. Scapich”. — Diversa 1745. fol. 96. — a u Diversima od 1797.—1807. čitamo češće ime Giuseppe Uccellini.

¹⁰⁶⁾ 22. jula 1760. predaju „S. Nicolaus Matthei de Ghetaldis et S. Marcus Jois de Sorgo DD Procuratores RR Monialium et ulis Monasteriis S. Clare huius Civitatis” sve posjede na otoku Mljetu, a poimence „cum una domuncula in Corita” u desetgodišnji zakup Mljećanima. — Liber Diversorum de Foris Canc. Rhagusinae de 1759. fol. 235.

¹⁰⁷⁾ Tako Farlati—Coleti T. VI. p. 78. nazivlje Korita „oppidum”, a jednako i Baudrandus: Geographia ordine litterarum disposita. Parisiis 1681.—82. s. v. Meleda.

¹⁰⁸⁾ Još danas najbogatiji kraj voćem na čitavom otoku.

¹⁰⁹⁾ U današnjim Koritima ističu se ruševine tih otmjenih renesansnih palača, od svih najuglednija ona familije Uccellini-Scapich.

¹¹⁰⁾ U prvoj polovini 17. stoljeća kupuje pop Frančesko Rusi na veliko zemlje u Koritima. — Vendite 1593.—1609. i dalje. — Rusi, talijanska forma domaćega porodičnog imena, što se u 15. stoljeću javlja kao Rusinović. — Već 17. jula 1440. među konfinima u jednoj venditi spominje se „Andrija Rusinouich” u Koritima (Vendite 1439.—1446.) i dalje stalno kroz čitav 15. i 16. vijek. — Pop Vincenzo Čumbelić iz babopoljske porodice Čumbelića, živi u 17. stoljeću. U Koritima posjeduje kuću i mnogo zemlje. — Vendite 1666. fol. 24. — Za hajdučke provale 1669. prima svoga prijatelja dum Trojana Koledića pod svoj krov. Upor. Vučetić p. 70. U svom testamentu od 1676. (Testamenti 1656.—1685. fol. 125.) bogato dariva crkvu sv. Vida u Koritima.

¹¹¹⁾ Iz Korićanske familije Glasovića početkom 17. stoljeća spominje se kao kančeljer univerzije Natal Glassouich. U drugoj polji 17. stoljeća susrećemo Nicolo di Flori kao kančeljera mljetskoga, koji posjeduje zemlje u Koritima. — Vendite 1666.—1684. fol. 23.

¹¹²⁾ U posve zapuštenoj kapelici Marije od Brijega nalazi se na glavnom oltaru otmjena barokna slika Madone, a na njoj su nanizani zavjetni darovi. Među obiljem renesansnoga i baroknog prstenja, hercegovačkih burma, te niza od koralja sa krupnim filigranskim zrnjem, naročito se ističu: jedan mali exvoto i nakit posljednje Ućelini—Škapićeve. Exvoto je srebrena pločica sa reljefom ruke, na čijim se prstima jasno opažaju znakovi mljetske gube, specifično mljetskog oboljenja. Darovi posljednje Škapićeve jesu: divna biserna ogrlica u dva niza sa filigranom i teške barokne biserne naušnice.

¹¹³⁾ Partsch: Bericht über das Detonations Phänomen auf der Insel Meleda bey Ragusa. — Wien 1826.

pada smrtno ranjeno, Korita se ne predaju olako.¹¹⁴⁾ Čitav dan traje žestoka bitka. Hajduci počinjaju strahote, razbijaju kućne krovove, nište vinograde, prolijevaju vino po konobama, otimlju i kolju stoku, razbijaju sudove, nose novac, zlato, prstenje, srebro i pokućstvo, — pa ipak Korićani odbijaju napadača, i uza svu golemu štetu od 4728 dukata, naselje ne propada nego se i dalje snažno razvija.

Ali ni to ne potraja dugo. Opće osiromašenje Republike u 18. stoljeću dovodi do velikih promjena nesamo u Gradu, nego i u pokrajinama. Iz izvještaja dubrovačkoga nadbiskupa Rajmunda Gallania od 20. oktobra 1724. godine kongregaciji De propaganda fide, doznajemo o žalosnom stanju Dubrovnika u to doba.¹¹⁵⁾ Nije to više ponosan grad, kako ga opisuju Filip de Diversis u 15. stoljeću,¹¹⁶⁾ niti Dubrovnik Razzi-ev iz 16. vijeka, kad je grad brojao oko 30.000 duša, a godišnji dohoci premašili svotu od 58.000 dukata.¹¹⁷⁾ Gradić je to sa jedva 7.000 stanovnika, oronuo od potresa i raznih nedaća. Vlastela zanemaruju državne interese,¹¹⁸⁾ državne se počasne službe teško popunjavaju, naprotiv je velika jagma za dobro plaćenim namještenjima.¹¹⁹⁾ Uprava Republike trpi od spleta i razdora,¹²⁰⁾ poglavito poslije potresa, kad i neki pučanski rodovi zadobe vlasteosku čast.¹²¹⁾ Ugled vlastele stalno pada,¹²²⁾ a državna uprava posve se zanemaruje, jer nitko ne će da ostavi Grad i da pođe na selo.¹¹⁹⁾ Obrt je propao, trgovina na kopnu stalno nazaduje, jer Mlečanima uspijeva, da najveći dio trgovine sa Turskom navrate u svoje luke: Split i Novi.¹²³⁾ Mornaricu uništi ruski admiral Orlov,¹²⁴⁾ tako propade i posljednji ostatak nekadanjega sjaja i moći. K tomu se pridružuju i elementarne nesreće: godine 1763. prva kuga, pa glad 1789. i posljednja kuga 1795., koja uništi mnogo ljudi, naročito po selima.

¹¹⁴⁾ Vučetić p. 68.

¹¹⁵⁾ Farlati—Coleti T. VI. p. 273. Upor. i Vojnović: Pad Dubrovnika I. p. 37. i dalje.

¹¹⁶⁾ Philippi de Diversis: Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii. — Ed. Brunelli, Zadar 1882. — Separ. iz Programa gimnazije 1880/1882.

¹¹⁷⁾ Razzi: La storia di Ravgia. — U Srpskoj dubrovačkoj biblioteci knj. V. 1903.

¹¹⁸⁾ Senatokonsult od 29. jula 1705., gdje Velo Vijeće određuje, ne bude li na prvi, niti na drugi saziv došao zakoniti broj članova, vijeće će se održati bez obzira na broj prisutnih. — Vojnović: Sudbeno ustrojstvo republike dubrovačke. Rad 115. p. 19. i 28.

¹¹⁹⁾ God. 1726. povišene budu plaće za sve seoske knezove i kapetane, te se određuje petgodišnja pauza poslije obnašane časti, kako bi mogao doći red na svakoga. Usljed toga nastanu silni neredi, mita i slično. Upor. zakon od 1. augusta 1736. Vojnović o. c. p. 20.

¹²⁰⁾ Upor. zakon od 5. marta 1763. Vojnović o. c. p. 21.

¹²¹⁾ Engel p. 262.

¹²²⁾ 1791. Velo Vijeće zabranjuje sudovima lišiti časti i građanskih prava vlastelina. (Vojnović o. c. p. 29.) Prilike su već bile dovele do toga, da je Velo Vijeće bilo primorano 25. marta 1774. zabraniti knezu i ostalim stonskim činovnicima pod prijetnjom gubitka službe i desetogodišnjega lišenja svih časti, trgovati i lihvariti, itd. Vojnović o. c. p. 28.

¹²³⁾ Ljubić: Odnosaji itd., Rad LIII. p. 157. i dalje.

¹²⁴⁾ Engel p. 266. — Vojnović o. c. p. 10.

Uz takove prilike nije se mogao održati gradski život u pokrajinama. Jaka pauperizacija države¹²⁵) još se više osjećala u provinciji izvan bedema glavnoga grada. Pa dok se seljački producenat još donekle mogao odupirati općoj bijedi, građanin konzumenat podlegne joj posve. Tako propadaju i Korita, nestaje nekadašnjega blagostanja, a kuga uništi i posljednje ostatke gradskoga življa¹²⁶). Već u polovini 18. stoljeća napominju se napuštene i razrušene kuće u Koritima,¹²⁷) a danas je upravo jadan dojam toga sela, jer ljudi nastanjuju nekadanje konobe i štale, a iz golih zidina skladnih palaceta zjaju slijepa okna i dveri, uokvirene divnim klesanim dovratnicima. Krovovi su urušeni, pergole razorene, u vrtovima među podivljalim voćkama i maslinama buja korov, nekad popločane ulice danas su blatne, smradne, studene gustijerne zatrpane. U divnim baštinama. Gornjoj i Donjoj Žari na plodnome saplunu buja žilava praprad, prekriva mrgine i stare vinograde, a bošak raste po lazinama i podvorima. U nekadanjim vrtovima, u hladu podivljalih voćaka planduje blago, putevi su zarasli, a pinji i šetnice posječene — na sve strane propadanje, bijeda i razvaline! Od najljepšega naselja na Mljetu nastalo je najzapuštenije i posve propalo mljetsko selo.

Druge su prilike vladale u Maranovićima. Već koncem 15., a naročito kroz 16. i 17. stoljeće upoznali smo Maranoviće kao snažno brastvo, što na sve strane oko Marije od Brda kupuje zemlje i baštine. Svoj posjed proširuju s jedne strane prema Koritima, kupujući baštine od Korićana,¹²⁸) koji se sve više priklanjaju uz gradski život, te tako pomalo zanemaruju zemlju, a s druge strane prema sjeverozapadu, kuda su se raširili naročito nakon propasti Okuklja, kad su mnoge izbjegle porodice našle utočište među snažnim Maranovićima.¹²⁹) Tako se zgodi, da su se njihovi posjedi nalazili s jedne strane u neposrednoj blizini Korita, dok su s druge strane graničili sa Prožuranima,¹³⁰) s kojima ih još i danas vežu uske porodične veze.¹³¹) Dok su Korićani propadanjem trgovine sve više zapadali u bijedu, baštine su seljaka u Maranovićima, zbog općega porasta cijena,¹³²) odbacivale još i veću dobit. Bijedom i glađu pedepsani malogradanski živalj nije

¹²⁵) O dezolatnom stanju dubrovačkih financija upor. Vojnović: Državni rizničari dubrovačke republike, Rad 93. — te Vojnović: Pad Dubrovnika I. p. 355. i dalje.

¹²⁶) Narod priča, da su se Korita prije zvala Glava od Mljeta, a tek onda, kad je kuga pomorila selo, da se prozvala Korota (žalost)=Korita.

¹²⁷) U razvodu dobara Nikole Puhijera, od 18. septembra 1750. spominju se između ostaloga: „Item la mita d'un çasandolo dirutto e scoperto posto nel detto Casal di Coritta... Item l'altra mita d'un dirutto çasandolo e scoperto posto nel detto Casale na Piesku”. — Diversa 1745. fol. 96.

¹²⁸) Tako 18. avgusta 1653. prodaje „Pascoie Markov Radussinouich di Coritta a Viceglia Bosgin da Maranouichi” dio zemlje „v dracevcich gornich”. — Vendite 1638. fol. 186. — 9. septembra 1621. prodaje „Nica di qu. Giuro Viceglia di Coritta a Petar Iuanou di Maranouichi... una terra posita in Glogouaz apresso della Madona di Barda”. — Vendite 1612.—1621. fol. 84. itd.

¹²⁹) Današnja narodna predaja zna za Brzice i Božanje, da su se poslije propasti Okuklja sklonili u Maranovićima.

¹³⁰) 14. avgusta 1795. prodaje „Joannes Michaelis Trumbetta de Prosgiura” Antoniju „Matthei Simonich de Maranouichi” 4 peče zemlje u Struljama. Kao konfini navode se: Matko i Paskval Gracići, Nikola Stjepanović, Matko Belin, braća Markovići, sve sami Prožurani. — Liber Venditionum Canc. Rhagusine da 1795. fol. 25.

¹³¹) Prožurani se često žene iz Maranovića i obratno. Iz Prožure se doselila u Maranoviće porodica Jančić, a iz Maranovića priženio se god. 1774. u Zubana u Prožuri Matko Bašica. — Upor. Liber Baptisatorum u Maranovićima.

¹³²) Upor. Vojnović: Pad Dubrovnika I. p. 356.

se u Koritima nikad više pridigao. Naprotiv je u Maranovićima zdrav seljački duh prepatio najgore vrijeme, te napustivši kugom zaražena stara ognjišta¹³⁴⁾ u Glogovcu oko Marije od Brda,¹³⁵⁾ spustio se niz obronke Gospinoga Brijega k moru, da poviše dugačkoga polja, kao i Babino Polje napući uz gornju poljsku ivicu strme kamene obronke centralnoga bila.

U srednjem i donjem dijelu otoka nije nikada došlo do takove promjene u položaju naselja. Izvrstan smještaj Babina Polja i Blata, što uz dobar zaklon pruža i obilje plodne zemlje u neposrednoj blizini sela, nije davao razloga, da se napušta staro naselje i da se traga za novim, povoljnijim položajem. Tako su ta sela još i danas vezana uz isto mjesto, gdje ih spominju i najstariji izvori. Tek su se pojedine porodice, kako smo prije vidjeli, za sigurnoga vremena spuštale do mora i naseljavale prirodne luke. Ali odmah kako bi se pojavila na moru kakova pogibao, ljudi bi napuštali ove svoje domove, te se zaklanjali u staro, više zaštićeno selo. Tako je bilo i nekada, a tako je i danas. Za vrijeme posljednjega Velikoga rata, posve je bila opustjela i Kozarica i Sovra, pa tek sada u mirnije dane ljudi opet silaze k moru.

Čitavo Dno Mljeta posjeduje kroz stoljeća manastir Marijin u Lagu. Osnutak njegov pada negdje u drugu polu 12. stoljeća, kad 1151. darovnicom zahumskoga vladara Dese, otok Mljet dolazi u vlast Benediktovaca.¹³⁶⁾ Isprva aspolutni feudalni gospodar čitavoga otoka,¹³⁷⁾ manastir oslobađa u 14. stoljeću uz godišnji otkup od 300 hiperpera otočane od velikoga dijela podavanja u naravi, te im priznaje vlastitu svojinu, ali zadržava u svojem direktnome posjedu i nadalje najbolje zemlje i baštine na otoku, a u velikomu kompaktnom neprekinutom arealu čitavo Dno Mljeta od Crne Klade do Punte od Mljeta.¹³⁸⁾ Kroz stoljeća manastir mnogo gubi od svojega ugleda i moći. Dubrovački senat sve više usvaja vlast nad otokom, a na mjesto opata, nekadanjega feudalnoga gospodara, predstavnik je državne vlasti dubrovački konte, dok je moć opatova sužena samo na nivo crkvenoga dostojanstvenika.¹³⁹⁾

Uslijed takovih prilika, sve je teže samostanu, da dobavlja težake za obrađivanje svojih prostranih baština, pa su monasi, u doba ekonomske krize potkraj 18. stoljeća primorani, da bi dobili dovoljno radnika, davati seljacima zemlju za naseljavanje pod pogodbom izvjesne godišnje tlake na manastirskim baštinama. Tako bude ovaj dio otoka tek u najnovije vri-

¹³⁴⁾ Živa je uspomena u narodu na staro selo oko Marije od Brda i o strašnoj kugi, što je natjerala stanovnike, da nasele današnje Maranoviće. Narod priča, da je samo jedna stara baba ostala u selu, koja nije mogla da ostavi staru kuću. Živjela je još mnogo godina posve osamljena, hraneći se sirom i mlijekom svojih ovaca i koza. Dnevno bi dolazila na vrh Glogovca, pa bi vikala u Maranoviće.

¹³⁵⁾ Još 3. avgusta 1767. ostavlja „Nicoletta di qu. Vincenzo di Maranouchi” između ostaloga i „una candella ala Madona di Barda”. — Testamenti 1747. fol. 37.

¹³⁶⁾ Cod. II. p. 67. — Upor. Šišić: Letopis popa Dukljanina. p. 200. i 242. i dalje.

¹³⁷⁾ Upor. osim Desine isprave i darovnice Nemanjića od god. 1222. — Cod. III. p. 223.; te 1308. — Cod. VI. p. 156. i 1362. — Cod. XIII. p. 244.; i papinu bulu od god. 1324. Cod. IX. p. 197.

¹³⁸⁾ Upor. listinu od 1345. — Cod. XI. p. 232.; te 1388. — Farlati VI. p. 145; pa od 1453. — Dubr. arhiv zbirka Saec. XVI.

¹³⁹⁾ Posljednji put predsjedja opat zboru univerzije, 30. septembra 1449. — Wenzel p. 29. — ali već 8. jula 1444. izdaje Malo Vijeće u Dubrovniku odredbe za upravljanje otokom. — Wenzel p. 25. — Prvi imenom napomenuti konte dubrovački za Mljet jest Marcus de Babail, izabran u Malom Vijeću 30. septembra 1301. — Mon. Rag. V. p. 10.

jeme stalno naseljen. Naročito guta mnogo radnika velika Pomijenta, onda uzorno težena i navodnjavana baština, pa brojni vinogradi i maslinici oko Polače, u današnjem Polačnom Polju, te u krasnoj dočini Velikoj Pomi. Za izvrsna polja i oranice u današnjim Solinama, pa divne vinograde u hladovitim dolovima Bjeajke, Lokvice, Blataca, Pudarice i Gonoturske, također treba mnogo težaka, a teško je za dnevne poslove dobavljati radnike čak iz Babina Polja i Blata. Tako daju monasi godine 1793.¹⁴⁰⁾ dvojici braće Milića, Nikoli i Petru, te Vincencu Bastu baštine u Polačnomu i Velikom Polju, te Maloj Pomi, grade im kuće u blizini svoje Pomijente pa time osnivaju Govedare, naselje, što se doskora širi dolaskom novih radnika iz Babina Polja i Hercegovine, a sve to uz dužnost tlake na manastirskim baštinama. Jednako nastaju i Soline,¹⁴¹⁾ ispod Zlih Stijena, upravo pored najplodnijih baština, tako i selo Ropa¹⁴²⁾ u blizini Dugoga Polja, a isto tako budu naseljene i ruševine stare rimske zgrade u Polačama,¹⁴³⁾ što je vijekovima stajala prazna i zapuštena.¹⁴⁴⁾ Luka Poma bude ponovno naseljena tek u najnovije doba, kad nastaje potreba, da netko čuva čamce i ribarski alat Govedaraca u toj njihovoj luci.¹⁴⁵⁾

¹⁴⁰⁾ Liber Diversorum de Foris publice Cancellarie Rhagusine de 1793. fol. 18. od 8. aprila 1793.

¹⁴¹⁾ Djed sadanjega gospodara domaćina Sršena—Crljenka prvi se doselio u današnje Soline pred sto godina.

¹⁴²⁾ Po narodnom pričanju naseliše Ropu prvi Matani iz Babina Polja pred kojih sto godina, a nekako u isto vrijeme i Radulji iz Blata. Sačuvana je divizija između Radulja i fratara u Lagu od 30. septembra 1798. (Diversa 1797.—1807.), gdje se između ostaloga navodi: „Item u Roppu us Miedenu Glavizzu dali smo kalugjerima iedan poduor koija konfina od maistrala Sirsceni i Blaciani, a od garbina i ponenta zima monte, od scilocha Dabelichi, a od grega receni Radugli i megu gnima ie granizza i na virhu i po dnu. Raduglima smo dali iednu poduor us Miedenu Glavizzu koija konfina od ponenta i garbina receni kalugjeri, a od maistrala Sirsceni i Blachiani, a od grega zima monte, a od scilocha Givo Staich i virh od Miedene Glavizze i ovako smo pravedno razdielili et sic!“.

¹⁴³⁾ Prvi su se naselili u mirima stare rimske polače Dabelići iz Babina Polja pred sto godina.

¹⁴⁴⁾ Još u početku 16. stoljeća bilo je natkrivenih prostorija u Polačama. Dubrovčani bi onamo slali oboljele od kuge, da ih izoliraju i tako učine bezopasnima. Tako čitamo u Anonimu — p. 83. —, da je u maju 1500. buknuła u Dubrovniku kuga, donešena iz Rima. Ali već za 14 dana bude pošast svladana, jer su svi sumnjivi pod jakom stražom otpraćeni „a Meleda in Polaze“.

¹⁴⁵⁾ Pred šest god. sagradio si je kuću u Pomi jedan Sršen—Crljenko iz Govedara.

III. GENEZA I ELEMENTI MLJETSKE SEOSKE KUĆE

Promatrajući iz podaljšega Babino Polje, Blata ili koje drugo od mljetskih sela, čovjek stiže dojam, da su sva ta naselja, tako analogna međusobno položajem i vidom, osnovana kao po nekom stalnom pravilu, što se u različito doba i u raznorodnim prilikama javlja uvijek istom životnom snagom, poniklom iz tla i iz nepromjenljivih kondicija prirodnih. Točno i uredno nižu se visoke kamene kuće zbite jedna uz drugu, **sve u jednoj ravnini, povezane ulicom na istoj oduženoj liniji.** Rijetko koji krov proviruje iz krošanja maslinovih niže od glavne crte, a nad redom, u strmu stranu, ne uspinje se nijedna kuća. Pravilne četverostrane prizme svojim pročeljima sve gledaju u sunce i u svoje polje. Ima ih viših i nižih, masivnijih i vitkijega oblika, ali njihovi oštri bridovi, čiste plohe i tamni četverokuti pravilnih okana čine ih monotono jednakim. Isti solidan materijal, jedan kanon gradnje, daju čitavomu naselju izrazit stil, čvrst i jednostavan. Daljina briše detalje, dominiraju krupne jake linije, bijeli se u suncu kameno primorsko naselje.

Udemo li u selo slika se mijenja. Uzalud čovjek traži onu ulicu, što ju je iz daleka nazirao, da kao pravilan trak veže čitavo selo; tek neznatan put transverzira selo svom dužinom, ali ga je teško pratiti, jer u gomili kuća jedva nalazi prohoda, nestalno vijuga amo tamo, desno i lijevo odilaze strmi popločani putevi, a uske skaline izlizane čestim koracima gube se pod dubokim svodovima. Čitavo je naselje tek jedna nastambina bez središta i naoko bez ikakvoga reda; kako kuće ne gledaju jedna prama drugoj, nego sve na istu stranu u polje, čovjeku se čini, da tek s leđa ulazi u naselje i onda, kad je već u sjeni visokih slijepih zidova usred sela. Kuće, pravilne izdaleka, stapaju se izbliza u jednu kamenu hrpu, pocrnjelu od patine. Velike plohe pod različitim prikonom i u raznom osvjetljenju, mnoštvo linija, čas jakih, ukočenih, čas sitnih, što se lako kidaju i pršte pod nenadanim teretom sjene, oštri bridovi na nizu strmih stepenica, tupi uglovi izbljedelih krovova, na svjetloj pozadini tamni, duboki luk starinskoga svoda, sunčani krugovi gustijerna, ukočene ploštine ravnih taraca, sve se to kumulira u teškom pitanju, da li u toj čitavoj gomili ljudskih stanova vlada ikakova organska struktura. Ali se oko privikava slici i pomalo shvaća konstrukciju: uz nisku staru kuću, ugrađenu u živ kamen strmoga obronka podigla se nova kuća na tri poda s prostranom konobom i svijetlim komorama. Masivan volat veže do dvije susjedne kuće, kroza nj vodi sjenovita uličica. Dvije nejednako visoke kuće sastaju se u pravomu kutu, što ga ispunjuju sitne skaline, te ga čine arhitektonski zanimljivim, nad solarom se kao ptičje gnijezdo savila slaba odrina. Na tamnoj se sti-

jeni napuštenoga palaceta ocrtava elegantna bijela kolona, priča o prošlim danima, kad je lijepim palacetom strujao bolji život. Na jednom se mjestu siva gomila kuća naglo razmakla: u hladu guste odrine leži prostrana ravna taraca, čuva u sebi gustijernu, da je sunce suviše ne zagrije. Plosni krovovi starijih kuća počivaju na čvrstim kamenim zubovima, na novijim se kućama bijeli lastovica, sve nadvisuje starinska četverougla kula, nekada obrana čitavoga sela. Živa smiona konstrukcija izbija iz svakoga kamena. Elementi nastali u različita vremena stapaju se u skladan organizam: *zbijeno mediteransko naselje*.

Mljet je bogat dobrim građevnim materijalom. Tvrđi slojevi vapnenca pružaju dobru kamenu građu, pa su tako sve zgrade građene od kamena. Drvenih zdanja danas ni nema na otoku, samo su neki torovi za sitnu stoku, pa kabane u košarima, kako ćemo poslije vidjeti, pokriveni pleterom. Međe, torovi, košari i stare kuće građene su u suho. Tu je izabrano kamenje naslagano poput zida, te se govori »ovo je građeno u sušicu«. Zid je zapravo samo onda, kad se gradi sa klakom, a to je danas za kuće općeniti način gradnje. Klačina¹⁾ ima rasijanih po svem otoku, a nema danas ni doma bez vapnenice,²⁾ pa su tako sve veće zgrade, košari za toware, kuće po selima i baštinama, pa kule u palaceti građeni »u živo«, t.j. sa klakom.

Premda je kraj bogat pećinama ipak one danas ne služe ljudskoj nastambi. Prema tradiciji služile su nekada te spilje kao zbjegovi; još i danas pričaju starci o hajdučkim provalama, kad bi turski »gursari«³⁾ dolazili na svojim ladama »penicama« i dizali s ljudi i novac i životinju, a čeljad bi se sklanjala u te pećine. Takove su spilje služile kao karakteristika za oznaku mjesta⁴⁾; u njima su često bili napravljeni i košari za ovce, kako čitamo u razvodu od 14. marta 1440.,⁵⁾ a jedan Dabelić iz Babina Polja ima još i danas u pećini više Punte od Žarana takov košar. Kao i u drugim planinskim krajevima tako i duž čitavoga dinarskoga karsta, od Velebita do Komova, sklanjaju čobani svoja stada u pećine. Tako na pr. u početku Korane ispod Lisine, pa u VI. Paklenici, u južnomu Velebitu. Mnogo ih ima

¹⁾ U sjevernom dijelu otoka: vrh Klačine i Punta od Klačine kraj Velikoga Jezera, te vrh Klačine iznad Govedara, a u srednjemu dijelu, u luci od Sovre, Klačina luka. Slovenski oblik klačina susrećemo i u ispravi, gdje se god. 1526., 15. maja određuje posjed mljetske univerzije — *Diversa* 1518.—1527. — a pod latinskim nazivom *calcaria* ili *calcara* češće u 13. i 14. stoljeću. Tako u Dubrovniku 13. decembra 1238. — *Cod. IV.* p. 64. — pa opet 19. decembra 1247. — *Cod. VI.* p. 330. — te kod Zadra kao *calcinara* 19. februara 1361. — *Cod. XIII.* p. 108. — i t.d. Slovenski oblik *čapnenice* susrećemo 30. decembra 1230. u Dobrinju na Krku, »i do čapnenice« — *Šurmin Acta* p. 4. — i u Poveljima na Braču, 1. decembra 1250. »tože od meje do čapnenice« — *Ibid.* p. 7.

²⁾ Kad monasi mljetske kongregacije naseljuju Govedare, 8. aprila 1793., onda se obvezuju, da će svakomu od doseljenika »di fabricare... la casa con calcina« — *Liber Diversorum de Foris Publicae Cancellariae Rhagusinae de 1793.* fol. 18.

³⁾ Upor. riječ *corsarii* mjesto *corsarii* u *Stat. Rag. Lib. VII. cap. VII.* p. 154. i *cap. XXXIII.* p. 162., *lib. VIII. cap. LXIV.* p. 207., te ispravu u istom statutu od 1. avgusta 1235. p. *LXVII.*, te u *Stat. Curz. Cap. IX.* p. 8. i *Stat. Spalat. lib. IV. cap. XCVIII.* p. 179.

⁴⁾ U razvodu Maranovića od 3. avgusta 1590. spominje se »al presente hano datto pod Spilom nad selom a Marco Medoieulich«. — *Diversa* 1590. U Poveljima na Braču već 1. decembra 1250. »na klačivč kustьгьне Dragьсьнь dolь ođь nize spilь do Ruinika«. — *Šurmin* p. 6.

⁵⁾ U razvodu Radana Matoševića i Veliše Marojevića čitamo »... e comencando dela petra qual petra sta a mezo dela planura insuper fina speluncha d'unde se fano cosare....« — *Vendite* 1440.—1443.

u dolini Neretve, kod Drežnice, gdje ih je već i Meringer⁶⁾ zapazio. Tu su brojni abrisi poviše obale, obično zatvoreni pleterom ili suhozidom. Čini se, da su u nekima od njih prije prebivali ljudi, jer im je otvor zagrađen u živo, a u zidu je otvoreno nekoliko malenih okana. Pod Durmitorom pak, ispod Škrčkoga Zdrijela ima velika pećina, u kojoj je vojvoda Lazar Sočića iz Goranskoga znao držati golemo krdo ovaca. Ovamo spadaju i pećine, što ih spominje i Haberlandt⁷⁾ ispod Vjetrnika u gornjoj Zeti i za koje krivo navodi, da služe stalnoj ljudskoj nastambi. Pa i u Julijskim Alpama ima pećina, što služe za zaklon sitnoj stoci. Osobito su mnogobrojne u dolini Koritnice ispod Rdećih Skala, na putu od nekadanje Koritniške kočice na Mangrt. Mnogo rjeđe služe danas pećine za ljudsko stanovanje. Takove naseljene abris-e spominje Nopcsa⁸⁾ u dolini Cijevne u sjevernoj Albaniji, a ima ih i u sjevernoj Dalmaciji kraj potoka Butišnice na putu za Plavno.

Sl. 1. Košar za sitnu stoku na baštini Barbariuc. — Govedari.

Najjednostavnija zdanja na Mljetu jesu pojate ili košari za sitnu stoku, ovce i koze. Osnova je veći ili manji paralelogram, katkada nepravilan zbog terena, a koji put je košar prislonjen uza strminu tako, da mu jednu, svagda dulju stranu, čini živac kamen. Ostale su strane podignute od suhozida, koso natkrivene pleterom tako, da sredina košara ostaje otvorena. Takovu ogradu zovu plot. Ulaz je svagda na jednoj od kraćih strana, zatvara se vratima zbitim od borovih dasaka. Tako građene pojate nalazimo još samo pojedinačno na udaljenijim baštinama, dok košari po selima imaju straga, nasuprot ulazu, još i kabanu, solidno sa tri strane ograđenu kolibu, pokrivenu slamom, boškom, kupama ili pločama, gdje se blago sklanja za nevremena ili oštroga sunca. Kabana je dio košara, između nje i ostaloga prostora u pojati nema nikakove pregrade.

Jednako su građena skloništa za sitnu stoku i na ostalim našim otocima. Na Krku⁹⁾ i Rabu¹⁰⁾ zove se takovo zdanje mošuna,¹¹⁾ mošina,¹²⁾

⁶⁾ Meringer p. 251

⁷⁾ Haberlandt: Beiträge p. 18.

⁸⁾ Nopcsa: Albanien — 1925 — p. 7.

⁹⁾ Žic: Vrbnik na otoku Krku — Zbornik V. 1900. p. 250.

¹⁰⁾ Kušar: Rapski dijalekt — Rad CXVIII. p. 20.

¹¹⁾ Za naziv mošuna upor. Strohal: Glagolska notarska knjiga vrbničkoga notara Ivana Stašića — Zagreb, 1911. p. 44. i dalje.

¹²⁾ »i od ezerac do mošini Jurice« — isprava kneza Ivana Frankapana od god. 1468. na Krku — Šurmin Acta 254.

mošun¹³⁾ ili mušunja, a mjesto, gdje je stajala mošunja, mošunišće.¹⁴⁾ U Istri spominju se staje 1275. u t.zv. Istarskomu razvodu,¹⁵⁾ a mošuna bilo je i u Vinodolu, kako razaznajemo iz 10 glave Vinodolskoga zakona¹⁶⁾ i iz jedne isprave od godine 1395.¹⁷⁾ Na Krku se u selima dodaje mošuni još jedna slamom pokrivena prostorija, jara,¹⁸⁾ što posve odgovara kabani na Mljetu, gdje nas na taj naziv podsjeća ime lokaliteta Jarište poviše Korita. Na Braču zovu sklonište za stoku opće dinarskim nazivom tor, a sam krov silnica; ako se pak učini takav tor u gustom šumi, u gajini, ali tako da se ništa ne gradi, nego se samo kroz kakov prosječeni ulaz raščisti prostor koliko je dovoljno za tor, pa se samo otvori u bošku popune s kićem, onda se to zove kotac. Na Korčuli su košari nesamo oblikom nego i u nomenklaturi posve jednaki onima na Mljetu.

Pojate pod imenom košara napominju se godine 1403. u LIV. cap. reformacija korčulanskoga statuta,¹⁹⁾ a često ih nalazimo kao ovile hiemale,²⁰⁾ mandrium,²¹⁾ stanicium²²⁾ ili simiacum²³⁾ i u korčulanskom i u bračkome statutu. Već je Mažuranić²⁴⁾ dobro ispravio krivo Hanelovo tumačenje riječi cossarum,²⁵⁾ a značenje simiaca kao polatinjene hrvatske riječi zimnjak objasnio je Kadlec u predgovoru svoga izdanja bračkoga statuta.²⁶⁾ Ipak ne držim tačnom Kadlecovu tvrdnju, da je to »salaš«, zimski pašnjak za ovce, te u isto doba drveno sklonište za pastira i bravce.²⁷⁾ Mislim, da se u svim tim slučajevima radi upravo ili o samoj zgradi²⁸⁾, o pojati, za koju sumnjam da je ikada bila na našim otocima posve drvena,²⁹⁾

¹³⁾ mušun upor. Bartoli: Das Dalmatische II. col. 206. s. v. mosauna.

¹⁴⁾ Mošunišće upor. sentenciju od 20. juna 1644. — Stašić p. 145.

¹⁵⁾ Dne 5. maja 1275. u t. zv. Istarskom razvodu kod graničenja komuna od Kaštelvinera spominje se »poli teh vinu su bile ohranene stae« — Šurmin p. 67.

¹⁶⁾ Stat. lingua croatica p. 8.

¹⁷⁾ »Mošuna, ka e na tratini« — Isprava od 8. septembra 1395. u Novom — Šurmin p. 99. Po Mažuraniću se još 1843. jedna ulica u Novom zvala Mošuna — Mažuranić: Zakon Vinodolski, Vrazovo Kolo, Zagreb — knj. III. p. 94.

¹⁸⁾ »njih pol mošuni i jare za Sunčin« — Sentencija Jurja Sparožića od 24. januara 1646. — Stašić p. 154.; običnije pak znači jara kolibu, što je pomnije i bolje građena od mošune, a odgovara otprilike na Mjetu košaru za tovara.

¹⁹⁾ »quod aliquis non possit facere cossarum incipiendo a Racischia usque ad civitatem in aliquo loco, ubi mare possit videri...« — Stat. Curz. p. 84.

²⁰⁾ Upor. Stat. Brazzae, reformationes lib. I. cap. XXXIII. i cap. XLI. p. 64. i 66.

²¹⁾ Stat. Curzola, reform. cap. CXVI. p. 97; Stat. Pagi lib. IV. cap. LVIII. p. 61.

²²⁾ Upor. Stat. Brazzae, reform. lib. I. cap. XXXVII. i XXXIX p. 64. i 66.

²³⁾ Stat. Curzola, reform. cap. XXI. i cap. XXIV. p. 78., cap. XL. p. 82., cap. CXVI. p. 97., cap. CLXXVII. p. 119. i cap. CLXXXIII. p. 120.

²⁴⁾ Mažuranić: Prinosi p. 130.

²⁵⁾ Upor. Stat. Curzola, glossarium p. 303.

²⁶⁾ Stat. Brazzae p. VIII. — Upor. i darovnicu bana Talovca od god. 1443., gdje daruje jednom svom sluzi između ostaloga i »zimišće Koprivno« Šurmin Acta p. 156.

²⁷⁾ Stat. Brazzae p. IX.

²⁸⁾ Upor. cap. CLXXVII. reformacija korčulanskoga statuta, gdje se doslovce navodi: »...in quo termino quilibet teneatur renovare, praeparare et in ordine ponere simiacum, quod illo anno habitare voluerit, usque quo illud habitatum fuerit...« Stat. Curzola, p. 120.

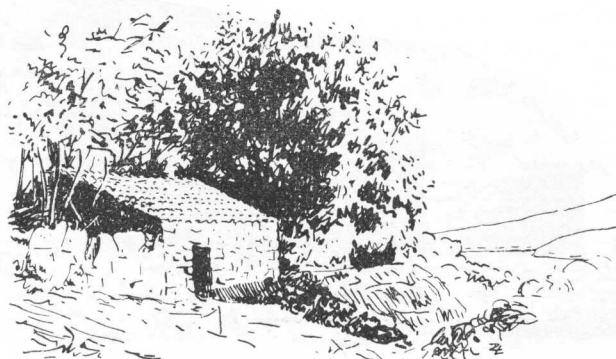
²⁹⁾ Cap. XXXIII. lib. I. reform. bračkoga statuta, koji zabranjuje »... quod nullus... praesumat ignem ponere in insula, ubi possit hiemale ovile...« ne smije se zaključiti, da su pojate bile tada načinjene drugačije nego danas, možda posve iz drva, jer pleter, kojim su djelomično pokrivena i ograđena, veoma lako hvata vatru.

nego je po svoj prilici bila jednaka ili bar veoma slična napred opisanim današnjim košarima na Mljetu i ostalim našim otocima, ili znači, kao napr. *stanischium* u nekim slučajevima, pojatu zajedno sa torovima, dakle značenje analogno dinarskom katunu (stanu), ali nikako pašnjak.

Sl. 2. Košari za svinje u Govedarima.

Nešto drugačije učinjeni su na Mljetu košari za svinje. To je kabana, pažljivije građena od pojate za ovce, gdje je veće kvadratično kamenje upotrebljeno na uglovima, natkrita boškom ili slamom, sa vratima na duljoj strani. Na Korčuli je košar za svinje posve jednak pojati za ovce, a zovu ga smet.

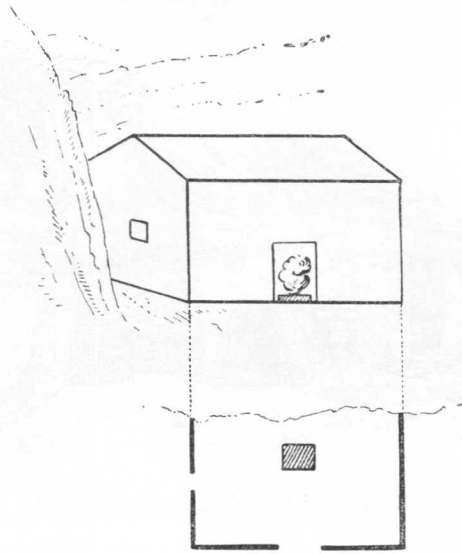

Sl. 3. Košar za toware u Govedarima.

Najčvršće je građen na našem otoku košar za tovara. To je koliba u obliku pravokutnika, sa debelim pomno sleganim u živo građenim zidovima, klesanim kamenjem na dovratnicima i uglovima, s vratima na jednom kraju dulje strane, obično lijevom, sa prostim, koso položenim, kupama pokrivenim, krovom. Prostor pod krovom odijeljen je gredama od osta-

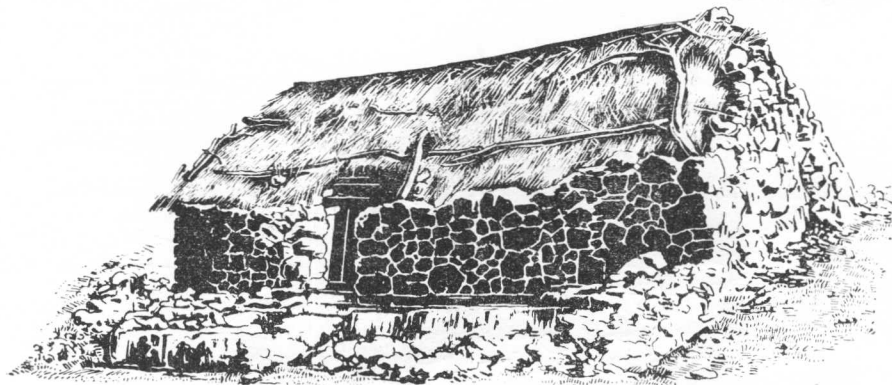
loga košara, a zove se pljevnica, jer se tu sprema nazimina, trava za hranu tovaru preko zime.

Stara mljetska kuća kakovu još i danas nalazimo pojedinačno u Babinu Polju i Blatu posve je jednostavna. Prizemnica, građena u suho, često

Sl. 4. Shematski nacrt stare mljetske kuće.

prislonjena uz strmi kameni obronak, pravokutne osnove, ali nešto većih dimenzija od košara za tovare,³⁰⁾ s niskim ulazom usred dulje prisojne

Sl. 5. Starinska mljetska kuća mednica u Zabrežju. — Babino Polje.

³⁰⁾ Kad mljetski monasi naseljuju Govedare, 8. aprila 1793., tada se obvezuju naseljenim seljacima: »di fabricare ad ogni uno..... la casa... di lunghezza di braccia venti e di larghezza di braccia otto.« — Liber Diversorum de Foris Publicae Cancellariae Rhagusinae de 1793. fol. 18. — Gradske kuće ovoga tipa nisu se ni u veličini razlikovale od seoskih. Tako čitamo u ispravi od 22. aprila 1232., kako se u Trogiru prodaje jedna kuća »unum passum de terra longum et amplum« — Cod. III. p. 357.

strane, posve bez prozora ili sa dva, najviše tri mala okna, niskim ognjištem nasuprot vratiju i s krovom podignutim na šljeme, a pokrivena pločama ili slamom, to je slika stare mljetske kuće. Ta najjednostavnija kuća ili kako je zovu mednica, jer je poput mede građena u suho, nije više nastavana. Služi tek kao mlinica za masline ili kao konoba. U nekima je uređena i kužina, dok čeljad stanuje u novoj kući.

Još su primitivniji kućari na baštinama, što služe samo kao povremena zakloništa. To su zdanja, građena od suhozida, prislonjena uz obronak, sa krovom na jednu vodu, pokrivenim najčešće pločama, rijetko kupama. Vrata su u desnom uglu prednje strane, a lijevo od njih maleno je okno bez stakla. Pod je zemljan, ognjište je nasuprot vratiju uza stražnji zid u desnom uglu, dok lijevi ugao zaprema primitivan ležaj od zemlje, kamenja i nazimine. Takove kolibe, inače daleko rasprotranjene u čitavom dinarskomu karstu,³¹⁾ nalazimo na otocima po udaljenim baštinama na Mljetu i na Korčuli, a pod imenom *capanna* susrećemo ih češće u dubrovačkim spomenicima 13. i 14. stoljeća,³²⁾ dok ih u 11. stoljeću nalazimo u okolini Zadra³³⁾ i na Pagu³⁴⁾ pod imenom *campana*. Najviše se na njima cijenila drvena građa,³⁵⁾ a vrijednost im sa čitavim inventarom nije prelazila sumu od 5 hiperpera.³⁶⁾ U lastovskom se statutu godine 1495. zovu primitivne kolibe dubrovačkih ribara *capana*,³⁷⁾ a nije bez interesa, da se taj stari naziv sačuvao na Mljetu do danas u pomenutoj kabani.

U našim pisanim spomenicima dolaze u gradovima u 13. i 14. stoljeću takove jedomčelijske primitivne kuće pod imenom *camera*³⁸⁾ — *camerada*³⁹⁾ — *camarda*.⁴⁰⁾ Ima ih drvenih⁴¹⁾ i zidanih, a označuju se tim imenom

³¹⁾ Upor. i Haberlandt o. c. p. 6.

³²⁾ 26. jula 1255. — Cod. IV. 601. — te 1300. u cap. XXIV. i XXV. lib. VIII. Stat. Rag. p. 179. i 180. Da *capanna* upravo znači kućar na baštini lijepo razaznajemo iz listine od 21. februara 1285., gdje se navodi »in vinea dicti Marci... ad capannam dicti Marci« — Cod. VI. 523.

³³⁾ God. 1042. dariva ban Stjepan manastir sv. Krševana u Zadru raznim stvarima, a između ostaloga i »tres campanas« — Rački Doc. p. 46.

³⁴⁾ God. 1071. dariva paška općina manastiru sv. Mihajla na Sušcu između ostaloga i »II campanis« — Rački Doc. p. 89.

³⁵⁾ God. 1300. određuje dubrovački komes Andrea Dauro, da sve štete i krađe učinjene »in lignamine de capannis et pergulis«, ako se krivac ne pronade, imadu nadoknaditi »homines illius contrate«, gdje je šteta počinjena. Stat. Rag. lib. VIII. cap. XXIV. i XXXV. p. 180. i 185.

³⁶⁾ »quelibet capanna cum rebus intus habitis non debeat a quinque hyperperis superius extimari« — Stat. Rag. lib. VIII. cap. XXXV. p. 184.

³⁷⁾ Rektor i dubrovačko Vijeće određuju na molbu Lastovaca »que li pescadori nostri non possano hauer, ne far casette ne capane alla isola de Lagosta, saluo in li loghi, in li quali hanno hauuto li tempi passati...« Stat. Last. cap. XCIV. p. 54.

³⁸⁾ 14 juna 1280. prodaje se u Zadru između ostaloga treći dio »unius camere amorate« — Cod. VI. p. 351.

³⁹⁾ »domus seu camerada« u listini od 17. jula 1266. u Zadru. — Cod. V. 389.

⁴⁰⁾ 23. marta 1371. u Baški, Stanac i žena mu Dragoslava poklanjaju crkvi sv. Duha između ostaloga: »suam vineam, que est in valle Besche et camardam et cassalem cum omnibus que pertinet dicte vinee circumcirca...«. Cod. XIV. 315.

⁴¹⁾ »quod si quis posuerit camardam in loco alicuius, dominus loci non possit expellere eum, nec conturam mutare, nisi ipse absque licentia domini mutaverit tectum, vel furcas ipsius camarde, excepto, si dominus camarde (imalo bi valjda biti: loci!) locum pro se, vel pro domo sua habere voluerit, tunc lignamen examinatur. seu extimetur et quantum examinatum fuerit, dominus paratinee sibi componat et camardam in se recipiat...« Stat. Spalat. lib. VI. cap. XXVI. p. 218.

i kućari na baštini, kako saznajemo iz neke krčke listine od 23. marta 1371.⁴⁰⁾ Po Bartoli-u živi ta riječ u venetskom govoru žitelja krčkih još i danas u istom značenju.⁴²⁾ Hanel je u glosaru svoga izdanja splitskoga statuta tumačio tu riječ kao „camara—aqueductus, canalis fornicatus“⁴³⁾ upozorujući na cap. IX. lib. V. statuta, gdje se zabranjuje „ponere camardam iuxta vel sub muro burgi et civitatis“.⁴⁴⁾ Kako je kamarda bila često drvena, što jasno proizlazi iz lib. VI. cap. XXVI. istoga statuta⁴⁵⁾ to je naravno, da općina nije dozvoljavala graditi takove lako upaljive zgrade uz gradski zid.

U Budvi,⁴⁵⁾ Dubrovniku,⁴⁶⁾ a čini se i u Splitu⁴⁷⁾ upotrebljava se riječ camarda kao naziv za klaonicu, što se u dubrovačkom govoru još i danas naziva komarda.⁴⁸⁾ Dalje znači comarda i malena drvena zdanja (barake) u kojima se prodaje živež,⁴⁹⁾ a takovi trgovci comardarii.⁵⁰⁾ Na Krku nas imena lokaliteta Komardica⁵¹⁾ i Kamarda⁵²⁾ podsjećaju na naziv kamarde, a u Dubrovniku su se današnja vrata od ribarnice, što su vodila u trijem, zvala „od komarde“.

Posve stari arhitektonski mediteranski oblik sačuvale su bunje⁵³⁾ po sjevernoj Dalmaciji i u Istri.⁵⁴⁾ To su zdanja konstruirana u obliku kubeta, iznutra redovno okrugla, građena iz suhozida, služe za sklonište težaka na baštini. Danas ih ima mnogo na poljima između Šibenika i Knina, na šiben-

⁴²⁾ Kamarda: »casetta di campagna coperta di paglia, per ricoverarvi gli animali e a tenervi i fichi e sim.« — Bartoli o. c. II. 257.

⁴³⁾ Stat. Spalat. p. 334.

⁴⁴⁾ Stat. Spalat. lib. V. cap. IX. p. 196.

⁴⁵⁾ Stat. Buduae cap. LV. p. 15., te cap. LVI. i LVII. p. 16.

⁴⁶⁾ Jireček: Romanen I. p. 89.

⁴⁷⁾ »territorium camardarum ... communis, quod erat apud pistorium extra murum ciuitatis...«, listina od 5. maja 1273. u Splitu Cod. VI. 31.

⁴⁸⁾ Iveković — Broz: Rječnik s. v. komarda I. p. 554. Upor. i cap. 19 krčkoga statuta: »d' ako bi nški človik učinil nšku tadbu vanš, ali na stanu, ali na guvnš, na komardš....« Stat. ling. croat. p. 153.

⁴⁹⁾ 5. decembra 1338. u Splitu: »locum... in quo habet camardam Bogdanus Nichipurinich; — »...et camarda olim domini... Nistich; — »prope loca monasterii sancte Clare, ... in quibus locis sunt camarde octo, quarum una est Rachochte Teudouich, secunda Stoiani Jeseuich, tercia est Dymane filie Predraghe, quarta est Dominche Verbane, quinta est Vulcoslavi Jacouich, sexta Bogodani mariti Brate, septima Rade filie Gregorii et octava est Bogdane Rusi, et in medio dictarum camardarum sunt duo loca vacua...« Cod. X. p. 433.

⁵⁰⁾ »Quidam mediocres, appellati comardarii, vendunt et emunt caseum, carnes salsas et recentes et talia.« — Philippus de Diversis ed. Brunelli p. 56.

⁵¹⁾ Comardizza — Bartoli II. col. 238.

⁵²⁾ Camarda — Ibid. col. 243.

⁵³⁾ Daničić drži, da je riječ bunja posuđenica iz talijanskoga — »bugna korpa od slame, bugno košnica« Akad. Rj. I. 737. — Skok: Prilozi k ispitivanju hrv. imena mjesta VI. Nastavni Vijestnik XXIX, 1921, p. 229. — Vjerovatnije jest, da se tu radi o riječi neromanskoga porijekla. Koliba se albanski označava bun ili ban — Nopcsa: Albanien p. 13. —, a taj isti korijen s istim smislom živi još i kod nas u riječi bunja. Sekundarnim značenjem izvedenim iz toga korijena bun-koliba, prelazi ta riječ u talijanski, da označi košnicu, građenu na način okrugle kolibe, koji petrificirani oblik čuvaju naše bunje. Bliže je našem naziranju, da se košnica, kuća za pčele, gradi po uzoru kuće, doma, nego li, da se elementarna forma kuće kopira sa minijaturne gradnje košnice.

⁵⁴⁾ Upor. notu 14. u I. poglavlju ove radnje p. — i u Lici kod Rmanja 1451. »do polb u Bušne«. — Šurmin: Acta p. 191.; Mažuranić: Prinosi p. 1304 s. v. sidro-

skim otocima, te u Istri oko Pazina. Nekada ih je bilo i na Braču,⁵⁵⁾ a i u gradovima, gdje su služile kao stan siromašnijim familijama.⁵⁶⁾

U dalmatinskim statutima i kronikama često se spominje drvo i razna drvena građa. To je navelo novije historiografe na mišljenje, da su u ranijem Srednjem Vijeku dalmatinski gradovi imali pretežno drvene kuće i da je upravo drvena građa bila glavni razlog velikom dubrovačkom požaru od god. 1296.⁵⁷⁾ Autori pretpostavljaju, da je u čitavom primorju bilo velikih šuma, što su navodno pružale obilan lijes tako, te je u Dubrovniku poslije požara morao čak i senat zabraniti drvene gradnje.⁵⁸⁾ Šta više, autori drže, da su nesamo gotovo sve kuće u gradu, nego čak i gradske zidine bile iz drva i zemlje. Dubrovačke kronike na više mjesta spominju takove utvrde,⁵⁹⁾ a moderni su pisci izveli odatle, da su zidine bile isprva „proste medine ili suho-medare od kamenja naslagane, kako se bolje moglo, bez kreča i pijeska”,⁶⁰⁾ ili „un castello con molti bastioni intorno di legni e terra”.⁶¹⁾ Što više, Adamović je pokušao čak i datirati prvi građeni zid u Dubrovniku, pa je iznio jednu bilješku iz druge knjige Zibaldona patra Mattei, gdje na p. 5. piše: „Fo fatto primo muro di pjetra e calcina 771”.⁶²⁾

Takovo shvaćanje bitno se kosi sa pojmom mediteranskoga naselja. Drvena je građa tuđa Mediteranu, pa i kad se javlja dolazi samo prolazno, tek kao strani utjecaj. Dobro upozoruje Schuchardt,⁶³⁾ da je za drvene gradnje potreban odebeo sloj kompaktne zemljače, jer se balvani ne mogu zabijati u kamenu. No uistinu se u posljednje tisućljeće vid našega primorja nije mnogo izmijenio, karst je bio pust i krševit, kao što je i danas. Već je Prokopiju poznata naša primorska bura,⁶⁴⁾ a stari spisi pružaju istu sliku primorskoga pejzaža, kako je i mi danas poznajemo. Tako se god. 1384. iz Dubrovnika Ivan Ravenatski tuži svome prijatelju Pavlu de Rugulo: „Qua versus inspexeris arentia sata et procellosum mare patet; non dulcis aque muscosis sempiterne lapillis scaturigines, non distincta floribus prata, nec

⁵⁵⁾ U Povljima na Braču 1. decembra 1250. spominje se zemlja „niže bunь okladь“, te nešto niže „i u Bunahь vse“. — Šurmin: Acta p. 6. i 9. — Rački Starine XIII. p. 206. i 209.

⁵⁶⁾ 5. oktobra 1258. daje splitski kaptol nekoj Draženi „quandam bugnam prefati capituli, que est subtus ecclesiam sancti Andree de Fenestris, ut ipsa eam bene paumeto et allis sibi necessariis debeat adaptare et usque dum vixerit in ipsa manere“. — Cod. V. p. 103. — 30. juna 1268. spominje se bunja uz toranj manastira benediktinaka u Splitu: „voltam turris ispius monasterii et eciam bugne ibidem“. — Cod. V. p. 470.

⁵⁷⁾ Upor. Gelcich: Dello sviluppo civile di Ragusa, 1884. p. 19. — Adamović: O bedemima grada Dubrovnika, 1921. p. 13. — Rešetar: Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika, — Jugoslav. Njiva 1923. knj. I. p. 368 i 401, — Sindik: Dubrovnik p. 40. itd.

⁵⁸⁾ Rešetar o. c. p. 401. — Sindik o. c. p. 40.

⁵⁹⁾ „Uno muro de maxiera de travi de legname“ Anonymus p. 7.; pa kod Restića pod god. 462., p. 177, i god. 596., p. 179.

⁶⁰⁾ Adamović o. c. p. 9.

⁶¹⁾ Brunelli u izdanju Filipa de Diversisa, Zara 1882. p. 27. — Gelcich o. c. p. 8.

⁶²⁾ Adamović o. c. p. 13.

⁶³⁾ Schuchardt: Alteuropa p. 37.

⁶⁴⁾ „In Dalmatia vero... malus ac vehementissimus ventus bacchatur: qui quoties flare coeperit, in via neminem reperire est: ad omnes se domi tenent. I enim est venti impetus, ut equitem cum equo in sublime rapiat, ac diu per auras circumactum, quocumque sors tulerit, proiciens enecet“. — Procopii de bello gothico I. 15. — edid. Dindorf p. 77.

quibus insudeat veterem defletura querellam philomene rami frondentes⁶⁵⁾ a svome se učitelju Donatu jada, kako je došao „inter saxa atque montes detrusus horrendos.”⁶⁶⁾ Na drugom pak mjestu veli za Dubrovčane: „saxosus enim saxum est locus, saxei mores, ferea precordia.”⁶⁷⁾ Istu nam sliku podaje sto godina kasnije i Jan Hasištejnski z Lobkovic, kad god. 1493. u svom opisu: „Putovani k svatému hrobu” navodi za Hvar, da „insule nenije welmi dobra, nez hornataa a kamenitaa”, a za poluotok Rat, da su „hory naramnie kamenitee”.⁶⁸⁾ Šuma dakle nije bilo uz obalu znatno više, samo što su neki otoci bili prekriveni gustim borovim gajevima. Ali bor ne pruža dobru gradu, njegove su grede slabe cijene, služe u glavnom za konstrukciju krova, a daske za manje prigradnje. Pa kad je i onda već bila kamena krajina, u takovome karstu teško je pretpostaviti uvjete za razvitak drvenoga naselja.

Sva je prilika, da je mjesto kasnijega Dubrovnika već i u rimsko doba naseljeno. Helenske kolonizacije sjeća nas prastari naziv zapadnih gradskih vrata Pile (πύλαι),⁶⁹⁾ a ime samoga grada Ragusium odnosno Dubrovnik po Jirečku je također tamnoga, sigurno preslovenskoga postanja.⁷⁰⁾ Epidaurum bio je u 6. stoljeću po Kr. važan grad, sjelo biskupa,⁷¹⁾ sa zidinama iz jakih klesanih kvadera, što se još i danas nalaze po ruševinama.⁷²⁾ U njemu je prezimjela u gotskom ratu godine 535. bizantiska vojska, a velika mornarica sklonila se bila u dobro zaštićenu luku.⁷³⁾ Stara stijena dubrovačka dominira sa sjeverozapadne strane ulazom u Župski zaton, a dok je poput školja bila sa tri strane opasana morem, a sa četvrte lagunom,⁷⁴⁾ bila je upravo stvorena, da nosi na sebi utvrđenje, što će čuvati pristup u luku grada Epidaura.⁷⁵⁾ Jireček je naveo

⁶⁵⁾ Epistole Johannis de Ravenna, MS Akad. knjiž. p. 3.

⁶⁶⁾ Epistole o. c. p. 129.

⁶⁷⁾ Epistole o. c. p. 2.

⁶⁸⁾ Jana Hasištejnskeho z Lobkovic: Putovani k svatému hrobu. — ed. F. Strejček — Sbirka pramenů ku poznání literárního života v Čechách. — Skupina I. Rada II, číslo 4. — Česka Akad. — V Praze 1902. p. 22.

⁶⁹⁾ Jireček: Handelsstrassen p. 10.

⁷⁰⁾ Najstarija forma je Ragusium, već u Ravennatis cosmographia koncem 8. stoljeća (upor. citat kod Ljubića: Odošaji itd. Rad V. p. 46); pa kod Vilima Tirskega (Rački Doc. p. 462.) i u Gesta Roberti Guiscardi (Rački Doc. p. 458.), te kod Arapa Edrisia (Jireček o. c. p. 10). U domaćim spomenicima tek od 14. stoljeća pojedinačno Raugusium, Rausa, Raugia, itd. Upor. Jireček o. c. p. 10. i bilj. 22.; Skok Nastavni Vjest. XXII. 1914. i Šišić: Pov. Hrv. I. p. 441. — O nazivu Dubrovnik upor. Jireček o. c. 11. i bilj. 24.

⁷¹⁾ Papa Grgur I. o Florenciju „epidauritanae civitatis episcopi”, oktobra god. 592. Rački Doc. p. 240.

⁷²⁾ Veći dio starijih cavtatskih kuća sagrađen je iz tih kvadera.

⁷³⁾ Procopii: De bello Gotthico I. 7. ed. Dindorf, Bonnae 1833. p. 37.

⁷⁴⁾ Laguna se spominje još 1286.: „prope ecclesiam S. Marie de Palude”. Manuscriptum Douane. — Preko palude prelazilo se mostom, što je ležao na sjevernoj strani, u blizini Pila. „Al lito de paludazzo... per mezzo dello ponte, per loquale si passava a Ragusa” — Ranjina p. 202., — te još na jednom mjestu „ruinato fu etiam lo ponte, per lo quale se passava a Ragusa et seccato lo paludazzo.” — Ranjina p. 210.

⁷⁵⁾ Čini se, da je tada bilo u običaju veće gradove zaštićivati čitavim nizom manjih fortifikacija u okolini. Iz Prokopija razabiremo, da je tako bio utvrđen Napulj — De bello Gotthico II. 4. o. c. p. 159., — a za Milano imenice nabraja Bergomum, Comum i Novaru kao pogranične utvrde. — Ibid. II. 13. o. c. p. 196. Konstantin Porfirogent spominje kao „καστέλλια του Δυρραχίου” Lješ, Ulcinj i Bar, — Rački Doc. p. 405. a kao granične tvrđave za Salonu spominju se uz tvrdi κάστρον Κλεϊσα — Rački Doc. p. 266 i 278. — u V. stoljeću i „castella, qui sunt super civitatem

čitav niz imena različitih lokaliteta oko Dubrovnika, što sva odaju svoje rimsko ili čak još i ranije porijeklo,⁷⁶⁾ a narodna predaja spominje još i potkraj 14. stoljeća, kako su se izbjeglice iz porušenoga Epidaura sklonile „u tvrdo m̄bsto“, dakle utvrđeno naselje,⁷⁷⁾ a nesamo na puste hridine, labes, iznad mora.⁷⁸⁾ Možda je i u jezgri one stare priče o osnivanju kaštela Lave na mjestu današnjega Dubrovnika, što je donose redom sve dubrovačke kronike, sačuvana uspomena na neko staro, možda još rimsko utvrđenje.⁷⁹⁾

Pa ako su miri dubrovačke civitas vetus zaista stajali na starim rimskim temeljima, a život su novoga grada produžili stanovnici nekadanjega bizantiskoga Epidaura, dakle ljudi odgojeni u duhu i navikama rimskim, sigurno je, da je mlada Ragusa nastavila tradicije staroga rimskog municipija. A iz rimskoga kamenog Epidaura nije nikako mogao da nastane iz drva građeni Dubrovnik.

Pa i dubrovački kroničari nigdje ne spominju drvenih ili zemljanih zdanja u civitas vetus stare Raguze. Palisade i zidovi od mačijere gradili su se samo oko burga, to jest u suburbiju,⁸⁰⁾ kad je trebalo, da se i taj dio grada, inače nezaštićen nabrzo zakloni od neprijateljskih navala.⁸¹⁾ Za

Salonitanam”. — Abbate Gaetano Marini, I papiri diplomatici, Roma 1805. p. 121. nr. 78. — Tako nije isključeno, da je na mjestu Dubrovnika već u ono vrijeme stajala kakova epidaurska tvrđavica. Kao dokaz, da je uspomena na takove utvrde bila još u 15. stoljeću živa u Dubrovniku, mogla bi se uzeti ona rečenica iz Restičeve kronike, gdje se navodi, kako su Epidauričani nakon propasti grada „cominciaron abitare Špiln e Gradaz, castelleti piccoli nello contrada di Burno”. — Restić p. 16. — Upor. i Anonyma, gdje se priča, kako su došli u Dubrovnik „li homeni de dua Chasteli de terra ferma, de Chastel Špiln e de Chastel Gradaz, „...li diti homeni forno de la stirpe de Epidauro”. — Anonymus p. 7.

⁷⁶⁾ Jireček: Handelsstrassen p. 7.

⁷⁷⁾ U listini od 15. aprila 1391. braća Sankovići, župan Bjelak i vojvoda Radić, predavajući Dubrovčanima Konavle, pričaju, kako je na mjestu Cavtata stajao „građb stari Dubrovnik“, a kad je taj grad opustio, kako „građbne poidoše u tvrdo m̄bsto“ tamo osnovaše novi grad Dubrovnik. — Miklošić Mon. Serb. p. 217.

⁷⁸⁾ Gelcich: Dello svilupo civile p. 6.

⁷⁹⁾ „Fo edificata una torre sopra le ripe del mare per Re Radosav Bello, a la qual torre, o vel chastelo, posse nome Chastel Lave”. — Anonymus p. 1. Restić p. 16., Ranjina p. 173.

⁸⁰⁾ „Urbi Ragusii alia nova civitas est adjuncta que burgus actenus vocabatur”. — Stat. Rag. lib. V. cap. XXX. p. 122.

⁸¹⁾ Pripovijeda Anonymus kako su mnogi ljudi iz okolnih zemalja došli u kaštel Lave i povećali ga: „per modo che li hauno fato intorno del Chastel uno borgo, fato con le masjere”, — Anonymus p. 5., — a na drugom mjestu: „fo fatto uno muro de maxiera de travi de legname, de Chastel de Lave soto burgo per fino per tuta costa a pie de la montagna per fino a la porta, qual se chiamava Chustera”. — Anonymus p. 7. — Ranjina pak piše, kako su Dubrovčani, da povećaju sigurnost grada: „feceno lo borgo con masiere, travi e legni in cirouitu” — Ranjina p. 177., — a god. 596. kako su sagradili: „uno muro de masciere et travi, dello castello de Lave sotto lo borgo, fina per tutta la costa, a pie della montagna, perfino alla punta de Custiera, per tutto pie sotto castello de Lave e sotto le case, accioche siano circundate delli muri et lo castello fosse una fortezza dello burgo”. — Ranjina p. 179. — A pater Mattei donosi: „Fo fatto uno muro de pali de Pusterna per tuta rivjera de lo mar fino a terra ferma”. — Zibaldone lib. II. p. 5. — Posve je pogriješno, kad Gelcich Filipu Diversisu pripisuje ove riječi: »con molti bastioni di terra e legno, ed argini altissimi”. — Gelcich o. c. p. 8. — Ta rečenica stoji kod Ranjine p. 187. ali u posve drugačijem savezu. Ranjina ne kaže, da su bili zemljani zidovi civitas vetus-a nego se iz njegova razlaganja jasno razabire upravo na tom mjestu, da je bio grad opasan jakim zidanim bedemima. On priča kako je za saracenske provale Dubrovnik „fu ampliata et accresciuta da molti edifici di muro fortissimo intorno”, i opet malo niže: „circumdata fu la citta de Ragusa da mirabile muro

gradske mire *civitas vetus*-a svagda uzimlju, da su bili građeni, a to je i vjerovatno, kad znamo, da su god. 867. mogli odoljeti petnaest-mjesečnoj opsadi Saracena.⁸²⁾

Ako dakle shvatimo Dubrovnik kao živ organizam, koji je, preturivši najezde barbara u ranom Srednjem Vijeku, pohranio u sebi plodove bizantinske civilizacije i zaštitivši penate prebjeglih rimskih građana iz Salone i Epidaura, sretno prenio stare klasične vrednote u novo slovensko doba, tad je i njegova arhitektura morala biti samo tipično mediteranska, dakle kamena. Jer arhitektura nije vezana uz narodnost, nego uz karakter kraja i prilike, iz kojih je i nikla. Zagospodarivši Mediteranom, Rimljani su tu kamenu arhitekturu naslijedili od Helena, odnosno još starijih Pelazga, izrađujući i usavršavajući je prema potrebama svoga vremena. Tako su i Sloveni došavši na jug, na more, podlegli utjecaju Mediterana, koji je bivao sve jači, što su dulje ostajali u njegovome području. Bugari su, osvojivši za Simeona najveći dio dračkoga temata, gradili obrambene kule u kamenu,⁸³⁾ Hrvati su napr. u Ninu, nastavili na starim rimskim temeljima graditi kamene kule, kuće i zidine.⁸⁴⁾

Ipak je i u tim našim kamenim naseljima vladao jedan period drvene arhitekture. To je doba jakoga istočnjačkog utjecaja. Preteče mu možemo zapaziti u Bizantu kamo dopire snažnim kulturnim djelovanjem Abasida,⁸⁵⁾ u Mediteranu glavno mu je rasadište saracenska Sicilija, a do danas čuvaju ga muslimani na Balkanu u petrificiranim formama.⁸⁶⁾ U Mediteranu podlegao je taj orijentalni import već davno staroj kamenoj arhitekturi. Početke mu u našim gradovima ne možemo odrediti, jer nemamo izvora iz te dobe. Pojedine značajne oblike nalazimo od 11. do 14. stoljeća,⁸⁷⁾ ali im se postepeno zatire trag brojnim odredbama gradskih

---

con pietra e calcina". — Ranjina p. 187, — dok je sa bastionima iz zemlje i drva bila podignuta utvrda izvan staroga grada „alla punta di Gustiera". Filip de Diversis, sasvim protivno tvrdnji i citatu Gelcichevu, divi se čvrstoći gradskih bedema, kad kaže, da je grad „murorum grossorum et alte levatorum vallo est munita". — ed. Brunelli cap. III. p. 26. — Da su se utvrde u doba podizanja Dubrovnika zaista gradile, kako je gore izvedeno, sa čvrstim zidovima, svjedokom nam je Prokopije, koji je sam sudjelovao u gotskom ratu i opisao trajne fortifikacije obzidane čvrstim, vapnom zidanim mirima i prolazna, na brzu ruku za vrijeme rata građena utvrđenja iz palisada, zemlje i grubo nabacanoga kamenja. Toma Arcidakon pak pripovijeda, da je suburbij Splita bio još 1244. zaštićen zidom od mačijere, kojega su Trogirani jurišem osvojili: „Sed cum multitudo magna confuso ordine et cum impetu ascendisset, statim maceria sub eorum pedibus diruta est et in planum redacta". — Thomas Archidiaconus: *Historia Salonitana* ed. Rački cap. XLV. p. 198.

⁸²⁾ *Constantinus Porphyrogenitus: De administrando imperio* cap. 29. — Rački Doc. p. 347. — Uvijek spominje car Dubrovnik kao tvrđavu: „τὸ κάστρον Ἰαουσίον" Rački Doc. p. 342, 347 itd.

⁸³⁾ Upor. Kula Bulgjerit u selu Bulgari na rijeci Fandi u Miriditima. — Jireček: *Handelsstrassen* p. 18.

⁸⁴⁾ Jelić: *Spomenici grada Nina*. — *Vjestnik hrv. arheološkoga društva* IV. (NS) p. 156.

⁸⁵⁾ Hertzberg: *Geschichte der Byzantiner* — Oncken *Allgemeine Geschichte* II. 7. p. 199 i dalje.

⁸⁶⁾ Cvijić p. 369. i dalje (tzv. tursko-istočnjačka kuća); Nopcsa: *Haus und Hausrat* p. 37; Nopcsa: *Albanien*, p. 50. i dalje; Haberlandt *Beiträge* Abb. 15. p. 60. i dalje; Meringer fig. 60, 72, 74, itd.

⁸⁷⁾ Upor. mnoge podatke o drvenim kućama i prigradnjama u Smičklasovu Codexu i Codice diplomatico Barese.

uprava, što su u toku 14. i početkom 15. stoljeća,⁸⁸⁾ od straha pred požarom, svjesno nastojale da maknu sav lijes u gradnjama i da ga nadoknade kamenom. Međutim veći dio naših spomenika ne govori upravo o drvenim kućama, nego su to u prvom redu sitnije arhitektonske forme, različite drvene prigradnje, laboreria de lignamine,⁸⁹⁾ kao što su drvene skaline⁹⁰⁾ i pergole,⁹¹⁾ solari⁹²⁾ i stationes,⁹³⁾ pa različite pregrade u kući⁹⁴⁾ i plotovi⁹⁵⁾ između kuća, drveni ulazi,⁹⁶⁾ itd. Relativno su rijetke kuće posve od drva⁹⁷⁾ ili sa drvenim podom i krovom na kamenom fundamentu.⁹⁸⁾ Znamo za drvene kuće u Budvi,⁹⁹⁾ Dubrovniku,¹⁰⁰⁾ Lastovu,¹⁰¹⁾ Obrovcu,¹⁰²⁾

⁸⁸⁾ Tako u Dubrovniku 1306. — Mon. Rag. I. p. 3. — te ponovno 1373. „dilecti filij eiusdem civitatis (sc. Ragusae)... statuerunt, quod de cetero nullus infra dictam civitatem aliquam domum edificare, seu construere presumeret, nisi cum muris lapideis”. — Cod. XIV. p. 491. — Čini se, da je ipak i poslije toga još uvijek ostalo u Dubrovniku dosta drvenih kuća, jer Velo Vijeće 4. marta 1406. konačno određuje, da se u Gradu imaju sve drvene kuće srušiti i zamijeniti kamenima: „Quod cum in Civitate Racusij reperiantur multae domus de lignamine, pro quibus igni intrante in una magnum periculum lignis portaret tota Civitas ideo ad obviandum periculo quod incurrere posset occasione dictarum domorum. Quod omnes domus quae reperiuntur de lignamine in Civitate Racusij totaliter dirui debeant... et quod de coetero aliqua domus non possit aedificari de lignamine intus Civitatem Racusij... Item quod praedicti qui habebunt dictas domos de lignamine... possint in locis in quibus habeant domos, elevare ipsas domos denovo de lapidibus vel de macerie dummodo non fiant de lignamine”. — Liber Viridis cap. CXVIII.

⁸⁹⁾ Upor. Stat. Rag. lib. V. cap. XI. i XXI. p. 113. i 115. te ispravu od 14. januara 1278. u Zadru: „laborerio tam de lignamine quam de muro”. — Cod. VI. p. 231. — Stat. Catari cap. CCXXX. i CCXLV. p. 135. i 139.

⁹⁰⁾ „antiqua scala de lignamine”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. i II. p. 111. — „scalle de legname”. — Stat. Buduae cap. XIII. p. 7.

⁹¹⁾ „lignamen de pergulis”. — Stat. Rag. lib. VIII. cap. XXIV. p. 180.

⁹²⁾ „solarium lignaminis”. — 10. aprila 1331. u Zadru. — Cod. IX. p. 549.

⁹³⁾ „stationes de ligno”. — Stat. Rag. lib. IV. cap. LXXIX. p. 109. te u ispravi od 23. jula 1258. u Zadru. — Cod. IV. p. 360.

⁹⁴⁾ „paries de lignamine”. — Stat. Rag. lib. V. cap. XVI. p. 114; — Stat. Cat. cap. CCXLVI. p. 139; — Stat. Spalat. lib. III. cap. XCIII. p. 108; — „asedio.” — Stat. Bud. cap. XVI. p. 7; — „paries seu ascitum de lignamine” u ispravi od 16. marta 1322. — Cod. IX. 55; — te listini od 25. septembra 1339. — Cod. X. p. 493.

⁹⁵⁾ „si quis voluerit facere maceria, vel fossatum, aut sepem, seu plotum...” Stat. Cat. cap. CCLI. p. 141; — „de ploto”. Stat. Bud. cap. CLXXXIV. p. 43; — u listini dubrovačkoj od 12. maja 1362. „et da li altri ladi o de tole o de ploti...” — Cod. XIII. p. 230.

⁹⁶⁾ „amblitum de ligno”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. p. 110.

⁹⁷⁾ Upor. Cod. IX. p. 549; XIV. p. 544; itd.

⁹⁸⁾ U listini od 24. aprila 1358. prodaje arcidakon zadarski „unam suam domum positam Jadre in campo in contrata sancti Luce, cuius domus medietas a parte inferiori est de muro et alia medietas a parte superiori est de lignamine.” Cod. XII. p. 470.

⁹⁹⁾ „casa de legname”. Stat. Bud. cap. IX. p. 6.

¹⁰⁰⁾ U listini od 25. januara 1375. navodi se za Dubrovnik: „fuerunt cum multis aliis domibus de materia lignea existentibus casualiter ignis incendio concremate”. Cod. XIV. p. 491. upor. i notu br. 88.

¹⁰¹⁾ 2. oktobra 1327. kupuje Raden na Lastovu (ne u Dubrovniku kako stoji u Codexu!) „unam domum de plancis”. Cod. IX. p. 362.

¹⁰²⁾ U ispravi od 4. januara 1340. prodaje Matija de Rasol svoju „domum de lignamine... positam in Hobrouac”. Cod. X. p. 516.

Pagu,¹⁰³⁾ Senju,¹⁰⁴⁾ Splitu¹⁰⁵⁾ i Zadru,¹⁰⁶⁾ ali njihov broj nije bio nikada tolik, da bi udarao glavni biljeg naselja. Mnogobrojni podaci u izvorima pregnantno nam daju fizionomiju jadranskih gradova: to su redom sve kamena mediteranska naselja.

I za najjačega maha drvene arhitekture, lijes je u našem primorju bio rijedak i skup materijal. Dokazom su nam velike kazne i globe, određene za svaku ma i neznatnu štetu ili krađu lijesa,¹⁰⁷⁾ a u Kotoru, nesamo što su davane različite povlasti seljacima, koji su donosili u grad drvo na prodaju,¹⁰⁸⁾ nego je bilo izričito zabranjeno, i najmanju količinu lijesa izvesti iz gradskoga teritorija.¹⁰⁹⁾ Jednako je bio zabranjen svaki izvoz drva iz Dubrovnika,¹¹⁰⁾ te se veoma pazilo, da ne bi tko palio drveće ili bošak,¹¹¹⁾ te onda preostale panjeve krčio i donosio na prodaju bilo u sam Dubrovnik ili gdje drugdje.¹¹²⁾

Tako je u to doba u gradovima uz kamen bilo toliko lijesa, da je postojala stalna pogibao od plamena. Premda se kod gradnja pazilo, da se peći ne prisanjaju uz drvene pregrade,¹¹³⁾ učestali su požari. Pavao Pavlović u svome ljetopisu više puta spominje u Zadru požar koje kuće,¹¹⁴⁾ a poznati su također veliki požari Raba 1275.¹¹⁵⁾ i Dubrovnika 1296.¹¹⁶⁾ U

¹⁰³⁾ Maurinus, dakon paški, prodaje 10. decembra 1279. svoju „domum in Pago edificatam assidibus et lignamine”. — Cod. VI. 316.

¹⁰⁴⁾ Deslav sin Gojanov prodaje „vnam domum lignaminis cum tereno positam in ciuitate Segnie”. Cod. XI. p. 108.

¹⁰⁵⁾ Quod domus lignaminis non prejudicat domui lapidum”. Stat. Spalat. lib. VI. cap. XXV. p. 217.

¹⁰⁶⁾ U ispravi od 23. jula 1248. u Zadru „domus... de ligno”. Cod. IV. p. 360.

¹⁰⁷⁾ Upor. Stat. Rag. lib. VII. cap. XXIV. i XXXV., p. 179. i 184.; Stat. Spalat. lib. IV. cap. XC. p. 175.

¹⁰⁸⁾ „Quod quicumque sclauus, vel alter, aduxerit ad ciuitatem nostram, lignamina, rigidas, palos, tabulas, chabrucia, furchas, sdangas, schlangas, et allia huiusmodi, libere vedat in platea, et nullus alter noster civis sit ausus recipere illa ad seruandum, vel custodiendum in domo”. — Stat. Cat. cap. CCXV. p. 128. i ponovno cap. CCCXLV. p. 187.

¹⁰⁹⁾ „Quod nullus civis, vel distractualis, aut forensis, cuiuscumque conditionis existat, extrahat lignamen cuiuscumque conditionis, neque vegetes, neque tinas, circulos, palos, furcas, arside, stangas, aut aliquod aliud lignamen extra districtum, aut fortiam civitatis Cathari...” — Stat. Cat. cap. CCXVI. p. 128; cap. CCCXLVI. p. 187. i reform. cap. XIII. p. 289.

¹¹⁰⁾ 14. februara 1436. zaključuje Velo Vijeće, „che damo avanti nessuno nostro Raguseo ne chi per Raguseo se appella olsi ne presumi ne debbia per alcun modo far ne tagliar legne da fuoco ad alcune delle nostre Isole ne in terra ferma per condur... fuora della iurisdittione nostra di Ragusa...” — Lib. Virid. cap. CCXCV.

¹¹¹⁾ Upor. „Ordo pro incedijs et damnis commissis per astaream” — Lib. Virid. cap. CCCXXVIII.

¹¹²⁾ 1440. zaključuje Velo Vijeće: „perche essendo venuti a mene li legni per lo distretto nostro di Ragusa”, da ne smije nitko „per modo alcuno desradicar le radici di alcuni arbori di bosco in alcun luoco di tutt' il distretto di Ragusa.” — Lib. Virid. cap. CCCVII.

¹¹³⁾ „Qui assidum inter se et suum vicinum habuerit, furnum facere non possit”. — Stat. Rag. lib. V. cap. XV. p. 114.

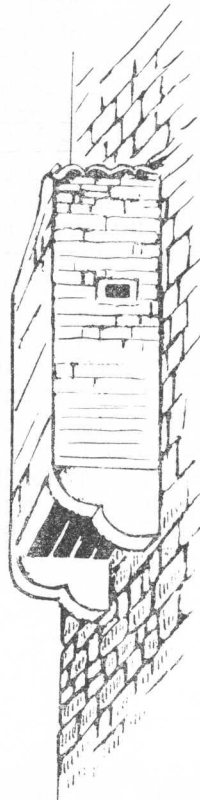
¹¹⁴⁾ 10. septembra 1381. „combusta fuit domus magistri Tomani pilliparii cum certis allis domibus”, a 1393. „die primo mensis ianuarii, nocte circa primum somnum, combustae fuerunt quattuor stationes iuxta bechariam in oposito domus eorum de Georgiis, cum certis domunculis”. — Šišić: Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadar-skoga. — Vjestnik Arhiva VI, 1904. p. 4. i 17.

¹¹⁵⁾ Upor. Cod. VI. p. 108. i 411.

¹¹⁶⁾ „est ignis in civitate Ragusii, qui ferre totum burgum et majorem partem civitatis antique incendio consumavit”. — Stat. Rag. lib. VIII. cap. LVII. p. 198.

Dubrovniku su preostale samo pocrnjele zidine, a komes je sa senatom morao zakonom regulisati novu izgradnju.¹¹⁷⁾ Ali čišćenje je garišta išlo vrlo polagano, jer još 14 godina docnije, godine 1309. nije bila ta regulacija dovršena.¹¹⁸⁾

Da su doista građevinski elementi s Istoka doprli u Mediteran i ovdje intenzivno djelovali, jasno nam dokazuje jedan takav oblik: gaj-

Sl. 6. Oratorijo na palači Španića u Korčuli.
Primjer negdašnjega gajfuma.

fum.¹¹⁹⁾ To je neka prigradnja, čas drvena, čas kamena, što je nalazimo u spomenicima 11., 12. i 13. stoljeća, dok kasnije posve iščezava. Pravo značenje te riječi nije autorima još uspjele razjasniti. Jireček je tumači na jednomu mjestu kao pokrivenu galeriju spolja na fasadi gornjega boja

¹¹⁷⁾ Stat. Rag. lib. VIII. cap. LVII. p. 198.

¹¹⁸⁾ Ranjina p. 223.

¹¹⁹⁾ gayfum: Stat. Rag. lib. V. cap. V. p. 112, Mon. Rag. I. p. 3., Cod. IV. p. 385; gayffum: Vjestnik Arhiva II. p. 116; gayphum: Stat. Cat. cap. CCXXXII, tiskano izdanje Venetijs MDCXVI p. 136; ghauphus: Cod. VI. p. 649; guayfo: Cod. Diplomatico Barese IV. p. 51; cahiphum: Stat. Cat. cap. CCXXXII. Codex S. Marci Venet. fol. 58. (po Jirečku).

kuće,¹²⁰⁾ a na drugom kao drveni balkon.¹²¹⁾ Sindik misli, da u nekim slučajevima znači „galeriju od drva ili kamena” što „na pročelju kuće spolja u visini sprata”, strši na ulicu,¹²²⁾ ili u nekima čak posebnu drvenu kućicu, što se nalazi kraj kuće, a služi ili za kužinu ili za nužnik.¹²³⁾ Iz listine pak od 21. aprila 1289.¹²⁴⁾ doznajemo, da je zadarska općina odlučila prodati komad temelja gradskoga zida, kako bi mogla regulirati obalu u luci i dozvolila na tom mjestu „quod quilibet habentium loca vel domos super dictum fundamentum muri, posset... laborare unum ghayphum de uno passu de comuni per latitudinem ante domum seu stationem super dictam ripam versus transversam, absque furcis et columpnis, vel cum furcis et puntis sive pontellis non tangentibus terram”. Iz toga možemo zaključiti, da je gajfum dio kuće, što se u visini prvoga poda, poduprt sohama, nadvisuje nad ulicu, da mu dubina može biti razna i da ima gajfuma, što su podprti stupovima sa ulice. Gajfumu nije određena visina, jer čitamo u istoj listini, kako je Johannes de Curtisia, opat samostana sv. Krševana u Zadru, kupio komad zemlje nad tim zidom i kako mu općina dozvoljava „libere ac potestative construere ac facere valeat ghauphum vel ghauphos in altitudinem ante domos sive stationes predictorum locorum... de uno passu comunis per amplitudinem seu latitudinem super ripam portus Jadre versus transversam.”¹²⁵⁾ Širina mu je bila različita već prema običajima pojedinoga grada. Tako u Dubrovniku do u četvrtinu širine ulice,¹²⁶⁾ a u Zadru, kako vidimo iz gornje listine, samo „unum passum”. Bilo ih je drvenih¹²⁷⁾ i zidanih,¹²⁸⁾ katkada bez krova,¹²⁹⁾ a uvijek se nalazio „in facie de... casa”.¹³⁰⁾ Takovim gajfumima obiluje sav Orijent sve do najnovijih reforama u 20. stoljeću,¹³¹⁾ pa i onaj dio naše muslimanske kuće, što sa svojim mušepcima nadvisuju ostali haremluk — to je kafez, kavez,¹³²⁾ — redovno čuva stari oblik gajfuma. U našim primorskim gradovima ima ga još samo na nekim

¹²⁰⁾ Jiriček—Radonić III. p. 276.

¹²¹⁾ Ibid. III. p. 277.

¹²²⁾ Sindik p. 41.

¹²³⁾ Ibid. p. 41.

¹²⁴⁾ Cod. VI. p. 649.

¹²⁵⁾ Upor. također listinu od 2. augusta 1289., u kojoj općina zadarska prodaje na istoj rivi komad temelja gradskoga zida Damiano Zluradi, uz dozvolu „ut possit facero unum gayffum”. Vjestnik Arhiva II. p. 116.

¹²⁶⁾ „quelibet domus facere potest in suo medio celo gayfum”. — Stat. Rag. Lib. V. cap. V. p. 112.

¹²⁷⁾ „gayfum de lignamine extra murum stationis mee super plateam magni mercati” u Dubrovniku 30. marta 1249. — Cod. IV. p. 385.

¹²⁸⁾ „Omnes persone habentes gayfum de lignamine, ipsum dejactare debent ad dies octo, possit tamen quilibet habere gayfum de petris”. — Mon. Rag. I. p. 3.

¹²⁹⁾ „quaelibet domus facere possit in suo medio caelo gayphum sine tecto”. — Stat. Cat. cap. CCXXXII. p. 136.

¹³⁰⁾ Codice diplomatico Barese IV. p. 51.

¹³¹⁾ I Ami Boué dobro poznaje taj toliko karakterističan element orijentalne kuće, ali mu ne navodi turskoga naziva. — La Turquie d'Europe, njemačko izdanje, Wien 1889. Bd. I. p. 506.

¹³²⁾ Akad. Rj. s. v. kavez tumači tu riječ samo u značenju krletke, zatvora, a ne poznaje kavez kao dio haremluka, premda primjeri iz narodne pjesme navedeni u rječniku na tome mjestu i suviše jasno označuju kavez kao mjesto gdje borave žene i djevojke. Upor. naročito primjer: „izvede je u kavez—odaju”, I. c.

starim kućama u Korčuli i Splitu, ali mu današnji naziv nisam mogao doznati.¹³³⁾

Tako se drvena grada, što je u jednom periodu prodrila u Mediteran, nije mogla afirmirati u toj tuđoj sredini. Ustuknula je pred kamenom, što je ponovno posve zavladao krajem. Da li su uz već napomenute kulturne utjecaje i kakove momentane zgodne komercijalne prilike pogodovale importu lijesa u Mediteran, nije mi poznato. Svakako nam upravo ono svjesno uklanjanje drvene građe od strane žiteljstva dokazuje, da se lijes kao eminentna grada u našem Mediteranu nije nikada mogao priljubiti tlu.

Primitivna mediteranska kuća bila je bez dvojbe poput bunje građena iz suhozida. Naša nam vrela iz starijega doba, napominjući kamenu kuću ne govore detaljnije, radi li se o kući zidanici ili o kući iz mačijere. U to je vrijeme dostajalo u kupoprodajnim ugovorima i raspravama naglasiti, da je neka kuća domus lapidea¹³⁴⁾ ili de petra,¹³⁵⁾ za razliku od domus de lignamine. Ipak je većina tih kuća bila iz suhozida, u Ninu npr. još i u 17. stoljeću¹³⁶⁾, jer se u ispravi od 20. septembra 1353. naročito naglašuje za neku kuću u Senju, da je nesamo domus lapidea nego i murata.¹³⁷⁾ Takove kuće iz mačijere nisu bile odviše čvrsto građene, pa je jaki vjetar znao u gradovima nanijeti goleme štete, kako je to za Dubrovnik zabilježio oko god. 850. Johannes de Venetia.¹³⁸⁾ Da budu čvršće, umetalo se među drvene grede kamen,¹³⁹⁾ ili su opet samo neki dijelovi bili zidani,¹⁴⁰⁾ a bilo je i kuća, kojima je samo fundament bio kamenit, a gornji dijelovi drveni.¹⁴¹⁾

¹³³⁾ Tipičan takav gajfum sačuvan je na kući Španića u Korčuli. To je nevelika natkrivena izbočina na prvom kućnom podu, sagrađena od istoga kamena kao i čitava kuća. Ni jedan od starih korčulanskih zidarskih majstora ne zna naziv za tu prigradnju, nego je svak opiše na svoj način. Tako kažu „to je bokun mira van zida na zubovima”, ili „građeno je na dva zuba”, ili „na pergolu”, a neki vele „to je balatur, ali je pravi balatur drven”. Kuću je sagrađio jedan od Španića u 16. stoljeću, biskup korčulanski, i u prigradnji je smjestio oltar svoje kućne kapelice. Oltar stoji i danas, te tako ovu prigradnju u gradu općenito zovu oratorijo ili pulpet (parapet). Sličan pulpet stoji i na crkvi sv. Mihovila, samo je izvana mijenjan. I u njem je oltar. Stari se ljudi u Korčuli sjećaju, da je pred kojih šezdeset godina bilo na kućama mnogo takovih prigradnja, ali su to ljudi počeli odstranjivati, kad je javno mišljenje stalo tražiti „da u gradu bude više zraka”. Na kući Španića i crkvi sv. Mihovila sačuvale se te prigradnje vjerojatno samo zbog toga, jer su služile kao posvećena mjesta.

¹³⁴⁾ Upor. Cod. VI. p. 568, 571; IX. p. 469; X. p. 618; XIV. p. 143.

¹³⁵⁾ Upor. Cod. IV. p. 360; IX. p. 163.

¹³⁶⁾ Upor. ninski katastar od god. 1677.— Jelić: Spomenici grada Nina, Vjestnik hrv. arheol. društva IV. p. 158.

¹³⁷⁾ „ementi unam domum lapideam et muratam”. — Cod. XII. p. 199.

¹³⁸⁾ „Tunc Ragusiensem civitatem maris et ventu impetu maxima ex parte cecidisse”. — Johan. Chron. Venet, Rački Doc. p. 356.

¹³⁹⁾ 4. marta 1406. dozvoljava dubrovačko Velo Vijeće, „si aliquis pro minori expensa voluerit elevare domum de muro non prociendo copertam liceat ei murare forcamina et croscerias in muro vel macerie non prociendo forcamina et croscerias”.— Lib. Virid. cap. CXVIII. sub no. 7.

¹⁴⁰⁾ Deša udova Dminka de Stella, prodaje 25. marta 1333. u Zadru: „totam domum... partim muratam...” Cod. X. p. 89. Upor. i katastar grada Nina od 1677., gdje se navodi pod br. 20. kuća „parte in calcina, e parte in masijera”, ili pod br. 68 „casa parte in muro, e parte in masijera”. — Jelić o. c. p. 159. i 161.

¹⁴¹⁾ 24. aprila prodaje u Zadru arcidakon Krševan kuću „cuius domus medietas a parte inferiori est de muro et alia medietas a parte superiori est de lignamine”. Cod. XII. p. 470.

Od sredine 14. stoljeća sve češće se u spomenicima javljaju građane kuće u živo, domus de muro¹⁴²⁾ a po tome možemo naslućivati, kako se u to doba sve većom pažnjom nastojalo, da kuće budu zidane. Seljačke pak kuće i kuće u suburbiju gradile su se još dugo vremena iz mačijere, kako bi se u slučaju opsade grada lako mogle porušiti, da ne bi služile kao zaklon neprijatelju.¹⁴³⁾ Dubrovačka republika nerado je dozvoljavala graditi po selima kuće zidanice,¹⁴⁴⁾ pa još i 1735. određuje Lastovljanima poslije pobune, da imaju porušiti sve kuće „con calce e pietra” i da smiju imati samo kuće iz suhozida.¹⁴⁵⁾ Uslijed toga sačuvale su se takove kuće još i danas po zabitnijim selima, a na Mljetu su im posljednji ostaci primitivni kućari na dalekim baštinama.

Nešto razvijeniji od primitivne jednoćelijske kuće jest tip one stare mljetske kuće, što je po srijedi podijeljena pregradom u dvije prostorije: kužinu i kuću. — Takova je npr. stara Dabelićeva kuća u Babinu Polju u Zabrežju, što se spominje već u 16. stolj.¹⁴⁶⁾ I ona je ugrađena u strmi obronak. U sredini su duljega zida vrata, što vode u kužinu, a desno od

¹⁴²⁾ Sudac Bartol i podžupan Rumša daruju 11. augusta 1339. kneginji Elizabeti: „terram vacuum cum domo murata, posita... in districtu civitatis Segnie, in loco qui dictus Dolci”. — Cod. X. p. 483; a 25. maja 1333. prodaje u Zadru prior Laurecije „domum... patrimoniale amuratam”. — Cod. X. p. 100.

¹⁴³⁾ Na molbu Petruše „di qu. Francisci Surcho” i njezine sestre, da im dozvoli „fabricare unam domum extra civitatem” određuje 4. decembra 1491. komes korčulanski Dominicus Theupulo, pošto je pregledao zemljište, gdje bi se ta kuća imala zidati, „ut nullo pacto praedicta Petrusa et eius soror talem domum in dicto loco aedificare, seu fabricare de muro possint, praeterquam in maceria si voluerint”. Ujedno tom prilikom određuje „quod nemo, cuiuscumque conditionis existeret, tam nobilis, quam popularis et tam civis, quam peregrinus possit, nec audeat extra civitatem in hujusmodi locis, ex quibus hostes possent se tueri et civitatem offendere, aedificare, seu fabricare domos de pariete, sive muro, praeterquam de maceria, si velent et ad penem planum et non aliter”. — Stat. Curz. p. 206. — Dogadalo se, da su se i velike zgrade ispred gradskih zidina rušile, da ne služe neprijatelju kao zaklon. Tako 1. juna 1315. zaključuje trogirska vijeće, spremajući obranu grada protiv bana Mladena, „pro salute dicte civitatis et defensione, nemine discordante, quod destrueretur dictus locus seu monasterium (sc. fratrum Minorum cum ecclesia prope civitatem) usque ad terram et ipsum totaliter destruendo. — Cod. VIII. p. 397. — Jednako su postupali i Dubrovčani, za vrijeme srpskoga rata, kako to razabiremo iz bule pape Ivana XXII. od 15. oktobra 1318. — Cod. VIII. p. 512. — te opet god. 1463., očekujući nakon osvojenja Bosne navalu pobjedonosnoga sultana Muhameda II. — Jireček: Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić, Archiv f. slav. Philologie XIX. 1897. p. 25.

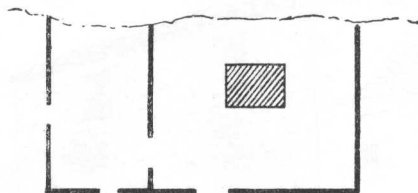
¹⁴⁴⁾ Uredujući upravu u novostečenim krajevima stonskoga primorja, zaključuje u Dubrovniku Velo Vijeće. 23. maja 1399. između ostaloga: „quod aliquis non possit aedificare vel facere aedificari domum de muro vel cum calcina aliquo modo in loco aliquo dictarum contratarum nec cooperire cum cuppis sub poena hyperperorum C et destruendi dictam domum de muro vel cum calcina aedificatam seu copertam cum cuppis pro quolibet contrafaciente”. — Liber Virid. cap. XCVI. sub no. 17. — 23. januara 1428. bude dozvoljeno „quod domus de terris novis tam factae quam fiendae possint esse cohoptae cum cuppis et calce”. — Lib. Virid. cap. CCXXII. — a tek 29. januara 1434. bude dopušteno, ali samo građanima dubrovačkim „possit quisque civis pro suo libitu domum facere de muro cum calce et cuppis”. — Lib. Virid. cap. CCLXVI. — Ista je zabrana vrijedila i za Konavle — odluka od 8. januara 1423. — samo što je bilo seljacima ipak dozvoljeno „sed domum de maceria cum cuppis copertam et dilinitam cum calce a parte inferiori quilibet habere possit”. — Lib. Virid. cap. CLXXIX. sub no. 15. — 25. februara 1427. ponovno bude uzakonjena zabrana za Konavle, — Lib. Virid. cap. CCXIV. sub no. 24. — Jednaka zabrana bude izdana 4. marta 1430. za pašnjake u Konavlima. — Lib. Virid. cap. CCCXXXVII. s. no. 28.

¹⁴⁵⁾ Odredba providitora i sindika Marina Sorgočevića i Rafaela Gučetića od 25. jula 1735. — Stat. Lag. p. 86. sub no 7.

¹⁴⁶⁾ Po tradiciji to je prvotna kuća porodice Dabelić, a spominje se već 1592., kad 8. septembra Petar Dabelić prodaje svome nepotu Nikoli „la mia parte di casa vecchia”. — Vendite 1558. fol. 223.

vratiju maleni prozorčić, jedini u kužini. Otprilike u sredini ove prostorije nisko je ognjište, komin, a dim izilazi kroz široki otvor na krovu, fumar. Tanka drvena pregrada, zvana pljetor, odijeljuje lijevi dio kuće od kužine. To je tinjel, tinjal ili kuća,¹⁴⁷⁾ u koju vodi uzan otvor odmah lijevo od kućnih vratiju i što je rasvjetljuju dva malena okna, jedno lijevo od glavnoga ulaza, a drugo na uskom lijevomu zidu. Po slabo umetnutoj drvenoj pregradi u prvotnu jednočelijsku osnovu ove kuće, vidi se, da je podjela ovoga kućnog tipa u dvije prostorije sekundarna pojava.

Ta se promjena u dalmatinskim gradovima sigurno zbilila već vrlo rano, jer je velika napućenost u tijesnoj tvrđavi tražila što ekonomičniju podjelu prostora i tako uvjetovala brzi razvitak kuće. U zaleđu pak, diljem dinarskoga karsta, dogodilo se to tek nedavno, a djelomice se još i danas odvija. I sada ima živih staraca u Riječkoj Nahiji, koji se sjećaju, kad je

Sl. 7. Tlocrt pregradom podijeljene kuće.

u njihovome selu nastala prva dvodjelna kuća. Danas je ta forma dominantna, premda još uvijek ima nastavnih jednočelijskih kuća. Takovih kuća nalazimo još i u dalmatinskoj Zagori i Poljicama, ali su danas već rijetko kada nastavane, služe većinom kao konobe ili kao potrin, spremište za žito i kukuruz. Oko Danilov-grada i Spuža u dolini Zete dobro je tu promjenu uočio Haberlandt,¹⁴⁸⁾ tek držim, da su njegovi izvodi o odnosu te novostvorene sobe prema sjevernoslovenskoj gornici odviše iskonstruirani. I on sam priznaje, da je takova međnica u našim mediteranskim krajevima vanredno stara,¹⁴⁹⁾ ja bih upravo rekao prvotna, a tražiti njezine origines na dalekom sjeveru, u kraju posve drugih životnih prilika i drugoga materijala za gradnju, držim, da je promašeno.

Tek kasnije, po svoj prilici utjecajem iz grada, počelo se na Mljetu na staru kuću podizati jedan pod, tako da je iz prizemnice nastala jednokatnica. Čini se, da u ranije vrijeme nije bilo na otoku jednokatnica, čak je i knežev dvorac u Babinu Polju, sagrađen god. 1554.,¹⁵⁰⁾ obična, tek

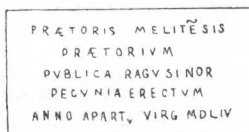
¹⁴⁷⁾ Interesantno je zapaziti, da se u našem primorju imenom kuća označuje u višedjelnoj zgradi prostor za stanovanje, dok se prostorija sa ognjištem označava kao kužina. Ta je oznaka posve protivna općemu slovenskom običaju, gdje se kao kuća uvijek označuje prostor u kojemu se nalazi ognjište. Dolazi to pak odatle, što se radi toplije klime nastoji prostor za stanovanje, a to je upravo karakteristično za Mediteran, što više odalečiti od topline ognjišta. I tako se naziv kuća upotrebljava za pojam onoga dijela doma u kome se boravi, dok se za onaj prostor sa ognjištem upotrebljava romansko coquina = kužina.

¹⁴⁸⁾ Haberlandt: Beiträge p. 15.

¹⁴⁹⁾ Ibid. p. 29.

¹⁵⁰⁾ U 19. stoleću bio je taj dvor kroz dulje vrijeme napušten i dijelom razvaljen. Popravio ga je i pokrio novim krovom jedan od Stražičića, čiji unuci i danas u njem stanuju. Na pročelju nad ulazom uzidana je jednostavna kamena ploča, lijepih renesansnih pismena:

Čitav je dvor jednostavan i otmjen.

nešto odličnija prizemnica. Sačuvan nam je inventar kneževoga dvora od 3. juna 1564.¹⁵¹⁾ Po malome broju pokućstva i posve jednostavnom namještaju, smijemo zaključiti, da se čitav knežev stan sastojao iz dvije, najviše tri prostorije. Pa i manastirska zgrada Sotnica, što leži usred maslinika nedaleko ruševina stare župne crkve sv. Pankracija,¹⁵²⁾ nije bila velika. U listini od 15. novembra 1453.¹⁵³⁾ gdje se opat mljetskoga manastira nagada i miri s mljetskom univerzijom, navodi jedan od svjedoka, Johannes olim prior Conuentus Monasterij Sancti Andree de Pelago, starac od kojih 80 godina, da se sjeća, kako bi kapelan babopoljski, Marin Mlječanin, znao pozivati opata i monahe, kadgod bi dolazili u Babino Polje, da odsjednu kod njega, jer da im u Sotnici nije dosta udobno.¹⁵⁴⁾

Sl. 8. Kuća na pod. Prema natpisu na njoj datirana koncem 17. stoljeća. — Zadublje, Babino Polje.

Kad su dakle dvije najodličnije zgrade u Babinu Polju, knežev dvor i Sotnica, bile prizemne, bit će, da ni seljačke kuće nisu bile podignute na prvi pod.

Seljačka kuća na kat dokumentirana nam je na Mljetu iz sredine 17. stoljeća. Ugledna familija Dabelića, koja se od polovine 16. stoljeća širi u Zabrežju i kupuje mnoge zemlje i baštine,¹⁵⁵⁾ grana se u više domova, pa dok Ivanu i njegovim potomcima ostaje stara porodična kuća prizemnica, njegov brat Petar sa svojim sinovima Markom i Franom naseljuje

¹⁵¹⁾ Diversa od 1561.—1571.

¹⁵²⁾ U listini od 12. maja 1388. spominje se „domum dictam Sochenizam.... apud cimiterium Sancti Pangratii”. — Farlati VI. 145.; Dubr. Arh. fasc. I. № 35

¹⁵³⁾ Dubr. Arh. zbirka saec. XVI. № 152.

¹⁵⁴⁾ „.....presbiter uero Marinus Insulanus, qui tunc ministrabat in dictis ecclesiis (sc. sti. Blasii et sti. Pancratii) quicumque dominus Abbas veniebat in Babinopoglie semper eum recipiebat in domo sua ubi habitabat, dicebatque in domo Monasterio (sc. Sothniza) non habebitis comodum habitandi, pro his diebus veni ad me cum monacis....”

¹⁵⁵⁾ Upor. Vendite od 3. augusta 1592. (fasc. 1558. fol. 221); 8. septembra 1592. (ibid. fol. 222.); 8. oktobra 1592. (ibid. fol. 223); 29 novembra 1638. (fasc. 1638. fol. 2.); 9. maja 1644. (ibid. fol. 63.); itd.

oko god. 1650. novu veliku kuću, „la casa grande”, u kojoj ta familija stalno ostaje.¹⁵⁶⁾

Drugačije je u gradovima, gdje na uskom prostoru između gradskih zidina živi relativno velik broj stanovnika i gdje se uslijed toga nastoji, kako bi se što bolje i temeljitije iskoristilo svaki i najmanji prostor. Određuje se širina pojedinih ulica,¹⁵⁷⁾ tačno se dijeli njihova površina,¹⁵⁸⁾ šta više i prostor nad ulicom¹⁵⁹⁾ podijeljen je među pojedine domove. U takovim se prilikama dižu kuće u visinu, kako bi na maloj površini dale što više prostoriya, pa tako već u 13. i 14. stoljeću nalazimo u statutima dalmatinskih gradova odredbe, što govore o kućama na više podova.¹⁶⁰⁾ Takova jednospratnica spominje se u Dubrovniku 8. novembra 1297,¹⁶¹⁾ a nema sumnje, da zgrade, što ih u ispravama 14. stoljeća nalazimo kao domus magna, označuju kuće na više podova.¹⁶²⁾

U jednokatnici kuća i kužina sele na prvi pod, a donji, u kameni obronak uzidani dio, potpod, zauzimalje konoba, spremište za hranu i razni kućni alat.

¹⁵⁶⁾ Ivan Dabelić ostavlja u svom testamentu od 21. oktobra 1671. svome sinu Franu čitav svoj imetak: „Voglio che tutti li mia beni stabili non si possone vendere, ne inepniare per nessuna carta, ma che vadano de herede in herede in perpetuum et se per caso venirebbe qualche dano delli mia parenti nelle mani di Turchi”. — Testamenti 1656. fol. 101. — A 29. oktobra 1688. brat Ivanov Petar odstupa Ivanovu sinu Franu između ostaloga i „la Casa con suo pridcuchie, dove ali presente habita sudetto Frano Ivanov Dabelich posta in Sabriesgie”, dok se Frano odriče u korist Petrovu i njegovih sinova „la casa grande con suo pridcuchie, doue all presente habita sudetto Petar Markou posta in Sabriesgie”. — Diversa 1685. fol. 76.

¹⁵⁷⁾ Upor. Stat. Rag. lib. V. cap. XLI. i lib. VIII. cap. LVII. p. 122. i 198.

¹⁵⁸⁾ Stat. Rag. lib. V. cap. I. i II. p. 110. i 111.; Stat. Cat. cap. CCXXX. p. 135. — Platea ne znači samo trg nego i ulica. Tako u cap. II. lib. V. Stat. Rag.; „omnes platee que vadunt a pellago versus montem” — p. 111., pa opet u cap. XXXIV. lib. VI. „qui extra domum in platea vel in campo de nocte percusserit...”, gdje se pod campo valjada razumijeva Poljana, dakle trg iza Gospe, a pod platea ulica — p. 137. — Još i danas Dubrovčani svoju glavnu ulicu, što ravno ide od zapadnih vrata do istočnih zovu Placa.

¹⁵⁹⁾ Prostor nad ulicom zove se u Dubrovačkom statutu celum, te je podijeljen ne samo po širini (medietas celi est unius partis et alia medietas est alterius partis”, cap. I. lib. V. p. 110.), nego i u visinu („celum in altum ita debet divisum...” lib. V. cap. II. p. 111.). U budvanskom statutu dolazi taj pravni pojam pod imenom aer — cap. XXIX. i XXIII. p. 9 — Krivo tumači ovu riječ Hanel u glosaru budvanskoga statuta kao ager, via publica, jer se kod čitanja tih kapitula i kod usporedbe sa odnosnim glavama dubrovačkoga statuta jasno vidi, da je pojam aer identičan sa celum, a oboje može značiti samo prostor nad ulicom. Osobito lijepo može se razabrati značenje riječi celum iz neke dubrovačke darovnice od 13. juna 1233., gdje se navodi: „Verum tamen totum illud celum, quod est super plateam magni mercati, quod est inter stationem eiusdem Theoderate... et inter domum eiusdem Andree... in eternum sit totum apertum ut nullus possit super alterum ire ad cooperiendum illum celum.” — Cod. III. p. 380. — A u formuli prodaje u ugovorima često se napominje „a celo usque ad habissum”. — Cod. II. p. 237; „a terra versus celum” — Cod. X. p. 493; — „super terra usque aerem”. — Cod. IX. p. 30; — ili da prodavalac obećaje, da neće kupca „molestare de aliqua re de sub celo super terram”. — Cod. V. p. 346.

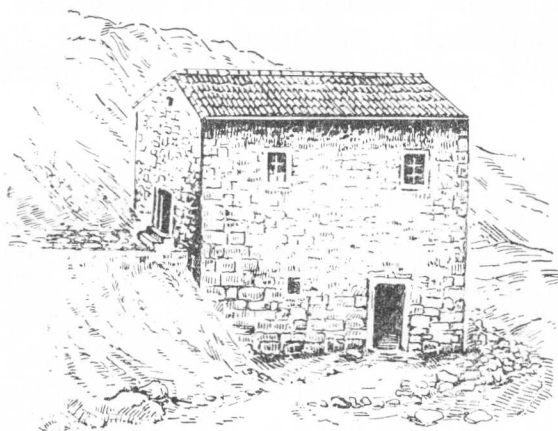
¹⁶⁰⁾ Stat. Rag. lib. V. cap. VII. p. 112, te Stat. Spalat. lib. IV. cap. XXVI. p. 147.

¹⁶¹⁾ Cod. VII. p. 289. — te u listini od 8. jula 1338., gdje se kraj Splita u nekom vinogradu spominje: „domus ....quod est inferius cum caneua et cum camerula super scaldas”. — Cod. X. p. 395.

¹⁶²⁾ „domibus... magnis”. — Cod. XI. p. 465; „domus... magna”. — Cod. XI. p. 474; „domum de muro magnam”. — Cod. XIV. p. 497.

Ovakova konoba, uzidana u kameni obronak, zvana u pisanim spomenicima i subterrenum,¹⁶³ — subterraneum¹⁶⁴, — straneum¹⁶⁵) — stragnum¹⁶⁴), i danas još u Dubrovniku stranj¹⁶⁶) spominje se u gradovima već u 13. stoljeću.¹⁶⁷) U Dubrovniku bilo je dozvoljeno u svojoj trećini ulice graditi nadsvodena vrata u konobu, „portam canipe”,¹⁶⁸) što svojim oblikom podsjećaju na naš današnji volat. U Kotoru je bilo zabranjeno učiniti takova vrata upravo nasuprot susjedovu kućnomu ulazu.¹⁶⁹) Gdjekada je bila konoba smještena u posebnoj zgradi kraj kuće,¹⁷⁰) ali redovno čini sastavni dio doma,¹⁷¹) te se kod diobe često dijeli sa ostalim imanjem.¹⁷²)

Problem dimnjaka u visokoj kući nije još riješen, ognjište mora da bude pod krovom, kako bi dim kroz jednostavan fumar mogao izlaziti napolje. Kako nema direktne veze između konobe i gornjih prostorija, a

Sl. 9. Shematski nacrt kuće na pod s ulazom postrance.

¹⁶³) U Dubrovniku 26. jula 1257. „subterreno Andree Pauli Rabore sub camera...” Cod. V. p. 70. Vrijedno je istaći, da današnji mljetski naziv potpod tačno odgovara latinskom subterrenum.

¹⁶⁴) Jireček: Romanen I. p. 92.

¹⁶⁵) „debet habere totum straneum.... et possit fieri porta in muro frontierie ad habendum lumen pro strano” — u Dubrovniku 8. novembra 1297. — Cod. VII. p. 289.

¹⁶⁶) stranja — stranj: Iveković—Broz Rječnik II. p. 479.

¹⁶⁷) 8. jula 1338. spominje se kraj Splita „domus.... quod est inferius cum caneua”. — Cod. X. p. 395.

¹⁶⁸) „Et quilibet possit in sua tercia facere... portam.... canipe”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. p. 110.

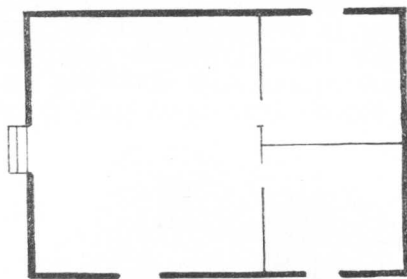
¹⁶⁹) „Statuimus, quod quandocumque voluerit quis portam canipae facere, vel aperire, faciat, vel aperiat in suo proprio, ita quod non sit directe versus portam conuicini sui per spacium unius cubiti”. — Stat. Cat. cap. CCXL. p. 138.

¹⁷⁰) 11. augusta 1343. u Trogiru „iuxta canipam heredum Marci Julle...”. — Cod. XI. p. 76; — u testamentu župnika lovranskoga Radena od 9. maja 1410: „ta mala konoba je crekve svetoga Antona”. — Šurmin Acta p. 109; — u nekom testamentu u Kastvu 1645: „a Šebetu pušća onu konobu”. — Vjestnik Arhiva II. 1926, p. 193; — Stašić passim.

¹⁷¹) U listini od 26. februara 1340. u Zadru: „domum.... cum coquina, balatorio et canipa”. — Cod. X. p. 524.

¹⁷²) 6. februara 1312. prodaje se u Trogiru „unum pavimentum de medie cum medietate canipe unius domus”. — Cod. VIII. p. 304.

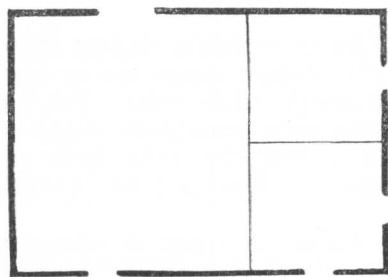
glavna se vrata sad nalaze na prvome podu, to nastaju dva načina ulaza: ako je kuća građena uza strmi obronak, a to je najčešće, glavna su vrata postrance ili na osojnom kućnom zidu tako, da prilaz i opet leži prizemno; ako pak kuća stoji na položitu mjestu, gdje takav pristup nije

Sl. 10. Tlocrt gornjega poda u kući s ulazom posrance.

moguć, a to je rjeđe, tada glavni ulaz ostaje na prisojnoj strani, često upravo nad ulazom u konobu, a do njega vode prigradene kamene skaline.

Skaline pred kućom bitna su oznaka jednospratne mediteranske kuće. U prvo vrijeme različito velike i visoke,¹⁷³⁾ već prema kući kojoj su

Sl. 11. Tlocrt gornjega poda u kući s ulazom na osoju.

pripadale i prema različitom ukusu, budu kasnije uniformirane građevnim odredbama, što su im određivale veličinu i oblik.¹⁷⁴⁾ Najprije čitave iz drva,¹⁷⁵⁾ kasnije sa zidanim temeljima,¹⁷⁶⁾ a napokon posve iz kamena,¹⁷⁷⁾ rese one svaku kuću, dok im u 13. stoljeću, u Dubrovniku naročito poslije

¹⁷³⁾ „antiquas scalas de petra, sive scale ipse minus habeant sive plus quam tercium (sc. plateae), semper in eo statu permanent, et que minus habent, non possint eam acrescere”, a za drvenu skalu, ako „in antiqua fuerit minus quam tercium aut plus, (sc. plateae), possit usque ad tercium accipere et non plus”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. p. 110.

¹⁷⁴⁾ Upor. Stat. Rag. lib. V. cap. I. II. i XLII. p. 110. 111. i 123; Stat. Buduae cap. XI. XII. XIII. i XXII., p. 7. i 9.

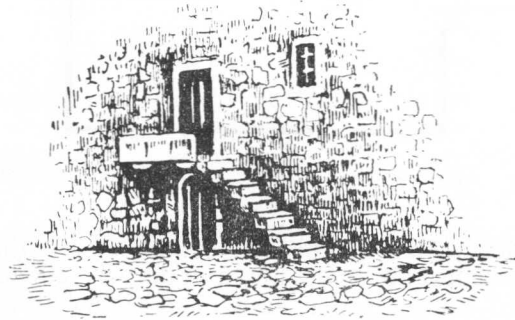
¹⁷⁵⁾ „antiqua scala de lignamine”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. p. 111; — „scalle de legname”. — Stat. Buduae cap. XIII. p. 7.

¹⁷⁶⁾ „Nissun homo possa far scalle de legname, dove non havesse fundamenti de pietra”. — Stat. Buduae cap. XIII. p. 7.

¹⁷⁷⁾ „antiquas scalas de petra”. — Stat. Rag. lib. V. cap. I. p. 110; „scalam de petra vel de ligno”. — Stat. Rag. lib. V. cap. II. p. 111.

velikoga požara, novi način „langobardskih ulaza” ne kuša oteti prvenstvo.¹⁷⁸⁾ Premda su skaline uvijek mnogo smetale prometu, nije ih u gradu uspjelo posve odstraniti ni do danas,¹⁷⁹⁾ a na selu iščezavaju tek u najnovije vrijeme pred novom hercegovačkom kućom.¹⁸⁰⁾

Skaline svršavaju neposredno ispred kućnih vratiju malenom taracom, zvanom solar. Solar je obično otvoren,¹⁸¹⁾ ograđen sa dvije strane niskom ogradom, zvanom repar, gdjekada natkriven sjenicom. Takovih solara ima na Mljetu gotovo nad svim skalinama u starim kućama Babina Polja i Blata, na njima najvole žene da uz kućni posao borave preko dana.

Sl. 12. Ulaz na gornji pod s prisoja, skaline sa solarom.

Prije su i gradske kuće imale na kraju skalina takovu taracu,¹⁸²⁾ ali je to kasnije bilo zabranjeno.¹⁸³⁾ Pojam ovoga malog zaravanka nad skalinama, to je upravo prvotno značenje riječi solar. Tek kasnije u prenesenom značenju, počelo se riječju solar označavati svaku ravan nad stepenicama, i u kući i izvan kuće,¹⁸⁴⁾ a dosljedno tome bude riječ prenesena najprije na pod, tabulatum domus,¹⁸⁵⁾ a kasnije i na čitavu kuću.¹⁸⁶⁾ U prvotnomu

¹⁷⁸⁾ „Platee autem et domus que vadunt de oriente in occidentem, si de novo voluerit facere amblitum, faciant amblitum longobardiscum in se, qui habeat gradum unum de foris.” — Stat. Rag. lib. V. cap. II. p. 111.

¹⁷⁹⁾ „Nulla domus que est in burgo possit habere scalam extra domos, et quicumque habuerit ipsam scalam, solvat pro banno yperperorum unum.” — Stat. Rag. lib. V. cap. XLII. p. 123; — a jednako i u Korčuli, gdje 12. juna 1516. knez Aurelius Michael zabranjuje svakomu „super uias publicas aliquam scalam fabricare.” — Stat. Curz. p. 245.

¹⁸⁰⁾ Na selima po otocima ima drvenih skalina još i danas. U Vrbniku zovu takove drvene skaline stelba, a ima ih samo još na starim kućama (Žic; Vrbnik, Zbornik V. p. 228.), — ali se drvene stube zovu i na Krku skale. Tako u sentenciji Petra Sparožića od 21. marta 1640: „da ima... Ivan Matiju učiniti drvenu skalu...” — Stašić p. 45.

¹⁸¹⁾ Bilo je i natkrivanih solara: „astanciones... ..cum solariis tectis seu coper-tis...” u Zadru 25. septembra 1339. — Cod. X. p. 492.

¹⁸²⁾ „...et se si volesse far solaro, sia il detto aero suo et lo faci tanto alto, che non noccia alli vicini et al commun.” — Stat. Budue cap. XXIII. p. 9; — „super tectum domus alterius solarium facero nemo potest.” — Stat. Rag. lib. V. cap. VI. p. 112; Stat. Cat. cap. CCXXXIII. p. 136; — „...neque alia possint facere solarium aut solaria super eandem plateam”, 13. juna 1233. u Dubrovniku, Cod. III. p. 380.

¹⁸³⁾ Poslije požara, 16. augusta 1296. bude u Dubrovniku zabranjeno unutar burga: „facere... solarium”. — Stat. Rag. lib. VIII. cap. LVII. p. 200.

¹⁸⁴⁾ Upor. niže p. 61. i nota br. 224. p. 61.

¹⁸⁵⁾ Upor. Jirečekov indeks u Stat. Rag. p. 454. i niže notu br. 224. p. 61.

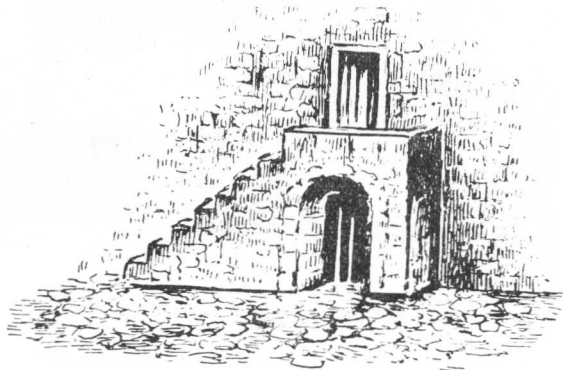
¹⁸⁶⁾ 10. aprila 1331. prodaje se u Zadru „...domum seu solarium lignaminis...” — Cod. IX. p. 549.

značenju upotrebljava se ta riječ još i danas u narodu, jednako na Mljetu, kao i na susjednom Ratu i Braču, a znači isto, što na kopnu balatura, koji je naziv na otocima posve nepoznat. Ivanišević¹⁸⁷⁾ zabilježio je solar i u Poljicama, a označuje ga, kao balaturu od kamena.

Naziv balatura rasprostranjen je u čitavom našem primorju, a poznat je i na sjevernim otocima,¹⁸⁸⁾ te znači isto što i solar. Ako je balatura od drva, pa se poput kakvoga hodnika produžila duž čitavoga pročelja,¹⁸⁹⁾ tad veoma naliči na divanhanu naše muslimanske kuće,¹⁹⁰⁾ a bit će da je tome pojmu identičan onaj portik, što ga Nopcsa navodi kod kuća u sjevernoj Albaniji.¹⁹¹⁾ Takova je balatura značajan elemenat mediteranske kuće,¹⁹²⁾ te je u našim privatnopravnim ispravama nalazimo kao stalan atribut uz kuću.¹⁹³⁾ Gdjekada je otkrita,¹⁹⁴⁾ ali je najčešće natkrivena,¹⁹⁵⁾ te je poduprta na drvenim gredama,¹⁹⁶⁾ istavljenim na kućnom zidu.¹⁹⁷⁾

Kako kućna čeljad najvoli boraviti na sjenovitom solaru, javlja se potreba, da se prvotni maleni solar raširi u prostraniju taracu. Kako su

Sl. 13. Ulaz na gornji pod s prisoja. Razvitak volta.

¹⁸⁷⁾ Ivanišević: Poljica, Zbornik VIII. 1903. p. 267.

¹⁸⁸⁾ Tako na Krku; upor. testament Boloničev od 26. novembra 1639. „...i da staobi balaturi... rečenoga popa”. — Stašić p. 33; — te sentenciju Jurja Štatutića, od 28. januara 1641. „njega del balature”. — Stašić p. 52.

¹⁸⁹⁾ „...če je pred kućom kadi je bila balatura...” Testamenat Jurja Bilca od 23. decembra 1643. — Stašić p. 126.

¹⁹⁰⁾ Upor. Meringer p. 271.

¹⁹¹⁾ Nopcsa: Albanien p. 41.

¹⁹²⁾ Upor. kod Nopcsa njegov Verandahaus — Albanien p. 40, — te Wagner: Das Ländliche Leben Sardiens, Wörter u. Sachen, Beiheft IV, 1921. p. 150. Abb. 96. i 97.

¹⁹³⁾ Cod. III. p. 179.; VI. p. 568; VIII. p. 269, 377; IX. p. 469, 483; X. p. 277, 376, 492, 493, 524; XII. p. 240; XIV. p. 144, 497.

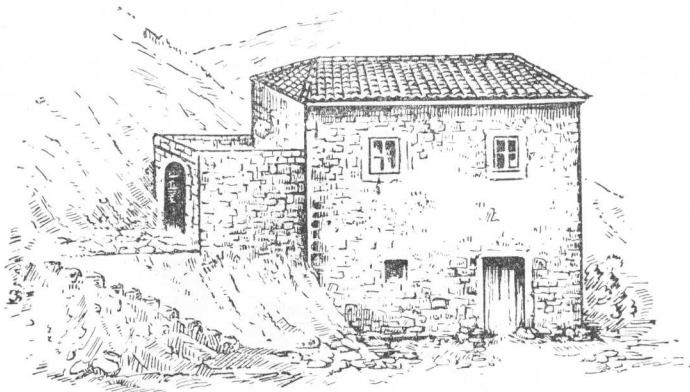
¹⁹⁴⁾ 13. marta 1358. u Šibeniku: „...balatorio discoperto dicte domus...” — Cod. XII. p. 460.

¹⁹⁵⁾ 12. novembra 1320. u Zadru „duas staciones cum balatorio coperto...” — Cod. VIII. p. 577.

¹⁹⁶⁾ Upor. Žic o. c. p. 228. — Dozvola, da se stave grede u susjedov zid „...in isto muro... tuas trabes ponere...” — Cod. IV. p. 360 i IX. p. 29.

¹⁹⁷⁾ Da se balatura zaista nadvisuje nad kućni zid lijepo se razabire iz ovih citata: „...vos per subbalatorium meum... ambitum habere debetis”. — Cod. VI. p. 557; — „...domus cum balladurio exteriori”. — Cod. XIII. p. 482; — „pod balaturu rečenoga Jurja”. — Stašić p. 37.

baš ispod njega vrata od konobe, to povećanjem solara rezultira svod, volat, što zajedno sa sjenicom nad solarom brani ulaz u konobu od žarkih sunčanih zraka. Kasnije se počeo podizati svod i ispred postranih kućnih vratiju, jer se upoznala izvrsna zaštita, što je takav nadsvoden hodnik pruža i od sunca i od jakih kiša, a naročito ispred zamaha šiloka. Tako je nastao volat, do 10 metara dug hodnik, čija je osojna strana obično u živcu kamenu, a svod i prisojni zid izgrađeni su od čvrstoga, svagda klešanog kamena.¹⁹⁸⁾ Potvrdu za ovakovo tumačenje, da se volat razvio pod skalinama povećanjem solara, daje listina od 4. septembra 1269.,¹⁹⁹⁾ gdje se u Trogiru Staniša i Stana, brat i sestra, zavađeni zbog skalina pred kućom Stanišinom izmiruju i zaključuju: „.....prefatas scalas.... de nouo...

Sl. 14. Shematski nacrt kuće s voltom.

totaliter facere uoltatas..... et posquam facte feurint, tam ipse scale..... quamque eciam uolta, que sub eis fuerint, communes, sint ipsorum Staniche et Stane...”.

Druga je geneza velikih svodova, što su nekada vezivali tiješne mediteranske ulice naših sredovječnih gradova u dug hodnik, a što ih još i danas nalazimo na Mljetu u pokrajnim starinskim prolazima Babina Polja i Blata. I ovakav svod zovu danas Mlječani volat, dok su ih Dubrovčani, shvativši tačno razliku između ovoga svoda i prvotnoga volta, natkrivenoga ulaza u kuću, imenovali specifičnim nazivom klobučine.²⁰⁰⁾ Već sam latinski naziv archivoltum — archivolta — archum voltum,²⁰¹⁾ kako taj svod imenuju spomenici, tumači nam postanje ovoga arhitektonskoga oblika. U cap. CXLVI. reformacija korčulanskoga statuta²⁰²⁾ jasno je rečeno: „quod quilibet civis Curzulensis valeat et possit, ac sibi liceat, si indigebit pro commodo suae habitationis facere et fieri facere super stratis

¹⁹⁸⁾ „domus cum uolta” u Dubrovniku 11. jula 1291. — Cod. VII. p. 38. Kaže se na Mljetu zbotit = bota, zvoltit = volat.

¹⁹⁹⁾ Cod. V. p. 500.

²⁰⁰⁾ Jireček: Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić, Archiv f. slav. Philolog. XIX. p. 30. — Stat. Rag. p. 424.

²⁰¹⁾ Jireček: Romanen I. p. 88. — Upor. „volvere debeant archum voltum” — Stat. Rag. lib. V. cap. X. p. 112. —, te listinu od 24. februara 1279., gdje se dozvoljava sagraditi neki zid „usque ad vestrum arcum voltum”. — Cod. VI. p. 286.

²⁰²⁾ Stat. Curz. p. 107.

Communis pro aditu de domo ad domum archiuoltum lapideum, siue pontem infra domos...". U gradskim se odredbama točno određuje visina arhivolata²⁰³⁾ i način renovacije.²⁰⁴⁾ Kasnije, krajem 13. i u 14. stoljeću počeo se u gradovima zabranjivati podizanje klobučina, s jedne strane zato, da volti ne smetaju prometu,²⁰⁵⁾ a s druge strane zbog mnogih prepornih pitanja posjedovanja, što nastadoše među vlasnicima kuća, vezanih arhivoltima.²⁰⁶⁾

Na Mljetu pak, gdje nije bilo takovih zabrana, nastale su ulice posve komplicirane strukture. Gdje su stara kućna vrata kasnije zazidana, na drugom je mjestu probijen nov ulaz, dodavani uz kuću novi dijelovi, kao skaline, taraca, odrina, itd., pa je svim tim pregradnjama i dogradnjama znatno izmijenjen lik stare kuće i nije lako u tom labirintu zida razabrati prvotnu formu pojedinih kuća i dijelove njihovih volata. Kad je još dignut na kućama i drugi pod, zbijene se seoske ulice nisu ni u čemu razlikovale od pokrajnih ulica tadanjega Dubrovnika ili kojega drugog našeg primorskog grada. Upravo tako opisuje korčulanske ulice god. 1494. Pietro Casoli iz Milana, kad kaže: „.....sono le vie scure e strette, ma solate de petre”.²⁰⁷⁾

Utjecajem iz grada razvija se seoska kuća na Mljetu i dalje. Dobiva novi kat, nastaje kuća na dva poda, što i danas dominira čitavim krajem. Ognjište mora i opet da seli, jer nema mogućnosti, da se izvede dim s nižih podova u potkrovlje. Zato grade za kužinu posebne zgrade izvan kuće, na dvoru, ili je kod domova sa voltom smještavaju neposredno uz kuću u voltu, usjekavši za nju naročitu prostoriju u živu kamenu. Kuća tako ostaje ljeti hladnija, jer je eliminirana nesnosna blizina ognjišta, a prilaz je u kuhinju voltom dobro zaštićen od vjetra i kiše. U ostalom dubrovačkomu primorju i na otocima često je kužina ostala u kući, ali sada na drugom podu, opet neposredno u potkupama. Dok se ognjište u gradskim kućama razvilo u komin, u seljačkim kućama na Mljetu zadržalo se otvoreno nisko ognjište usred kužine sve do danas.

Kužina je rijetko podređena pojmu kuće, nego se uvijek navodi poimence „domus cum coquina”, naročito kod prodaje²⁰⁸⁾ i diobe.²⁰⁹⁾ Naj-

²⁰³⁾ 8. aprila 1426. određuje korčulansko vijeće, da arhivolat mora biti učinjen tako visoko, „quod habiliter et expedite sub his deduci valeant vegetes, tinatia et his similia”. Stat. Curz. p. 107, — a u Budvi je određeno „che se alcuno volesse far .....archivolto, lo facci possa uno e mezzo de cana alto”. — Stat. Buduae cap. CCI. p. 44.

²⁰⁴⁾ „Si domus aliqua habuerit supra viam... archiuoltum ita veterum et ruinosum”, koji bi se lako srušio, komes, nakon očevida, upozoruje, da se ima „a patronis... archiuoltum ipsum laborari et renovari”, a ako to vlasnik otkloni, određuje, „eum (sc. archiuoltum) dirrui in terram”. — Stat. Rag. lib. V. cap. XXII. p. 114; Stat. Cat. cap. CXXLIII. p. 138.

²⁰⁵⁾ „et illi qui ad presens possident aliquid ex territoriis, unde predictae vie (sc. novae) vadunt, possint super ipsas vias facere archivolta; qui autem a modo in antea emerit dicta territoria, archivolta ipsa facere non possit”. — Stat. Rag. lib. V. cap. XLI. p. 123.

²⁰⁶⁾ „Anno domini MCCCXVI. Quia multa et enormia scandala oriebantur propter archivoltas, quas faciebant super viam Communis, ideo volumus quodammodo in antea, vt nemo voltam, sive archivoltam super viam Communis facere valeat, nisi si per cartam Notarij probare poterit qualiter per Communitatem ciuitatis habeat potestarem”. — Stat. Cat. cap. CCXXXI. p. 136.

²⁰⁷⁾ Makušev: Nekoliko novih izvora za historiju južnih Slovena. — Rad V. p. 168.

²⁰⁸⁾ Cod. IV. p. 100; VI. p. 76, 571; VII. p. 38; VIII. p. 269, 270, 377; IX. p. 2, 469, 483; X. p. 100, 524; XII. p. 460; XIV. p. 497.

²⁰⁹⁾ 24. januara 1344. prodaje se u Zadru „quartam partem... unius domus cum parte quoquine”. — Cod. XI. p. 110.

stariji spomenici stalno navode kužinu izvan kuće, u posebnoj zgradi.²¹⁰⁾ Rjeđe se ona nalazi unutar kuće,²¹¹⁾ to je, čini se, bio običaj u Dubrovniku.²¹²⁾ Osim naziva *coquina*, *coquinula*,²¹³⁾ za kužinu, i naziv *vatrillum*,²¹⁴⁾ *vadrillum*²¹⁵⁾ i *vidrillum*²¹⁶⁾ treba protumačiti kao prostor, gdje je vatra, ognjište, dakle također kužina. Jireček, prema podacima iz Kotora, mislio je, da *vadrillum* znači dio kuće, možda drveni balkon,²¹⁷⁾ dok je Mažuranić,²¹⁸⁾ na osnovu dubrovačke listine od 8. novembra 1297.,²¹⁹⁾ prvi upozorio, da bi se tu moglo raditi o riječi „hrvatskoga oblika i ako tuđega porietla” u vezi sa imenicom vatra, te bi prema tome značila prostoriju, gdje je ognjište. Da je tome zaista tako, dokazuje glava 232. kotorskoga statuta.²²⁰⁾ Taj kaput nosi naslov: „De Gayphis et coquinis”, a tekst mu je doslovce: „Volumus quod quaelibet domus facere possit in suo medio caelo gayphum sine tecto, vadrile vero super viam Communis nemo facere possit, nisi per cartam Notarij ostendere poterit qualiter habeat potestatem.” — Dakle premda je u naslovu navedeno „coquinis”, ta se riječ u samom tekstu više ne spominje. Mora potom, da je značenje toga pojma vezano uz riječ *vadrile*, što u tom smislu posve odgovara intenciji te odredbe. Nije se dozvoljavala gradnja kužine u *gajfumu* „super viam Communis”, jer se htjelo zapriječiti, da se otpaci i druga nečistoća bacaju na ulicu. Da se doista u gradovima smještavalo kužine u *gajfum*, nadvišen nad ulicu, znamo iz dubrovačkoga statuta,²²¹⁾ ali i tu se strogo zabranjuje izbacivati nečist na ulicu. Ne smeta tome tumačenju, što se u Kotoru god. 1331. spominju „uadrili de lignamine”²²²⁾ jer je poznato, da je i u Zadru bilo drvenih kužina.²²³⁾

Podizanje novoga kata dovodi do nove podjele kućnoga prostora. Nestaje drvene pregrade između nekadanje kužine i kuće, te kuća opet zauzima čitav niži pod. Nove. su i drvene skale, što vode iz kuće na drugi

²¹⁰⁾ Agap, sin tribuna Dabrone, ostavlja 15. jula 999. u Zadru, crkvi sv. Krševana: „cenaculo cum corte et quoquina et orto, que est post ipsa quoquina”. — Rački Doc. p. 26. — Upor. i Cod. II. p. 45; III. p. 56, 141; IV. p. 4; V p. 340; VII. p. 298; IX. p. 29.

²¹¹⁾ „Et Petrus faciat balaturam suam ab eodem angulo de predicta paristatica eundo uersus boream iuxta coquinam suam...”, 26 juna 1220. u Zadru. — Cod. III. p. 179.

²¹²⁾ Stat. Rag. lib. V. cap IV. i V. p. 112.

²¹³⁾ Oko god. 1080. u nekom popisu posjeda zadarskih benediktinaka spominje se „donauit nobis Neupret.... coquinulam cum subiacenti curiola”. — Rački Doc. p. 125.

²¹⁴⁾ „totum vatrillum.” — 8. novembra 1297. u Dubrovniku. — Cod. VII. p. 289.

²¹⁵⁾ Stat. Cat. cap. CCXXXII. p. 136.

²¹⁶⁾ Domus „cum uolta et vidrili”. — Notaria Catari 1326. — 1334. fol. 174. — Jireček: Romanen I. p. 93.

²¹⁷⁾ Jireček: Romanen I. p. 93.

²¹⁸⁾ Mažuranić: Prinosi p. 1546 s. v. vatrilo.

²¹⁹⁾ 8. novembra 1297. u Dubrovniku braća de Bisti dijele imovinu. „Et domum nostram dividimus per medietatem, et illa pars que est a parte Gervasii de Charpa debet habere totum straneum et cubitos duos de vatrilo intrando ab illa porta: ...item alia medietas... que est a parte frontierie... debet habere residuum vatrili et possit facere laborerium super totum vatrillum, sicut placuerit sibi. — Cod. VII. p. 289.

²²⁰⁾ Stat. Cat. p. 136.

²²¹⁾ „Quelibet facere potest... in ipso gayfo coquinam, ita tamen, quod ab ipso non spargeat aquam in via”. — Stat. Rag. lib. V. cap. V. p. 112.

²²²⁾ „uadrili de lignamine”. — Notaria Catari 1326.—1334. fol. 174. — Jireček: Romanen I. p. 93.

²²³⁾ „coquina de lignamine” 2. jula 1321. u Zadru. — Cod. IX. p. 15. — te 1. septembra 1332. opet u Zadru. — Cod. X. p. 27.

pod. Njihova je nomenklatura sekundarna prema nazivima na skalinama izvan kuće, pa tako se pojam solar prenosi i na pod na vrhu ovih skala unutar kuće, a kasnije i na čitav pod, na čitav kat.²²⁴⁾ Na drugom podu slijeva i desna toga solara nastaju malene sobe, kamare.²²⁵⁾ u kojima stanuju oženjeni ljudi, što žive uza zajedničko ognjište. Takovih kamara ima u gradskim kućama već u 13. i 14. stoljeću. Obično je samo jedna,²²⁶⁾ rjeđe ih ima više,²²⁷⁾ a nalazimo ih i u jednospratnicama, gdje su smještene uz kuću (sobu za stanovanje), na prvomu podu.²²⁸⁾ To dolazi odatle, što se kužina nalazi izvan kuće, pa je uslijed toga i na prvomu podu dovoljno prostora i za kuću i za kamare.

Kod diobe, npr. između odrasle braće poslije očeve smrti, dijele se ne samo baštine i ostali posjed, nego i kuća. Čitava se kuća drvenim pregradama podijeli u dva jednaka dijela,²²⁹⁾ i dok jedan od braće zadržava npr. volat sa kužinom, drugi dobiva konobu, pa svoju kužinu, a eventualno i volat gradi uz nova kućna vrata u svojoj polovini kuće.²³⁰⁾ Takovih kuća puna su mljetska sela, a i čitav naš Mediteran.²³¹⁾ U pisanim spomenicima nalazimo ih u gradovima kao „domus lapideas convicinas et coniunctas”,²³²⁾ već u 13. stoljeću.

Uz visoku kuću razvila se i nova velika taraca, zapremivši u visini drugoga poda čitav prostor nad voltom. Na nju se dolazi vrlo rijetko malenim vratima u drugom podu kuće, već najčešće posebnim kamenim skalinama, što su prigradene uz stijenu volta. Taracu katkada prekriva odrina od loze, što je po lijenkama, poprečnim motkama, položenim na

²²⁴⁾ U tom ga smislu upotrebljava Filip de Diversis, kad kaže, opisujući općinsku zgradu u Dubrovniku: „domus quaedam communis quam bladonem fonticum appellant, divisum quidem per solaría et cameras inferiores ubi locantur et venduntur blada et legumina” — ed. Brunelli cap. VI. p. 42; a Pavao Pavlović bilježi u svojem ljetopisu 15. septembra 1381. „cras hora tertiarum fuit ignis in quedam domo seu solarío, quae est prope portam bechariae...” — Šišić: Ljetopis Pavla Pavlovića, Vjestnik Arhiva VI. 1904. p. 4; upor. napred p. 56.

²²⁵⁾ Za naziv kamara upor. p. 39.

²²⁶⁾ 20. augusta 1329. u Zadru, „totam domum nouam cum camera australi...” — Cod. IX. p. 483.

²²⁷⁾ Dobra, udova Damjanova, prodaje 15. maja 1354. u Zadru „domum de murp... cum cameris, caminis, curia, balatorio...” — Cod. XII. p. 240; — a 13. marta 1358. u Šibeniku prodaje Ivan, sin Tomín, između ostaloga „domum de muro planchis cohoptam cum coquina, cameris, balatoriis et caminis...” — Cod. XII. p. 459.

²²⁸⁾ 26. jula 1257. u Dubrovniku „subtereno Andree Pauli Raborre sub camara...” — Cod. V. p. 70.

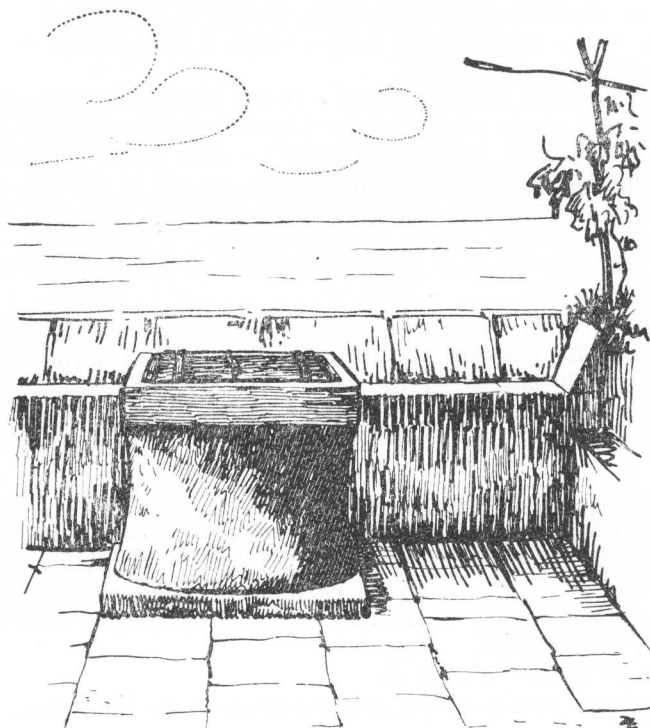
²²⁹⁾ 16. marta 1322. u Zadru umeće se u podijeljenu kuću „paries seu ascitum de lignamine”. — Cod. IX. p. 55.

²³⁰⁾ 8. novembra 1297. dijele se braća de Bisti. „Primo volumus, quod schala de amblato (sc. amblito) debeat esse comunis nobis. Et domum nostram dividimus per medietatem, et illa pars que est a parte Gervasii de Charpa debet habere totum straneum et cubitos duos de vatrilo intrando ab illa porta; et de terris habere debet supra viam tantum quantum tenet et possit fieri porta in muro frontierie ad habendum lumen pro strano. Item alia medietas sive pars, que est a parte frontierie ex parte orientis debet haber residuum vatrili et possit facere laborerium super totum vatrillum, sicut placuerit sibi. Item possit facere pavimentum super viam que est comunis subtus cameram”. — Cod. VII. p. 289.

²³¹⁾ Upor. i Haberlandt Beiträge p. 7, koji spominje takove kuće za okolinu Podgorice.

²³²⁾ „domus lapideas conuicinas et coniunctas inter quas sit paries de lignamine”. — Stat. Spalat. cap. XCIII. lib. III. p. 108.

sohe, razvila svoje široko lišće.²³³⁾ Često je taraca učinjena i pred kućom: izravnano je malo brijega, a prostor popločan kamenom (saliž) i prekriven odrinom. Na tom sjenovitom mjestu najvoli boraviti čeljad veći dio dana, tu se obavlja kućni posao, tu se muški odmaraju za najveće podnevne žege od poljskoga rada. To su pergole, poznate pod tim imenom već u 13. stoljeću po čitavom dubrovačkom primorju.²³⁴⁾ Danas nije taj naziv na

Sl. 15. Gustijerna na taraci. Župna kuća, Babino Polje.

otocima u pučkom govoru uobičajen, nego se kaže sjenica ili najčešće odrina. Da se taj naziv upotrebljavao i na otocima, dokazuje nam Vendita od 9. augusta 1334., gdje se na Lastovu spominje lokalitet „Napergoe”.²³⁵⁾ Kod nekih domova nema taraca odrine; tada se na njoj mlati i vije žito. Takove kuće nemaju drugoga gumna.

Nad drugim je podom, a neposredno ispod krova prostor, poznat u čitavom dubrovačkomu primorju kao potkuplje. Taj dio kuće, zvan još i

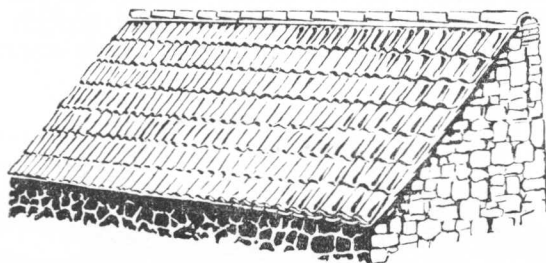
²³³⁾ God. 1626. određuje Velo Vijeće, da se na Mljetu pred kneževim dvorom u Babinu Polju učini odrina: „che la sieniza in anzi al Palazzo si faccia sopra le lienche da sarmenti delle viti, e non di legna ne di frasche, e non sia di trenta passa, ma quanto richiede la copetente comodita del Corte.” — *Diversa* 1626. fol. 28.

²³⁴⁾ Upor. odredbe za kazne „in lignamine capanarum, vinearum et pergularum”. — *Stat. Rag. lib. VIII. cap. XXXV. p. 185*; — i „in lignamine de capannis et pergulis”. — *Stat. Rag. lib. VIII. cap. XXIV. p. 180*; — „...et exceptis pergolis...” — *Lib. Virid. cap. XCVI. sub № 22*.

²³⁵⁾ „...una uinea Napergoe”. — *Cod. X. p. 179*.

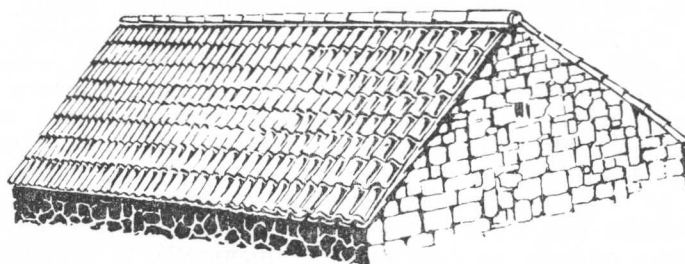
grede, šufit, služi kao spremnica za usjev, što mora da se čuva na suhu, naročito za osjenač.

Konstrukcija krova slijedi uporedo razvitak kuće. Vidjeli smo, kako je stara kuća na jedan pod imala najprije krov nagnut samo na jednu stranu, na stranu kućnoga ulaza, pa je on tek kasnije dignut na sljeme; nastao je krov nagnut na dvije strane, prema pročelju i zabatu kućnom.

Sl. 16. Krov na jednu vodu.

Tako je iz krova na jednu vodu nastao krov na lastovicu,²³⁶⁾ t. j. na dvije vode. Jednostavan krov na jednu vodu, kako ga danas još susrećemo na mnogim starim kućama u dalmatinskoj Zagori i Poljicama,²³⁷⁾ a na Mljetu samo kod kućara na baštinama, bio je vrlo rasprostranjen. Iz dubrovačkoga statuta razaznajemo, da je prije velikoga požara većina kuća imala krov na jednu vodu,²³⁸⁾ a bilo je takovih kuća u Dubrovniku

Sl. 17. Krov na lastovicu.

još i kasnije, sudeći po modelu grada iz 15. stoljeća, što ga u rukama drži kip sv. Vlaha.²³⁹⁾

Kada se zapravo u našim krajevima počelo u većoj mjeri dizati krov na lastovicu, teško je odrediti. Svakako se koncem 13. stoljeća spominje „culmen domus”,²⁴⁰⁾ a na kipu sv. Vlaha većina je prikazanih kuća građena

²³⁶⁾ Lastovica znači još u Dubrovniku prozorčić u onom dijelu zida između kosih krovnih bridova kod konstrukcije krova na lastovicu.

²³⁷⁾ Ivanišević: Poljica, Zbornik VIII. p. 270.

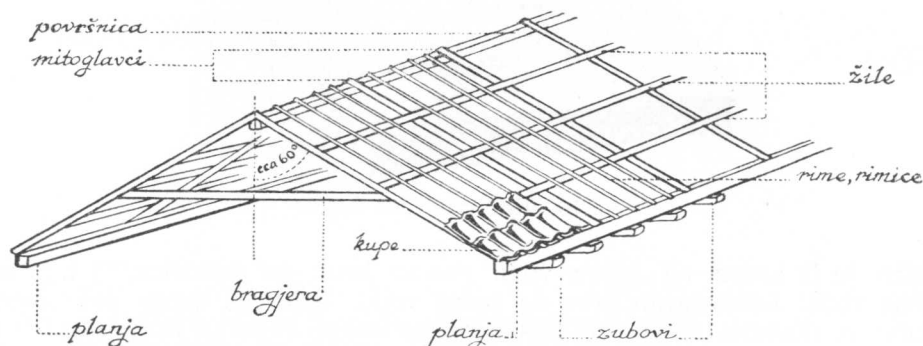
²³⁸⁾ „omnes domus, quarum tectus descendit versus montem”, te „domus que vadunt de oriente in occidentem”. — Stat. Rag. lib. V. cap. II. p. 111.

²³⁹⁾ Upor. Rešetar: Slike staroga Dubrovnika, Narodna Starina VIII. p. 178.

²⁴⁰⁾ U listini od 3. augusta 1292., gdje se u Zadru dozvoljava „...quod possetis adherere ad culminem domus Johanis de Cernouho, que est super viam publicam, et culmini uestro sine aliqua refusione...” — Cod. VII. p. 102.

na lastovicu. Sama konstrukcija krova izvedena je od drva: u dubrovačkom primorju i južnijim otocima od domaće šmrijeke i od borovih gređa, u sjevernomu Jadranu i otocima od jelovine. U novije vrijeme, kad je sve manje borovih šuma, jača je potreba, da se i u južnijim predjelima jelove gređe uzimlju za gradnju krova.

Krov na lastovicu izvodi se i na manjim i na većim kućama svagda jednako, po stalnoj osnovi. Čitava drvena krovna konstrukcija počiva na kamenim zubovima, ugrađenim u kućni zid. Kod novijih kuća ne meću zubeve, nego gređe utiču u sam zid, u otvore, zvane argati. Na zubovima

SI. 18. Konstrukcija krova.

leži duž dviju duljih kućnih strana čvrsta drvena gređa, planja. Na planju okomito se učvršćuju mitoglavci, što se dva po dva suprotna sastaju u tupom kutu, gdje dodiruju površnicu. Ova gređa leži na vrhu lastovice obiju kraćih kućnih strana, te tako čini kućno šljeme. Popreko su na mitoglavcima pričvršćene žile, a na njima opet gusto poredane tanke rime, na koje se polažu kupe. Da se krov ne ulekne i da bude čvršći, gređa, zvana bragijera, pridržava s nutarnje strane dva po dva mitoglavca.

Krov je pokriven slamom, kamenim pločama, drvom ili kupama. Danas su slamom pokrivena zdanja na otocima vrlo rijetka. Nalazimo ih samo daleko od sela, na zabitnijim baštinama.²⁴¹⁾ U Srednjem Vijeku bilo je takovih slamom pokrivenih kuća, „palearia”,²⁴²⁾ i u gradovima. U Dubrovniku već je u statutu zabranjeno „infra muros civitatis” graditi „domos de palea”,²⁴³⁾ u suburbiju Stona zabranjuje ih dubrovački senat god. 1365.,²⁴⁴⁾ dok su se u Ninu²⁴⁵⁾ i u sjevernijim krajevima sačuvale

²⁴¹⁾ Danas još mošuni i jare na Krku, tako oko Omišlja, pa u Baškoj drazi, itd., na Braču, Korčuli i Mljetu košari na baštinama.

²⁴²⁾ Upor. naslov „de paleariis” lib. VI. cap. LVII. Stat. Rag. p. 145.

²⁴³⁾ Ibid. lib. VI. cap. LVII. p. 145.

²⁴⁴⁾ God. 1365. zabranjuje navodno Velo Vijeće pokrivati u suburbiju Stona kuće sa slamom i određuje, da se imaju o roku od dva mjeseca pokriti kupama. Ovaj sam citat našao u Sindiku (Dubrovnik i okolica, Naselja 23, 1926, p. 40), koji navodi, da ga je uzeo iz Liber Virid cap. 118. Meni je služio Poparićev prepis Liber Viridisa, iz biblioteke Jugoslav. Akad. (S IV. c. 76). U tom prepisu nisam mogao naći ovaj citat. God. 1365. nastali su, po tom prepisu, cap. 30 i 31, koji rade o posve drugim stvarima, dok je caput 118., koji radi samo o kućama u gradu Dubrovniku, stvoren god. 1406.

²⁴⁵⁾ „habitazione in masiera... coperta con falasco”. — Jelić: Spomenici grada Nina. Vjesnik arh. društva NS IV. 1900 p. 159. i dalje.

sve do u 17. stoljeće²⁴⁶). Rijetko su na otocima kuće pokrivene kamenim pločama, tabulama.²⁴⁷) Obično dolaze u kršnim krajevima, podalje od prometa, bez drvene grade. Danas ih ima u Popovom Polju, Rudinama, Zeti, Makarskom primorju, Poljicama,²⁴⁸) dalmatinskoj Zagori, te velebitskim padinama. Čobanski stanovi na Biokovi svi su gotovo pokriveni kamenom, a tako i bunje na poljima sjeverne Dalmacije. Šindrom su se pokrivala kuće u Istri,²⁴⁹) gdje su komuni čuvali naročite predjele šuma za „les seč..“ za škodli hiš kriti.²⁵⁰) U Dalmaciji pokrivene su kuće daskama, „planchis“.²⁵¹) Gdjekada je samo jedan dio kuće bio pokriven daskama, a ostali dio kupama.²⁵²) Ipak je najveći dio kuća oduvijek pokriven kupama.²⁵³) Kupe su bile mnogo tražena roba,²⁵⁴) pa im je u Kotoru i veličina i cijena zakonom određena.²⁵⁵) Danas su na Mljetu u običaju dvije vrste kupa, žljebaste konalice i ravne, zvane francuske kupe. Starija je forma kupa konalica, te su njima pokrivene sve starinske kuće, dok se francuska kupa počinje tek danas češće upotrebljavati. Konalice slažu se na krovu u dva reda: donji je sastavljen od nešto širih kupa, okrenutih žljebastom stranom gore, tako da ti žljebovi čine podlogu gornjemu sloju što svojom konveksnom stranom pokriva sam krov.

Kako su kupe na krovu poredane jedna povrh druge, a nisu ničim pričvršćene, to je krov plosan, gotovo ravan. Uz ivicu je svakoga krovnog

²⁴⁶) „njega del kuće slamne“. — Sentencija Jurja Štatutića od 28. januara 1641. u Vrbniku. — Stašić p. 51.

²⁴⁷) Andrija de Ragno prodaje 19. juna 1287. u Zadru: „vnam meam domum coopertam de tabulis“. — Cod. VI. p. 592; a 5. novembra 1369. prodaju braća Ivan i Vulcina u Zadru „vnum locum tabulis copertum“. — Cod. XIV. p. 216.

²⁴⁸) Ivanišević: Poljica — Zbornik VIII. p. 263. sl. 17. i dalje.

²⁴⁹) „da mogu blzetski komun za se ta les seč za duge i za škudli hiše krit“. — T.zv. Istarski razvod od 5. maja 1275. — Šurmin: Acta p. 14. — scudla = scandula = daščica za krov — upor. Mažuranić: Prinosi p. 1317.

²⁵⁰) Šurmin: Acta p. 13.

²⁵¹) 20. jula 1299. na Koločepu: „domum unam cum plancis, que est in Dalafado.“ — Cod. VII. p. 350; u Zadru 28. augusta 1336: „hospicium... ueterem plantis chopertum“. — Cod. X. p. 277; — u Šibeniku se 13. marta 1358. prodaje: „domum de muro planchis cohoptam“. — Cod. XII. p. 459.

²⁵²) Tako 21. oktobra 1342. u Zadru „domum coppis et planchis copertam“. — Cod. XI. p. 18, — te 15. maja 1354. „domum de muro partim cuppis et partim planchis cohoptam“. — Cod. XII. p. 240, — pa 28. februara 1373. „domum de muro magnam partim copertam de cupis et partim de planchis“. — Cod. XIV. p. 497.

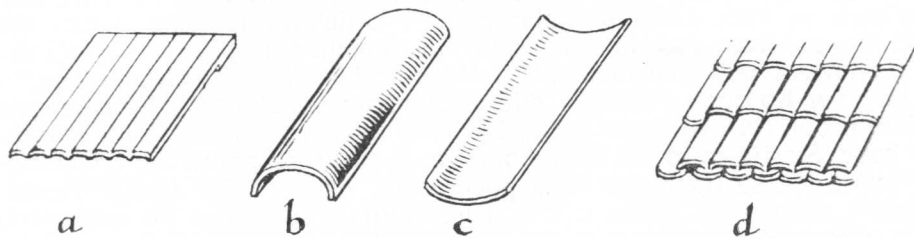
²⁵³) U Zadru 25. marta 1333. „domum... cuppis cohoptam“. — Cod. X. p. 89, — te 25. maja iste godine „domum... patrimoniale, amuratam cuppis cohoptam...“ — Cod. X. p. 100; — pa 23. maja 1340. gdje se prodaje jedan dio „palacij de muro coperti de cuppis“. — Cod. X. p. 553; — te 14. juna 1368. „domum vnam lapideam copertam de copis“. — Cod. XIV. p. 143.

²⁵⁴) Nikola Martinussio kupuje 24. oktobra 1341. u Zadru „tribus miliaris et dimidio cupporum“, te plaća za njih „viginti octo libras denariorum uenetorum paruum in bona usuali et legali moneta“. — Cod. X. p. 642.

²⁵⁵) „Praecipimus et ordinamus, quod magistri cupporum, siue tegulorum, teneantur et debeant facere bonas, et grossas tegulas, siue cuppos de duabus formis, vnam maiorem, et alteram minorem, secundum formam eis datam, qui sint bene facti, et assati, et milliare maioris formae non praesumant vendere, nisi yperperos quinque, et milliare minoris yperperos quattuor, sub poena amissionis cupporum; et si quis emerit eos pro maiori pretio, soluat de bando yperperos quinque pro quolibet milliari, et si dicti magistri non facerent bonnos cuppos, vt decet, et secundum formam eis datam, fraugantur, et emptori dannum dicti magistri componant; et de praedictis lustitiarij inquirere teneantur, cuius poenae duae partes sint Communis, et tertia lustitiariorum“. — Stat. Cat. cap. CCCXXVIII. p. 246.

krila slijevac, sastavljen od žljebastih kamenova, da se u nj s krova slijeva kišnica. Jednako graden kono, oluk, položen na kamene zube,²⁵⁶⁾ odvodi kišnicu u gustijernu. Kad je tko htio izvesti oluk uz susjedov zid, morao je u susjeda zatražiti naročitu pismenu dozvolu, potvrđenu od općinskoga notara,²⁵⁷⁾ a bilo je zabranjeno svoditi kišnicu na susjedov krov²⁵⁸⁾ ili na tuđe zemljište.²⁵⁹⁾

U starim je kućama gustijerna uklesana u živac kamen podno same kuće.²⁶⁰⁾ Takovih cisterna ima i danas duž svega našeg holokarsta, jednako

Sl. 19. a) Francuska kupa; b) konalica gornja; c) konalica donja; d) kupe konalice sastavljene.

u starinskim gradskim palacetima, kao i u zabitnim selima na najvišoj primorskoj terasi Velebita. Na Mljetu ih je naći u Koritima, Prožuri i Maranovićima. U njima je voda toliko tečna i hladna, da je teško po okusu odrediti, da li je to živa voda ili nakapnica. Danas se više ne izgrađuju takove cisterne, jer je radnja suviše skupa, nego se ljudi zadovoljavaju gustijernama, sagrađenim neposredno uz kuću, najčešće ispod tarace, pa se čak i za ovaku gustijernu računa potrošnja kao i za samu kuću. Zbog toga su općine za siromašne porodice gradile velike komunalne gustijerne. Zide od jedne takove goleme cisterne, što se u pisanim spomenicima češće spominje,²⁶¹⁾ stoji i danas u Babinu Polju. Bivalo je, a ima i danas na Mljetu,

²⁵⁶⁾ 5. septembra 1321. u Zadru traži Gregorije, sin Detrikov, da mu se dozvoli „trabes ponere... super tuos dentes”. — Cod. IX. p. 29.

²⁵⁷⁾ 2. jula 1339. u Zadru dozvoljava Radoj svome susjedu „de speciali gratia... quod unam dutiam seu canale causa conducenti aquam pluvialem possit adherere seu apodiare parieti domus ipsius Radoi.” — Cod. X. p. 472; — a u diobi braće Andrije i Marka, 25. septembra 1339. u Zadru, određuje se „quod aqua pluvialis, que labitur per astanciones obuienties in partem eidem Andree decurrat et recipi debeat per canale quod est a parte astancionum obuientium in parte dicto Marcho”. — Cod. X. p. 493.

²⁵⁸⁾ U budvanskom statutu „che nissun possa voltar li zalmagi dal suo tetto sopra il tetto del vicino a fari nocumento alcuno, ma debbi lasciar li zalmagi come erano anticamente... et nissuno possa piu trar li zalmagi solo un palmo di cana dalla sua casa...” — Stat. Buduae cap. XXI. p. 8.

²⁵⁹⁾ 2. jula 1321. prodaje Ivan Dragoslav u Zadru, te određuje „quod stilicidium tu dictus Dragoslauus nec ego facero possit nec debeat super dictum fundamentum, saluo tamen, quod stilicidium furni mei cadere debeat super dictum fundamentum”. — Cod. IX. p. 15. — Isto takovu odredbu nalazimo i u listini od 1. septembra 1332. — Cod. X p. 27; a kod prodaje od 28 augusta 1336., naročito se označuje curia „super quam curiam cadit stilicidium camini...” — Cod. X. p. 277.

²⁶⁰⁾ Mihajlo Crneša određuje u svom testamentu u julu 1208. u Dubrovniku: „.....in domo mea feci quendam cisternam et in testamento statuo, ut ipsa omnibus hominibus ex ea volentibus aquam exhaurire maneat libera et aperta...” — Cod. III. p. 78.

²⁶¹⁾ 9. maja 1644. prodaje Đivo Ivanov komadić vrta „soto la Gisterna” u Babinu Polju. — Vendite 1638. fol. 63; a 2. jula 1704. spominje se u jednoj Venditi „un orto bono sotto la gisterna. — Vendite 1704. fol. 6. — Koncem 18. stoljeća postojala je još jedna takova gustijerna, kako razabiremo iz jedne isprave od 21. augusta 1788., gdje se spominje „la casa gorgna od istoka uz Gustiernu novu”. — Diversa 1788. fol. 13.

u Babinu Polju i Maranovićima, da se po više porodica služi jednom gustijernom;²⁶²⁾ to je otuda, što se za diobe dijeli kuća i sve imanje tek gustijerna ostaje zajednička. Imućniji grade gustijerne i na baštinama uz kućare,²⁶³⁾ da im ne uzmanjka vode za životinju i uz poljski rad. Mnogo se nastojalo oko gradnje cisterna u sredovječnim gradovima,²⁶⁴⁾ gdje su, naročito za opsade, bile od goleme važnosti. U našim pisanim spomenicima nalazimo već u 11. stoljeću romansku riječ cisterna u slovenskoj fonetici — gustijerna —,²⁶⁵⁾ a ima i dosta lokaliteta što nose taj naziv.²⁶⁶⁾

²⁶²⁾ 24. januara 1494. ostavlja u svom testamentu Radosav Vlahušić između ostaloga u Babinu Polju gustijernu „in compagnia” svojim sinovima Živku i Ivanu. — Testamenti 1474. fol. 47.

²⁶³⁾ Roko sa svojom ženom dariva 13. januara 1219. crkvu sv. Nikole raznim blagom i zemljama, „et decrevisse etiam cisternam ibidem facere, unde ad usus necessarios aquae quod satis esset suppeteret”. — Cod. III. p. 171.

²⁶⁴⁾ 13. novembra 1403. bude zaključeno na Korčuli „quod quicumque faciet cisternam in ciuitate, ammodo in antea habeat et habere debeat a Communi nomine adiutorij yperperos viginti...” — Stat. Curz. reform. cap. LVII. p. 85.

²⁶⁵⁾ „terra... que dicitur ad gusternam”. — 1069. u Splitu, Rački Doc. p. 77. U Poveljima na Braču 1. decembra 1250. „na Kalъvъ kustъrне....” — Šurmin Acta p. 6. — U oporuci Nikole Lukarevića od 18. aprila 1352. ostavlja u Dubrovniku „yperperos XX monasteria sancti Tome de Posterla pro faciendo gusternam.” — Cod XII. p. 86.

²⁶⁶⁾ 13. juna 1266. kod Trogira „in locis que Drid, Gusterna et Dubrovaz vulgariter nuncupantur”. — Cod. V. p. 380. —; a 6. februara 1312. spominju se iz istoga tog sela „heredes Prodano Michaune de Gusterna”. — Cod. VIII. p. 304; — te ponovno 25. februara 1333. advokat „hominum ville Gusterne”. — Cod. X. p. 82.

ZAGLAVAK

Završujući ovaj dio mojih antropogeografskih razmatranja, hoću da istaknem, da sam kušao rastumačiti bit naših primorskih naselja, njihov položaj i njihovu unutarnju strukturu. Premda smještajem naselja dominantno određuje sama priroda kraja, jer vanjski vid tih naselja rezultira iz kondicija fizikalno-geografskih, to je ipak historijski momenat u njihovu razvoju od tolikoga značaja, da je za ispravno prosuđivanje toga pitanja proučavanje obaju ovih faktora od jednake važnosti. U razvitku seoske kuće opažamo jednu neprekinutu razvojnu liniju, što nas od posve primitivnih jednoćelijskih zdanja, podignutih od suhozida, dovodi do visokih kamenih domova, veoma razvedene i komplikovane strukture, gdje je na prvi pogled teško prepoznati glavne genetske forme. Uslijed toga moj se opis kuće ne smije smatrati kao neka folkloristička deskripcija mediteranske kuće; to je posao etnografa. Između svih tih mnogih detalja izabrao sam i obradio samo one elemente, što su mi se činili važnim za samu genezu naše primorske kuće. Redajući i tumačeći jedan taj faktor za drugim, kušao sam prikazati, da se i primitivna, da tako kažem seoska arhitektura, pokorava općem zakonu evolucije. Držao sam potrebnim protumačiti upravo genezu seljačke kuće, jer mislim, da će nam studij seljačke konservativne arhitekture dati nove poglede u bit i karakter naših mediteranskih naseobina uopće.

Kako slična literatura o tom predmetu ne postoji, morao sam, da dobijem dovoljno podataka za svoje izvode, zahvatiti i u arhitekturu naših sredovječnih primorskih gradova i područje rada proširiti na čitavo naše primorje, te upotrebiti nesamo današnji folklor nego i historijska vrela, u koliko su mi bila pristupna. Tako se treće poglavlje namijenjeno u početku samo studiju malenoga Mljeta, proširilo na mnogo veće područje čitavog našeg Jadrana.

Konačno sam nastojao da pokažem, a to sam već i u uvodu naglasio, da se riješenje antropogeografskih problema može postići tek onda, ako se u isti mah upotrebljava i geografski i historijski metod, što nije moguće bez arhivalnih studija i upotrebe historijskih izvora. Usprkos toga naše tumačenje tih izvora ne zasijeca u samu historiju, nego rasvjetljuje pitanja, što sva pripadaju u kompleks moderne antropogeografije.

RESUME

Branimir Gušić:

MLJET

ÉTUDES DE GÉOGRAPHIE HUMAINE

1. *Croquis des principaux caractères géographiques de l'île de Mljet.* — Mljet c'est l'île située au point extrême du S. E. de toutes les grandes îles de Dalmatie. Elle s'étend dans le sens dinarique N. O. — S. E. et elle est parallèle avec la presqu'île de Ston de laquelle elle n'est séparée que par l'étroit Canal de Mljet. L'île de Mljet est du type d'une chaîne de montagnes karstiques littorales; elle se compose de trois colliers de collines longitudinales: une cime centrale et deux cimes peu élevées aux frontières. Quoique le postament de ce groupe tout entier est noyé par la mer, il y a une ressemblance frappante avec les caractères géographiques des Dinarides littorales (*Velebit, Biokovo, Pelješac etc.*). La côte extérieure de l'île, très inclinée, s'élève d'une terrasse abrasionnée et noyée qui se continue de l'autre côté de l'île, dans le Canal de Mljet. Nous pouvons considérer ce canal comme un ancien »polje« duquel s'élevaient autrefois d'un côté les sommets d'actuelle presqu'île de Ston et de l'autre côté actuelle île de Mljet. Dans la cime centrale de l'île dominent les plus hauts sommets *Veliki Grad* (514 m) et *Mali Grad* (488 m). Parmi ces trois chaînes culminantes de l'île (la cime centrale et celles des frontières), se trouvent des nombreuses dépressions karstiques, *doci* et *polja*, aussi du sens dinarique. Cette campagne montueuse, pleine de collines et de sommets, avec des côtés tantôt très inclinés, tantôt plus doux, dotée de tous les attributs du Karst dinarique, elle est couverte toute entière de forêts abondantes et du maquis très épais. Au point N. O. le plus extrême de l'île on trouve aussi la quatrième cime, qui représente les restes de l'ancienne côte, noyée par la mer. A la place où elle est descendue dans la mer, nous pouvons la suivre submarine. La chaîne des *školji*, les toutes petites îles, parallèles à l'actuelle côte extérieure nous pourrions aussi considérer comme les derniers restes visibles de cette ancienne côte. Dans cette contrée les vastes dépressions d'autrefois, noyées aujourd'hui par la mer, représentent les lagunes, ce sont deux lacs marines, *Veliko Jezero* et *Malo Jezero*.

Le rapport fonctionnel entre le relief submarin et la forme de la côte on trouve aussi à l'île de Mljet. La côte S. O. est haute et déserte. Les flots de la grande mer viennent de se briser ici avec une force énorme et sans cesser, par cela ils exercent une forte érosion sur les couches de différents calcaires dénudées et très détruites. Le passage jusqu'à la mer et de là à la côte élevée est bien difficile. Il n'y a pas un seul port. Ce n'est que dans les petites rades étroites et toutes fermées, les peuple appelle cette forme des vallées avec un terme spécial »garma«, où les pêcheurs peuvent garder leurs barques, mais tout de même chaque *šilok*, vent du sud-ouest, un peu plus fort, peut les détruire. Des petites criques montent des ruisseaux escarpés jusqu' aux sommets les plus hauts. Par ces cannelures glissantes qui depuis des siècles servaient pour y faire glisser les bois, les torrents périodiques s'écoulaient pendant des saisons pluvieuses. Dans le Canal, l'érosion marine est beaucoup plus faible, la côte n'est pas si élevée et c'est cette côte de l'île où se trouvent les vallées descendues, dans la mer qui aujourd'hui représentent les ports uniques de l'île de Mljet. — Il y a très peu d'eau-souterraine dans cette

île; peu de sources, c'est en premier ordre Vilina Voda près de Kneže-polje et Vodice près de Babino Polje, qui sont en communication avec la nappe d'eau et qui ne sont pas tarissable même pendant des étés très secs. Toutes les autres sources ne sont que des réservoirs de pluies qui viennent sûrement se dessécher chaque année. Dans quelques dépressions il y a aussi des lacs périodiques, peu brachiques. — Le climat dans l'île de Mljet est positivement méditerranéen. Il y a du vent toujours en hiver comme en été, et c'est pour cela que la chaleur n'est pas si accablante, que dans les autres environs de la mer. *Silok*, le vent du Sud-Ouest vient de la grande mer; c'est le vent qui porte l'humidité abondante et qui fait bouillir la mer le plus violement; — *bura*, le vent sec du Nord-Est naît toujours quand la température baisse dans le pays; *oštro*, le vent le plus froid de l'Est peu quelquefois détruire toute la vendange et toute la récolte. La chaleur d'été est rafraîchie par le *maëstral*, (*maïstral*, *maistro*); *pulenat*, le vent d'Ouest s'élève du côté de Lastovo et amène la tempête. Les vents secondaires sont: *tramuntana*, vent local du pays, et *levanat* qui s'élève avant le lever du soleil. Pendant l'été il ne pleut que très rarement et c'est pendant le temps équinoctial que s'élèvent des tempêtes et des vents très forts et qu'il pleut à verse durant plusieurs jours. Dans l'ancien temps toute l'île était couverte de forêts. Une magnifique forêt de sapin (*pinus halepensis*) qui s'étendait jusqu'à nos jours dans toute la région N. O. de l'île de Mljet fut détruite par un grand incendie en 1917. Aujourd'hui elle n'est restée conservée que dans quelques vallées et comme une large ceinture qui suit les côtes des lacs. Toutes les parties incendiées sont couvertes de *grm*, maquis. Dans la partie N. O. de l'île la végétation est spécialement splendide. Ici s'élève au dessus des buissons un dôme de sapins immenses. Au contraire, de Babino Polje jusqu'au cap S. E. de Mljet, la forêt a du reculer il y a déjà longtemps devant l'homme. On a développé la culture aux terrasses, forme spéciale en Méditerranée dont on peut chercher les commencements dans le passé bien loin. Avec la disparition de grandes habitations ces terrasses sont restées désertes; sur les descentes vient de paraître le holokarst et s'est à peine que sa nudité se couvre d'un maigre herbage méditerranéen. Sur le sommet de Mljet c'est le sablon qui domine, toute cette contrée est nommée *debeli sapluni*,—des sables épais. Ici on trouve encore les derniers restes de la forêt. A côté de petites forêts de sapins on voit aussi des arbres magnifiques de pinus nobles (*pinus pinea*) grandis eux-même.

II. *Le placement et le développement des agglomérations humaines de l'île de Mljet.* Les villages de l'île de Mljet se cachent derrière les sommets, bien hauts au-dessus de la mer, sur les descentes de la cime centrale de l'île. Il a fallu garder la terre fertile au fond des *poljes* et des *dolines* pour pouvoir les cultiver. Les villages sont placés au bord de ces dépressions karstiques sur une ligne allongée suivant la frontière de terra rossa et du calcaire qui fait les côtés inclinés. Les maisons villageoises sont serrées l'une contre l'autre, séparées par de petites rues étroites, et ces bâtiments gris ne font qu'une nuance avec l'entourage karstique. Tous les villages sont situés loin des bons ports, et ce sont les petits sentiers étroits qui font la communication avec les ports improvisés, peu importants. Tandis que ces trois faits: une situation cachée, la mimicrie dans le paysage et une ascension difficile du côté de la mer donnent aux agglomérations de l'île de Mljet une force défensive, en même temps on domine souverainement la situation sur la mer: des villages même s'ouvre une vue superbe sur la partie ouverte au sud de la Mer Adriatique. Une telle situation est caractéristique pour les anciennes habitations littorales d'Egée et de Méditerranée. De l'Espagne jusqu'au Bosphor il y a toute une chaîne des agglomérations anciennes dont la défensive naturelle est en correspondance avec une puissante supériorité des forces maritimes. Par les résultats parallèles de l'archéologie, de l'anthropologie et paléolinguistiques on peut constater que ces habitations sont le fait de l'ancienne civilisation des peuples auxquelles aujourd'hui on donne le nom sommaire de Pélasgues. La civilisation de la Mer Adriatique montrait toujours un timbre prononcé de la Méditerranée. Les faits toponomastiques, les trouvailles archéologiques et la situation même des habitations de l'île de Mljet parlent pour leur antiquité préhistorique et pour la population pélasgique; et c'est pour ça qu'on peut ranger nôtre île dans la sphère de la civilisation de l'Ancienne Europe. Les traces des habitations les plus anciennes on trouve dans la partie S. E. de l'île (les trouvailles archéologiques romaines). Les documents de Stephanos de Byzance et d'Appianus qu'on pourrait appliquer sur l'île de Mljet, ne sont pas bien clairs; et le recit de Constantin Porphyrogénète où il fait mention des quelques châteaux deserts „ερημόκαστρα“ dans l'archipel adriatique on pourrait peut être prendre en considération avec des nombreuses fortifications préhistoriques dont nous trouvons aujourd'hui les relicts dans l'île de Mljet. La même situation sur la hauteur moyenne entre la mer et les sommets les plus hauts de la cime centrale est conservée aussi dans l'actuel placement des agglomérations les plus

anciennes de l'île de Mljet, ce sont: Blato, Babino Polje et Vrhmljeće. Le village Babino Polje est situé sur la frontière du nord d'un polje karstique fermé, au milieu même de l'île, sur la lisière étroite des couches calcaires vers les roches de flysch, cca 150 m de hauteur sur mer. Le village est tout à fait fermé à la vue de la mer, caché derrière la première cime, mais en même temps de chaque place dans le village s'ouvre une perspective superbe sur la grande mer. La situation du village Blata dans la partie basse de l'île est analogue à celle de Babino Polje. Le passage naturel de ces villages vers la mer nous conduit dans le Canal de Ston où se forment les ports correspondants: Sovra pour Babino Polje, Kozarica pour Blata. Mais le chemin de ces ports aux villages est loin et difficile. Le développement de ces ports ne présentera pas une ligne continue: il oscillerait d'après la force maritime des centres cachés. Parmi des plus anciennes agglomérations dans l'île de Mljet, c'est seulement Vrhmljeće situé dans la partie supérieure de l'île qui n'est pas attaché à la vaste plaine d'un polje, mais qui est caché dans une haute doline, ronde et bien fermée comme une forteresse naturelle. La falaise au-dessous de Vrhmljeće est bien difficile à atteindre; mais des sommets autour de Vrhmljeće s'ouvre une vaste perspective sur le Canal de Ston et sur la grande mer. C'est la parti haute de l'île qui avait dans les anciens temps une forte densité de la population, et Vrhmljeće était le centre et la résidence des juges. En 1324 quand le pape Jean XXII sanctionne à l'abbé du cloître de St. Marie à l'île de Mljet les donations des souverains serbes Stephan I Nemanyide et de Uroš II Milutin, on nomme dans ce diplôme parmi des agglomérations de la région haute de Mljet seulement Vrhmljeće. Mais déjà en 1345 dans le statut de Mljet à côté des juges de Vrhmljeće nous trouvons aussi ceux de Žara. Cette habitation se développe sur les sables fertiles dans la partie ouverte de l'île. Le fait que les agglomérations humaines délaissent leur ancienne situation défensive et qu'il s'étendent dans les régions plus ouvertes, c'est sans doute une conséquence de temps réglés et tranquilles. De cette manière pendant l'époque romaine, quand après Auguste les empereurs romains possédaient l'île de Mljet comme leur domination, on a établi une installation importante au fond du meilleur port de l'île toute entière. Il paraît que ce palais dont aujourd'hui les ruines monumentales cachent parmi ses murs Polače, un petit village actuel était le logis des providiteurs romains. Les circonstances les plus réglées régnaient au littoral de Raguse dans la seconde moitié du 14-ième siècle et durant tout le 15-ième siècle. Quoique l'île de Mljet est en ce temps nominal dans le cadre de l'état Nemanyide, la République de Raguse intervient de plus en plus dans la vie des habitants de l'île, — même les Ragusiens se donnent beaucoup de peine d'associer aussi publiquement Mljet à leur état. Pendant que l'assurance de la navigation était tout à fait forte, les agglomérations humaines de notre île descendent de leur haute position défensive vers les parties plus basses et ouvertes. La population descend de haut Vrhmljeće, et dans la région ouverte des sables, aux „*debeli sapluni*”, dans ces champs les plus fertiles dans l'île, se développe une agglomération nouvelle, Žara. Il y en a aussi qui descendent jusqu'à la mer dans l'ancien port de Vrhmljeće, Okuklje, et le vieux centre demeure délaissé; ce n'est que la terre cultivée au fond de la doline qui a conservé le vieux nom de Vrhmljeće. Il avait aussi dans les autres environs de l'île des familles qui avaient délaissé leurs anciens villages et qui fondaient leurs habitations près de la mer. Mais toutes ces agglomérations sont d'une courte durée; on les voit pendant une courte époque, mais après cela dans les circonstances troubles qui naquirent de nouveau, elle disparaissent bien vite pour se retirer dans leur position défensive d'autrefois. Dans la partie S. E. de l'île renaissent les villages entre les sommets karstiques autour de Vrhmljeće; les habitants de Žara fondent leurs domiciles à Korita, ceux de Okuklje aux environs de la vieille église de St. Marie od Brda. Parmi ces colonistes on distingue surtout la forte famille de Maranovići, qui s'établissent près de la petite église mentionnée, où ils achètent des maisons et des terres des anciens habitants qui ont gardé leurs vieux foyers. — Dans les monuments écrits de l'île de Mljet parmi tous les villages on nomme Prožura comme la dernière (1345). Mais son placement sur la hauteur moyenne entre la cime centrale et la mer, si analogue à la situation des autres agglomérations anciennes dans notre île, nous prouve qu'on peut aussi Prožura ranger dans le même cercle des anciennes agglomérations, comme Blata, Babino Polje, et Vrhmljeće. Le village Prožura est situé au fond d'une grande doline, bien abritée, mais du village même on peut d'un coup d'oeil voir tout le Canal. Il n'y a pas beaucoup de terre à cultiver autour du village et on peut croire que les habitants de Prožura ont suivi avec une attention vive le commerce qui circulait dans le canal. En vérité les plus anciens documents nous en parlent des gens de Prožura dont les affaires commerciales les amenaient à Raguse. Une forte gravitation vers cette ville avait pour le résultat que les agglomérations rurales s'urbanisaient. Les Frères Bénédictins de Lokrum prirent à Prožura leur domicile et aujourd'hui encore on y trouve au milieu du village l'église de la St. Trinité et autour d'elle les ruines de l'ancien cloître. Les maisons dans le centre du village

sont aussi d'un type plus urbain. Vers la fin du 16ième siècle et pendant tout le 17ième siècle les circonstances dans la Mer Adriatique s'empirent de nouveau. Pendant la guerre du Chypre en 1571 la marine ottomane vient de piller les villes littorales Ulcinj, Bar, Budva et Novi. Raguse souffre beaucoup de dévalisement que lui commettent les puissance belligérantes et les Uskoci. Pendant la guerre de Kandia les Veniciens dévastent les terres de Raguse et en même temps l'île de Mljet est plusieurs fois ravagée par les Hajduks de Perast et de Novi. Après la catastrophe du grand tremblement de terre en 1667 l'étoile de la République de Raguse s'assombrit; Raguse peut à peine protéger ses provinces et les terres en dehors de ses forts. Dans une telle atmosphère les agglomérations sur notre île retournent de nouveau à leurs positions plus hautes et plus à l'abri, et sur les points les plus remarquables et visibles de loin on met des gardes qui doivent signaler chaque mouvement de l'ennemi. Žara, le village le plus à la portée de l'ennemi, fut tout dévasté, tout le monde recule dans les montagnes à Korita, et par conséquence nos documents à la fin du 16ième siècle et au commencement du 17ième siècle réfèrent sur Žara seulement comme sur une localité, pas une habitation. Okuklje était le moins abrité vers la mer, et c'est la cause, qu'à chaque dévotation, ce village souffrait le plus. Comme on voit dans les documents historiques, c'est arrivé le plus souvent pendant la guerre de Kandia, et après l'incendie de l'église et des maisons paroissiales, les uns des habitants avec leur curé reculèrent à Korita, où il se sentaient plus à l'abri et les autres trouvèrent leur refuge à Maranovići. Okuklje aussi resta désert. La ruine de Okuklje lève l'importance de village du Korita. Ce village vient d'être le centre pour la partie haute de Mljet. A Korita on choisit des juges, on y construit des maisons d'une façon urbaine, et l'agglomération se développe en une jolie petite ville. Dans l'attaque du mois d'août en 1669 Korita se défend héroïquement contre les hajduks, et malgré la perte immense de 4728 ducats cette habitations se développe d'avantage. La crise économique à Raguse dans le 18ième siècle, amène de grands changements aussi dans ses provinces. La rivalité de Venise abbat le commerce ragusien, la marine fut détruite par l'amiral russe Orlov, et la faim et la peste tuèrent la population. Pendant ce temps peu à peu Korita tombe aussi en ruines. Aujourd'hui c'est le village le plus pauvre dans l'île de Mljet. Les gens y habitent les anciennes cabanes et des écuries, et les anciens palais ne sont plus que de tristes ruines, avec des vides embrasures des fenêtres et des portes, merveilleusement sculptées. D'autres circonstances régnaient à Maranovići. Nous connaissons Maranovići depuis la fin du 15ième siècle et surtout pendant les 16ième et 17ième siècle comme une parenté forte, qui achète de tous les côtés autour de Marija od Brda les terres et les possessions. La baisse du commerce à Korita faisait ses habitants de plus en plus pauvres; au contraire le sain esprit rustique des paysans à Maranovići dominait toutes les souffrances de ce mauvais temps et cette agglomération se développait toujours d'avantage, tandis que le prolétariat de Korita n'a pu jamais se remettre. — Au milieu de l'île et en région basse il n'y avait jamais de tels changements dans le placement des agglomérations humaines. La situation cachée de Babino Polje et de Blata en suite de l'opulence des champs fertiles dans leur entourage ont retenu ces agglomérations jusqu' aujourd'hui sur les mêmes places, comme nous les trouvons nommées dans les plus anciens documents. Pendant les temps tranquilles et sûrs, il y avait des familles qui osaient descendre vers la mer, mais à la vue d'un danger elles se retiraient dans les villages plus abrités. Aussi pendant la Grande Guerre les ports de Sovra et Kozarica restèrent tout à fait déserts et ce n'est que maintenant dans les jours plus tranquilles qu'il se fait sentir dans les agglomérations actuelles une force expansive vers les côtes de l'île. Toute la région N. O. de l'île de Mljet était pendant des siècles la propriété du cloître de Gospa od Jezera (Notre Dame du Lac), fondé probablement vers la moitié du 12ième siècle, quand en 1151 par une donation de Desa, souverain de Zahumlje, l'île de Mljet passait en possession des Frères Bénédictins. L'abbaye, en premier temps seigneur féodal de l'île toute entière, permet aux habitants de l'île les rachats d'une grande partie des impôts naturelles. C'était au milieu du 14ième siècle, et de ce temps-là peu à peu l'abbé perd de son prestige et de sa puissance. Ce sont les Ragusiens qui prennent le gouvernement de l'île et l'abbé reste un simple fonctionnaire, dignitaire ecclésiastique. Pendant la crise économique dans le 18ième siècle, pour assurer la culture de leurs champs, les Frères donnent aux paysans de la terre pour leurs habitations à condition de faire chaque année régulièrement leur corvée. C'est ainsi qu'on a fait les plus nouvelles agglomérations rurales dans cette partie de l'île.

III. *La genèse et les éléments de la maison de l'île de Mljet.* L'île de Mljet est riche en matériaux, les couches des calcaires durs donnent de bonnes pierres pour tailler, ainsi tous les bâtiments sont faits en pierre, et aujourd'hui il n'y a nulle installation dans toute l'île qui serait bâtie en bois. *Mede*, les petits murs des enclos, *torovi*, les parcs à bestiaux, *košari*, les étables à menu bétail et les vieilles maisons sont bâties,

en pierres brutes, rangées sans aucun lien, ça veut dire *u suho*, *u sušicu*, poser en sec; tous les édifices plus importants ce sont *košari za tovar*, les étables pour les ânes, *kuće*, les maisons villageoises, *kule*, les tours, et *palaceti*, les palais, tous sont construits *u živo*, avec du mortier. Quoique le pays est riche en grottes, ces grottes ne servent jamais comme habitations humaines; quelque fois on y fait des étables pour les moutons. Les bâtiments les plus simples dans l'île de Mljet sont les *košari* ou *pojate*, les primitives étables à menu bétail. Ils sont bâtis *u suho*, de murs secs, avec un art de toit incliné construit de branchage posé sur les murs de la sorte que le milieu reste ouvert; on les ferme par une porte faite des planches de bois de sapins. En villages les *košari* ont par derrière encore une pièce tout à fait solide, — *kabana*, — où le bétail peut être à l'abri pendant le mauvais temps. De même type sont construits les refuges pour le bétail dans nos autres îles. *Stara kuća*, l'ancienne maison de l'île de Mljet est une maison basse, *prizemnica*, très souvent blottie contre une pente rocheuse, elle est construite en pierres sèches, sur un fond parallélogramme, avec une entrée peu élevée, au milieu de côté plus long exposé au soleil, sans fenêtres ou avec deux ou trois petits trous, avec *ognjište*, le foyer bas vis à vis de la porte; elle a un toit fronton, couvert de plaques de pierres. Cette maison la plus ancienne aujourd'hui n'est plus habitée, elle sert d'olivierie, ou d'enclos pour les provisions, et les gens habitent la maison nouvelle. D'un type encore plus primitif sont les *kućari*, petites cabanes sur les champs, qui servent de refuges temporaires. Le type tout ancien de l'architecture méditerranéenne s'est conservé dans les *bunje* en Dalmatie et en Istrie. Ce sont des cabanes des pierres sèches en forme conique d'une construction de coupole fausse, qui servent de refuges pour les travailleurs aux champs. Dans nos documents historiques on trouve partout marqués les établissements humains en bois, et c'est pourquoi les nouveaux auteurs croient qu'au commencement du Moyen Age dans les villes dalmates étaient surtout des maisons en bois, et même que les murs des fortifications ragusiennes étaient construits en bois. Les auteurs pensent que le long de toute la côte adriatique il y avait de grandes forêts, qui donnaient du bois en abondance. Une telle thèse n'est pas du tout en rapport avec l'idée des agglomérations humaines de type méditerranéen. En Méditerranée le bois comme un matériel extensif pour les bâtiments n'est pas connu, on y en voit seulement sous une influence étrangère. Le caractère de notre littoral n'est pas beaucoup changé depuis les derniers mille ans; le Karst était désert, rocheux et crevassé comme aujourd'hui même. C'est ainsi que le décrivent Johannes de Ravenna (1384) et Jan Hasištejnski de Lobkovic (1493). On peut bien croire, que la place où plus tard se développait Raguse était habitée déjà dans les temps romains. Dans cette agglomération fortifiée se réfugièrent les émigrants d'Epidauros byzantin, et dans leur nouveau domicile ils continuèrent les traditions du municipe romains d'autan. C'est impossible que d'une ville romaine bâtie tout en pierre comme était le célèbre Epidauros, ait pu naître la Raguse construite en bois. Il faut prendre Raguse comme un organisme vivant, qui a pu, après avoir vaincu les attaques des peuples barbares dans la première époque du Moyen Age, conserver en soi les fruits de la civilisation romaino-byzantine et en protégeant les penats des citoyens romains émigrés de Salona et d'Epidauros, il a heureusement transporté les anciens principes classiques dans la nouvelle époque slave. Par conséquence son architecture a du être véritable méditerranéenne, c'est à dire exclusivement construite en pierre. Car l'architecture n'est pas liée aux caractères ethniques des peuples différents, au contraire elle est un produit du milieu physique et des circonstances géographiques de ce pays-là où ses formes principales sont nées. Après la conquête romaine dans le bassin méditerranéen, les Romains ont hérité des Hellènes ou mieux dite des Pélasgues plus anciens, les formes d'architecture en pierre, ils les ont perfectionné d'après les besoins de leur temps. C'est ainsi que les Slaves en venant dans le Sud à la mer ont subit une forte influence de la civilisation méditerranéenne. Pourtant dans nos agglomérations littorales de pierre même il y avait une période de l'architecture en bois. C'était pendant le temps d'une forte influence civilisatrice de l'Orient islamisé, le centre lui était en Méditerranée la Sicile saracène. Mais cet import oriental a déjà longtemps cédé sa place aux formes indigènes de construction en pierre. On ne peut pas préciser son commencement dans nos villes, car de cette époque les documents historiques sont bien rares. Les différents détails caractéristiques on trouve notés aux documents du IIIème siècle jusqu'au 14ème siècle. Pendant le 14ème et au commencement du 15ème siècle l'administration des municipalités tâchet des supprimer cette manière de bâtir en bois par peur des incendie. Une évidente preuve parle pour notre affirmation que les éléments architecturaux vinrent de l'Orient et infiltrèrent l'art méditerranéenne. C'est le *gayphum* — une forme spéciale dépendante à la maison, construite tantôt en pierre, tantôt en bois qu'on trouve dans les documents du IIIème, 12ème et 13ème siècle et qui alors peu à peu disparaît. C'est cette partie-là de la mai-

son qui soutenue par les poutres horizontales en hauteur de premier étage se penche en avant au-dessus de la rue. Son creux est différent, il y a aussi des *gayphums* soutenus par des colonnes du côté de la rue. On trouve cette forme en abondance dans tout l'Orient jusque les réformes les plus nouvelles dans le 20ème siècle, et même cette partie de la maison musulmane à nos environs, qui avec ses grilles — *mušepci* — domine tout l'autre *haremluk*, — c'est le kafez, kavez — garde aussi l'ancienne forme du *gayphum*. — La maison de type primaire méditerranéen avait sans doute une construction analogue à celle de *bunja* c'est en pierre sèche. Dès la moitié du 14ème siècle on remarque dans nos documents de plus en plus la maison bâtie avec du mortier. Les maisons paysannes et les maisons aux faubourgs furent bâties à sec encore longtemps. Un peu plus avancé que la maison d'une seule pièce, est le développement de ce type-là de l'ancienne maison de Mljet où la pièce primaire fut partagée en deux parties: *kuća* et *kužina* (cuisine). Cette maison aussi elle est blottie contre une rocheuse. Au milieu du mur plus long se trouve la porte, par laquelle on entre dans la *kužina*, et à droite de la porte il y a une petite fenêtre, la seule dans la *kužina*. A peu près au milieu de cette pièce se trouve *ognjište, komin*, — le foyer bas, la fumée sort par une large ouverture sur la toit, c'est le *fumar*. Un mince barrière de bois sépare la pièce gauche de la *kužina*, située à droite. Cette barrière peu solide donne la preuve que la séparation de la maison en deux pièces n'est qu'un fait secondaire. Dans les villes dalmates ce changement a fini déjà très tôt, dans arrière-pays, dans le Karst dinarique nous pouvons constater, que la maison partagée en deux est une forme assez récente et que ce développement s'écoule encore aujourd'hui. Ce n'est que plus tard, évidemment par influence urbaine qu'on a commencé dans l'île de Mljet d'élever un étage sur l'ancienne maison basse, c'est ainsi que la maison rez-de-chaussée se développe en maison à deux étages. En Mljet la maison paysanne à deux étages est documentée du milieu du 17ème siècle. Dans cette maison élevée la *kužina* et la *kuća* sont placées à l'étage supérieur et la partie au-dessous, *potpod* est occupée par *konoba*, où on garde les provisions et l'outillage. Le problème de la cheminée n'est pas encore résolu; le foyer doit être placé sous le toit à *potkuplje* pour que la fumée puisse sortir par une simple passage de *fumar*. Il y a deux sortes d'entrée par la porte principale qui se trouve maintenant à l'étage supérieur. Si la maison est placée sur une pente rocheuse, la porte principale est pratiquée habituellement au mur latéral, et de nouveau on entre dans la *kuća* au ras du sol; chez une maison située dans une plaine, l'entrée principale reste à la façade et maintenant on y monte par l'escalier extérieur. *Skaline* l'escalier, devant la maison donne une marque caractéristique à la maison méditerranéenne. L'escalier finit tout près de la porte extérieure par une petite terrasse; c'est le *solar*. *Solar* est ordinairement ouvert, bordé de deux côtés d'une barrière basse, quelquefois il y a ici *odrina*, feuillée de vigne. Comme les gens aiment le plus de séjourner sous cet abri ombrageux, s'élève la question d'élargir le petit *solar* en une terrasse plus vaste et commode. L'entrée de rez-de-chaussée se trouve justement au-dessous de *solar*; c'est pourquoi en agrandissant la terrasse et en même temps pour pouvoir mieux soutenir le bâtiment pesant, autour de cette porte intérieure résulte une construction voûtée. Avec la *odrina* cet arc préserve l'entrée dans la *konoba* de la grande chaleur du soleil. Plus tard on a commencé d'appliquer cette construction aussi devant les portes latérales. C'est l'origine de *volat*, un corridor voûté en longueur de cca 10 m, dont le côté septentrional est presque toujours taillé dans la roche. Sous l'influence urbaines l'évolution de la maison paysanne à Mljet avance en plus. On élève à la maison encore un étage, et voilà la maison en trois étages, qui aujourd'hui domine dans tout le pays. Il faut que dans cette haute maison le foyer déménage de nouveau, on fait pour la cuisine des bâtiments particuliers à l'extérieur de la maison qu'on place ou bien dans la cour, ou bien si la maison est pourvue d'un *volat*, on taille la pièce tout près de la maison dans la roche du côté de *volat*. Au littoral de Raguse et dans les autres îles dalmates, la cuisine est restée dans la maison mais à l'étage le plus haut tout à fait sous les tuiles. Tandis que dans les habitations urbaines le foyer se transforme en *komin* — cheminée — la maison paysanne de l'île de Mljet a conservé jusqu'aujourd'hui le foyer bas ouvert au milieu de la cuisine. En élevant des étages on a du changer le placement des différentes pièces à l'intérieur de la maison. La barrière en bois, qui a partagé la *kužina* de la *kuća* disparaît et de nouveau *kuća* occupe tout l'étage supérieur. Une nouveauté est aussi l'escalier en bois dans l'intérieur de la maison, par laquelle on monte de la *kuća* à l'étage au-dessus. La nomenclature de cet escalier intérieur est secondaire, elle se développe d'après les termes d'escalier extérieur. Par conséquence avec le terme *solar* on désigne la plate-forme à la fin d'escalier intérieur et plus tard l'étage tout entier. Des deux côtés de cette plate-forme on fait des *kamara*, petites chambres, habitées par des gens mariées, qui ont un foyer commun. La

construction du toit suit l'évolution de la maison. L'ancienne maison basse avait d'abord un toit incliné d'un côté, ce n'est que plus tard qu'on a fait le fronton, ainsi se formait le toit incliné de deux côtés, vers le devant et en arrière de la maison. On couvre le toit avec de la paille, des plancheées, des plaques de pierre ou des tuiles. Les installations couvertes de paille sont aujourd'hui très rares, on ne les trouve que loin des villages dans les campagnes les plus cachées. Deux façons des briques sont aujourd'hui en usage à Mljet, ce sont *konalice*, des briques d'une forme convexe, et puis des briques plates, nommées françaises. Au bord de chaque aile du toit se trouve *slijevac*, la gouttière faite en pierres taillées concaves, par laquelle la pluie fait couler l'eau. Un canal pareil, *kono, oluk* posé sur les dents de pierre conduit l'eau dans la citerne. Les anciennes maisons étaient pourvues de citernes, taillées au fond d'un rocher au-dessous des mêmes maisons. On trouve telles citernes le long de notre côte adriatique dans les anciens palais des villes comme dans les maisonnettes cachées sur la plus haute terrasse des montagnes littorales. Aujourd'hui on ne fait plus de telles citernes, car le travail coûte trop cher et les gens se contentent des citernes simples bâties tout près de la maison, le plus souvent au dessous de la terrasse. Dans nos documents littéraires on trouve déjà en IIème siècle le mot romain *cisterna* dans la fonétique slave *gustijerna*. Il y a aussi assez de localités avec cette nomination.

Epilogue. En finissant cette partie de mon travail de géographie humaine, je veux préciser que j'essayais d'expliquer l'esprit de nos agglomérations littorales, leur placement et leur structure interne. Quoique la nature seule donne les propositions dominantes pour le placement des agglomérations, car leur vue extérieure se résulte des conditions physiques et géographiques, le moment historique n'est pas moins important dans le problème de leur développement. Voilà pourquoi il faut faire des études intégrales de tous ces deux facteurs pour pouvoir exactement juger cette question. Dans l'analyse de la maison paysanne nous pouvons suivre une ligne d'évolution non interrompue laquelle nous mène des installations tout à fait primitives d'une seule pièce posée à sec, jusqu'aux maisons hautes en pierre taillée, d'une structure bien large et compliquée où à la première vue on reconnaît très difficilement les principales formes originales. Comme ça il ne faut prendre mon travail sur la maison méditerranéenne pour une description folkloristique, cela regarde des études ethnographiques. Parmi ces nombreux détails j'ai choisi et j'ai décrit seulement ces éléments que j'ai trouvés importants pour la genèse de notre maison littorale. En rangeant ainsi et en expliquant un fait d'après l'autre, j'ai essayé de montrer comme l'architecture primitive, peut-on dire architecture paysanne, se soumet aussi à la loi générale d'évolution. J'ai pensé qu'il faut expliquer justement la genèse de la maison paysanne, car les études de l'architecture paysanne conservatrice nous ouvriront de nouvelles vues dans la nature et la vie de nos agglomérations du type méditerranéen. Comme la littérature touchant ce sujet est bien rare, j'ai dû, pour avoir assez de renseignements pour mes déductions, interpréter l'architecture de nos villes littorales au Moyen-Age et élargir mes études sur le terrain de notre côte adriatique toute entière; j'ai dû aussi prendre en aide non seulement le folklore récent, mais aussi les documents historiques que j'ai pu me procurer. C'est pour ça que la troisième partie que j'ai consacré d'abord seulement aux études de la petite île de Mljet, s'est étendue sur le terrain beaucoup plus grand de tout notre Adria. A la fin je me suis appliqué de montrer, que pour dénouer des problèmes de géographie humaine, il faut sans doute se servir en même temps de la méthode géographique et historique; ça n'est pas possible sans l'emploi des documents historiques et même des études archivistiques. En dépit de tout cela notre explication de cette matière historique ne s'égare pas dans l'histoire, elle ne fait qu'éclairer les problèmes de géographie humaine d'un point de vue moderne.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. The second part outlines the procedures for handling discrepancies and errors, including the steps to be taken when a mistake is identified. The third part provides a detailed breakdown of the financial data, including a summary of income and expenses. The final part concludes with a statement of the total balance and a recommendation for future actions.

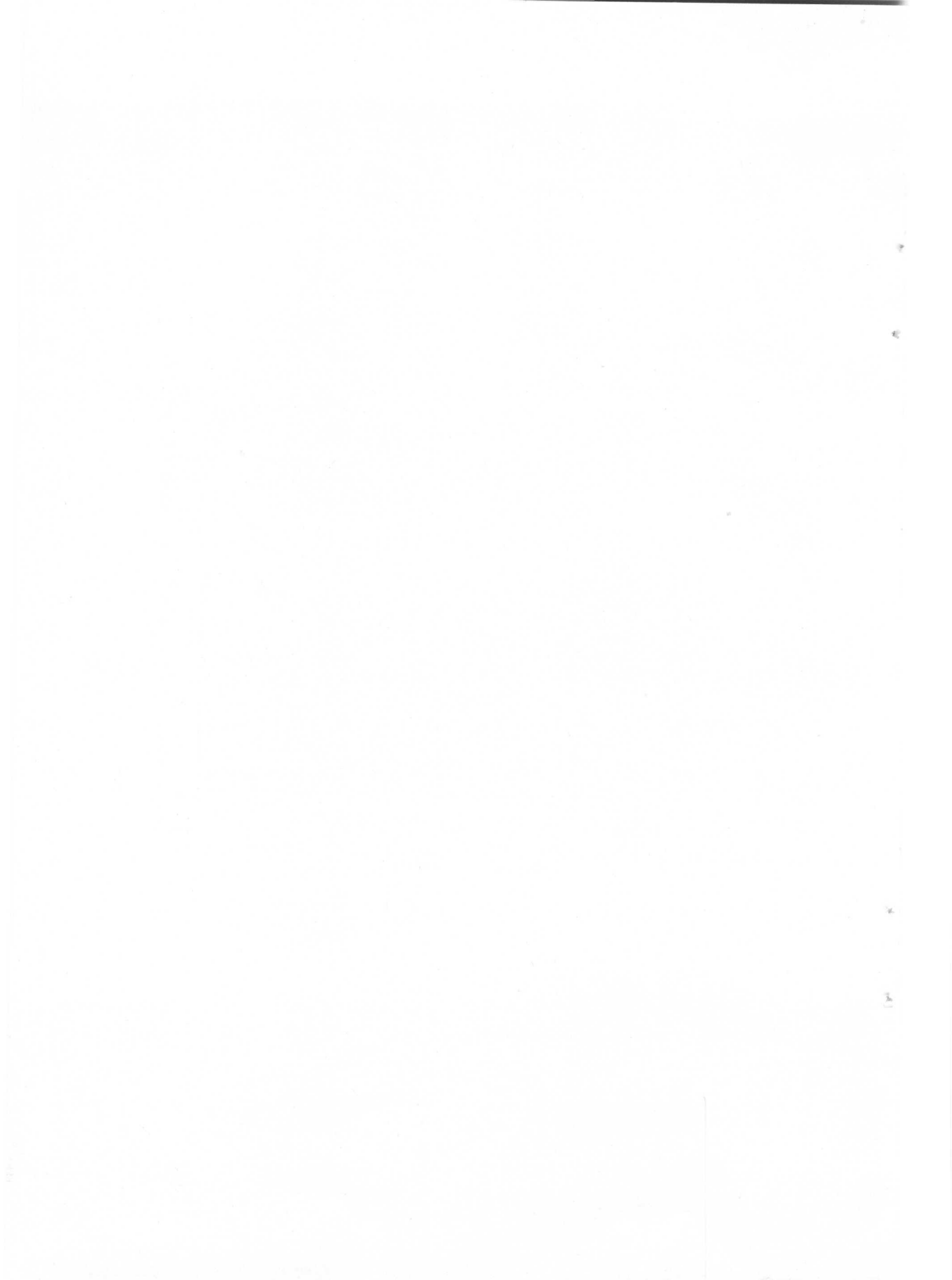
Pogled s Klačine na Veliko Jezero. Blago nagnute strane pokrivene su borovom šumom do razine morske. Lijevo prostrana baština Pomijenta; u pozadini na malenu otočiću manastir Gospe od Jezera.

Vue de Klačina sur le Grand Lac. Les cotés, doucement inclinés sont couvertes des forêts des sapins jusqu'à la mer. A gauche le vaste champ Pomijenta, au fond sur une petite île le couvent de St. Marie du Lac.

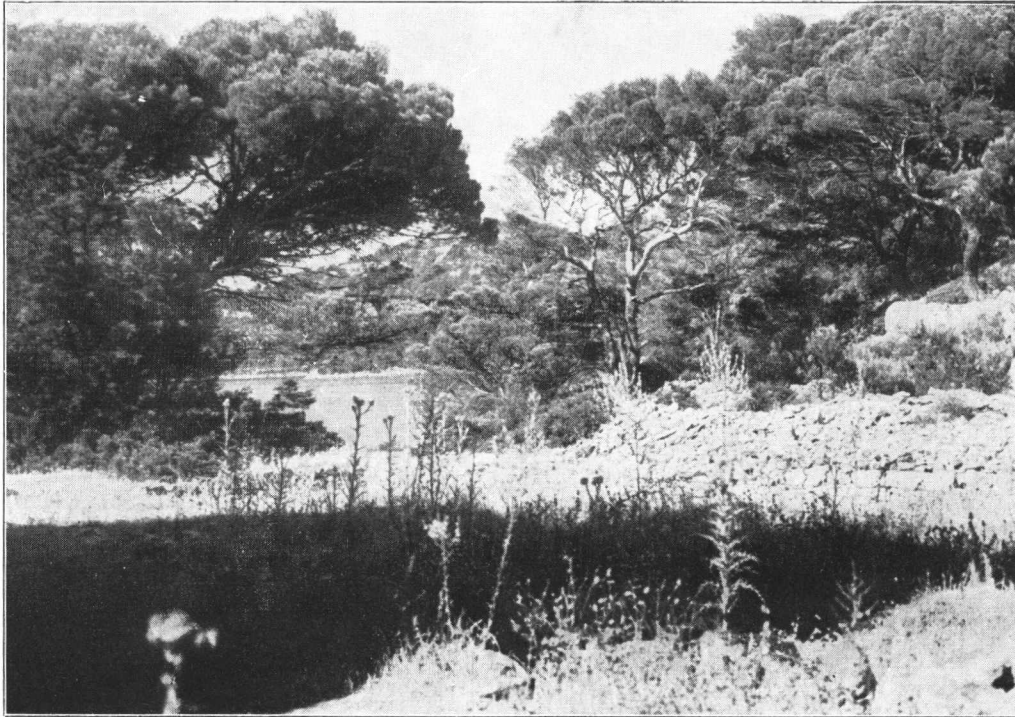

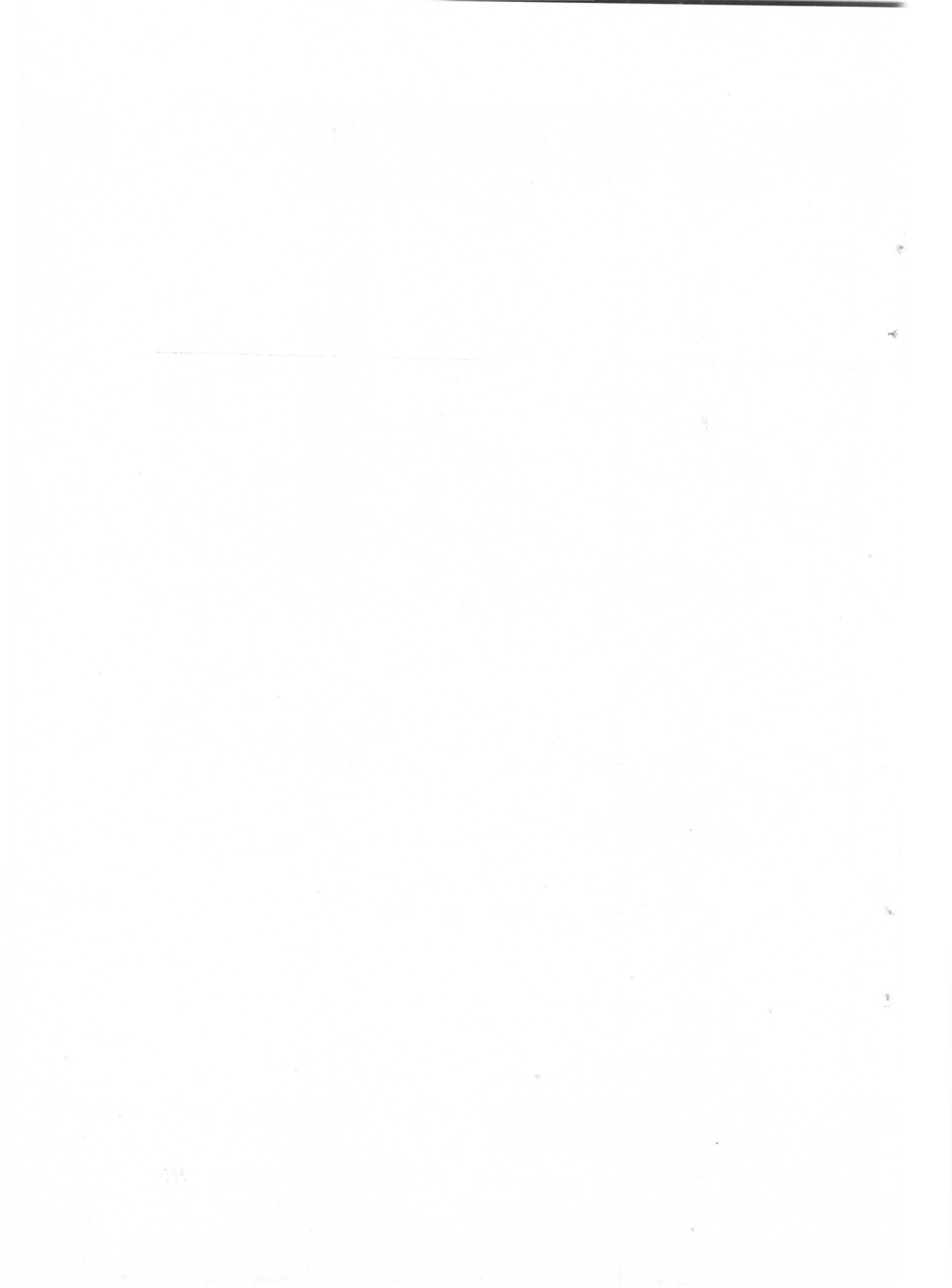
Zara i Pinjevci na debelom saplunu na Vrh^u Mljeta. U pozadini dubrovačko primorje.
Zara et Pinjevci sur les sables épais de la partie supérieure de l'île de Mljet. Au
fond le littoral de Raguse.

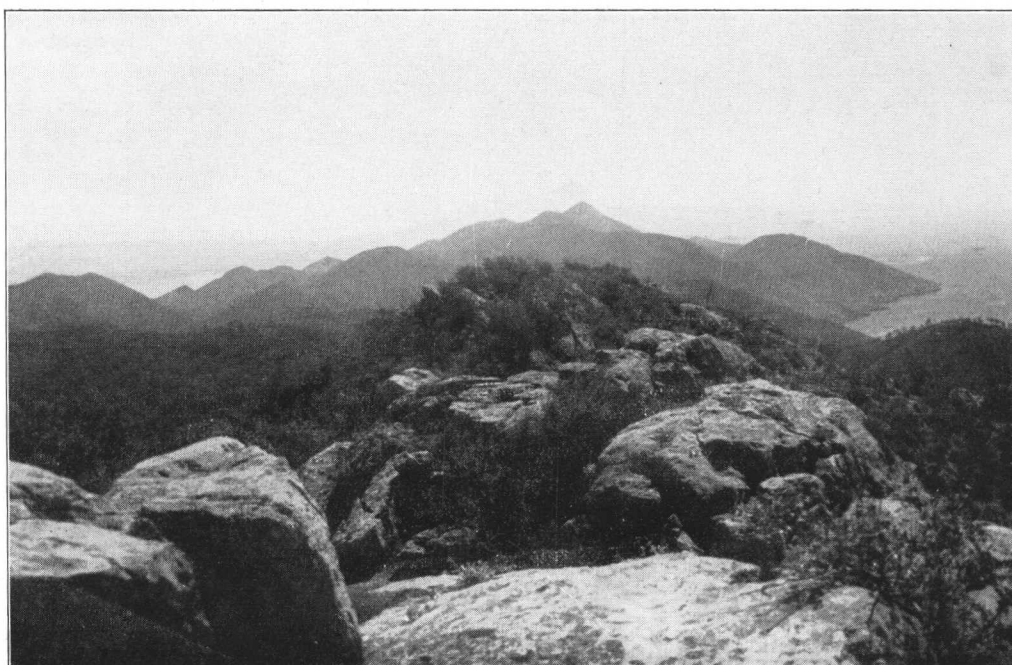

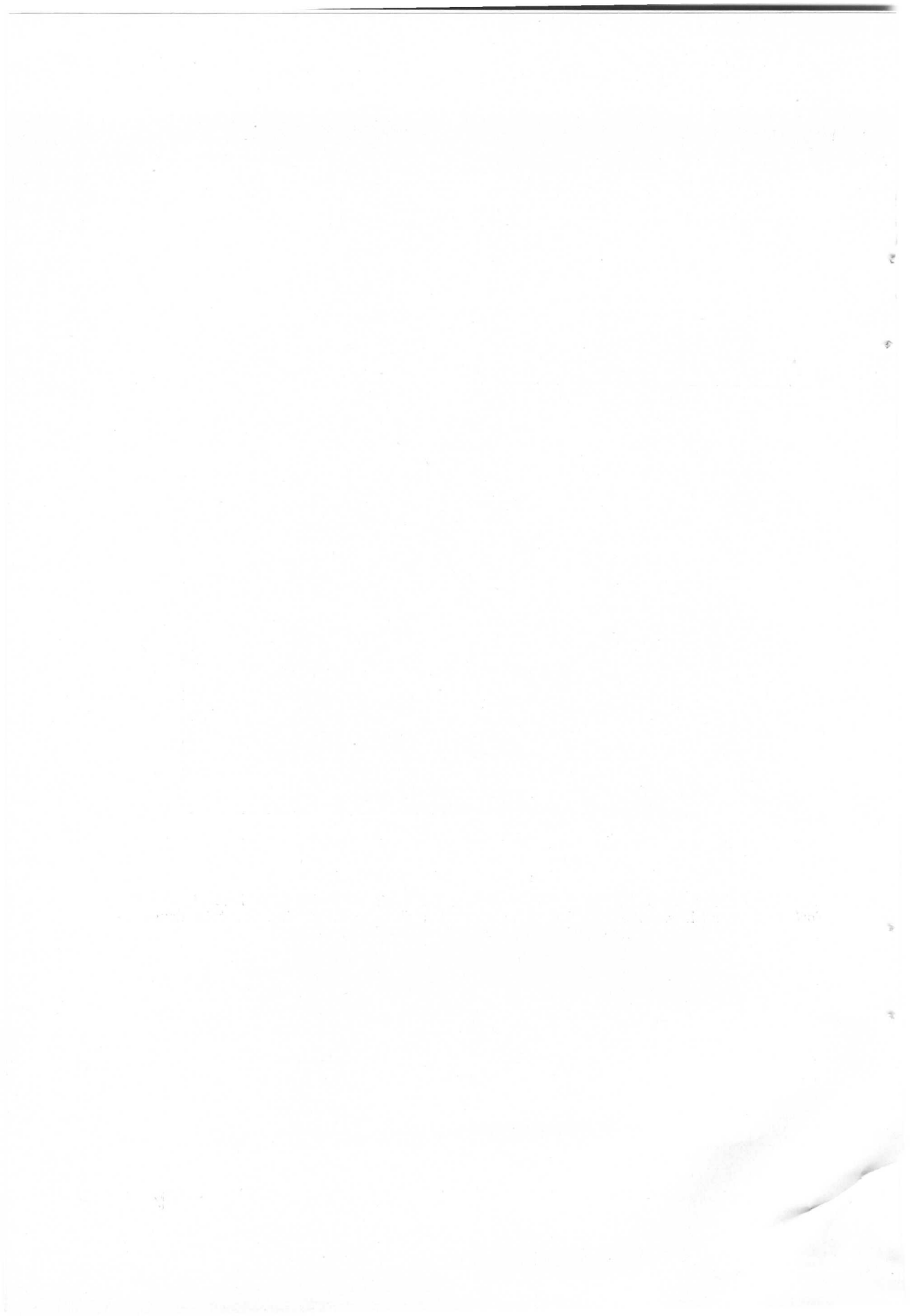
Vegetacija na Pristaništu na Velikom Jezeru.
La végétation à Pristanište sur le Grand Lac.

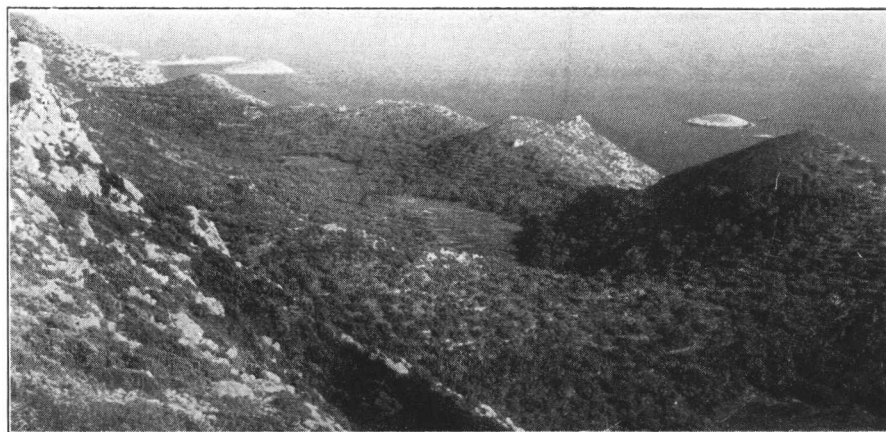

Pogled s Grabove Glave prema JI. Vide se sva tri otočna gorska grebena s najvišim vrhom Velikim Gradom u pozadini.

Vue de Grabova Glava à SE. On voit toutes les trois cîmes de l'île. Au fond Veliki Grad, le sommet le plus haut de l'île.

Pogled na baštinu Strulje i Polje od Maranovića. Smještaj polja između ivičnoga i centralnog otočnoga bila. Niz školja označuje staru potopljenu obalu.

Vue sur le champ Strulje et Polje de Maranovići. La situation des poljes entre la cime frontière du Sud et la cime centrale. Une chaîne de petites îles marque l'ancienne côte noyée par la mer.

Saplunara. Na finoj pržini gusta borova šuma. U pozadini ogoljele strane, jer je šuma popaljena zbog kulture buhača.

Saplunara. Sur le sable fin une épaisse forêt de sapins. Au fond les cotés nues, la forêt étant brûlée à cause de la culture de *Chrysanthemum cinerariae*.

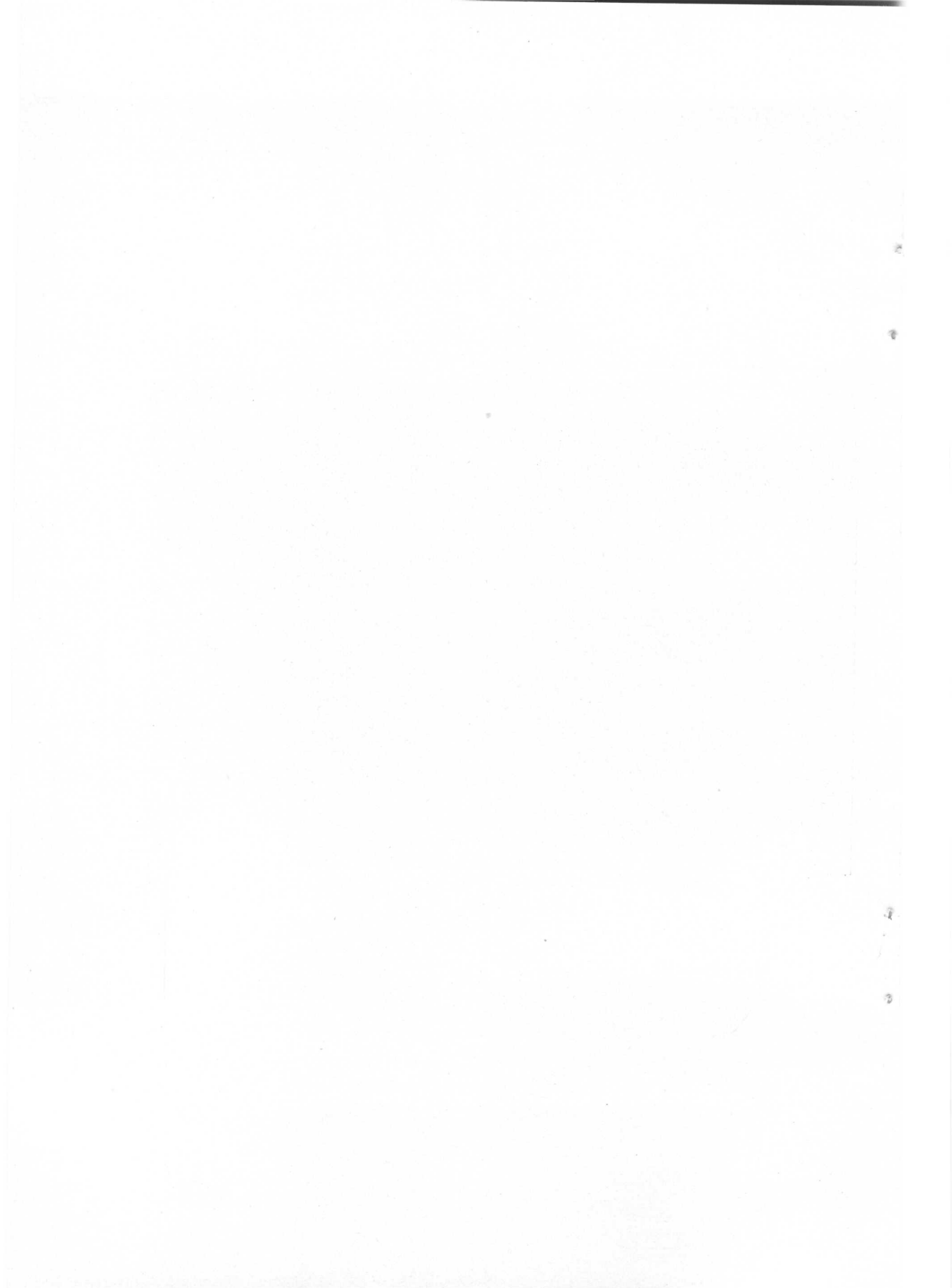

Pogled sa Straže na Veliko Jezero. Bujna vegetacija borovih šuma oko Govedara.
Vue de Straža sur le Grand Lac. La végétation abondante des forêts des sapins autour
de Govedari.

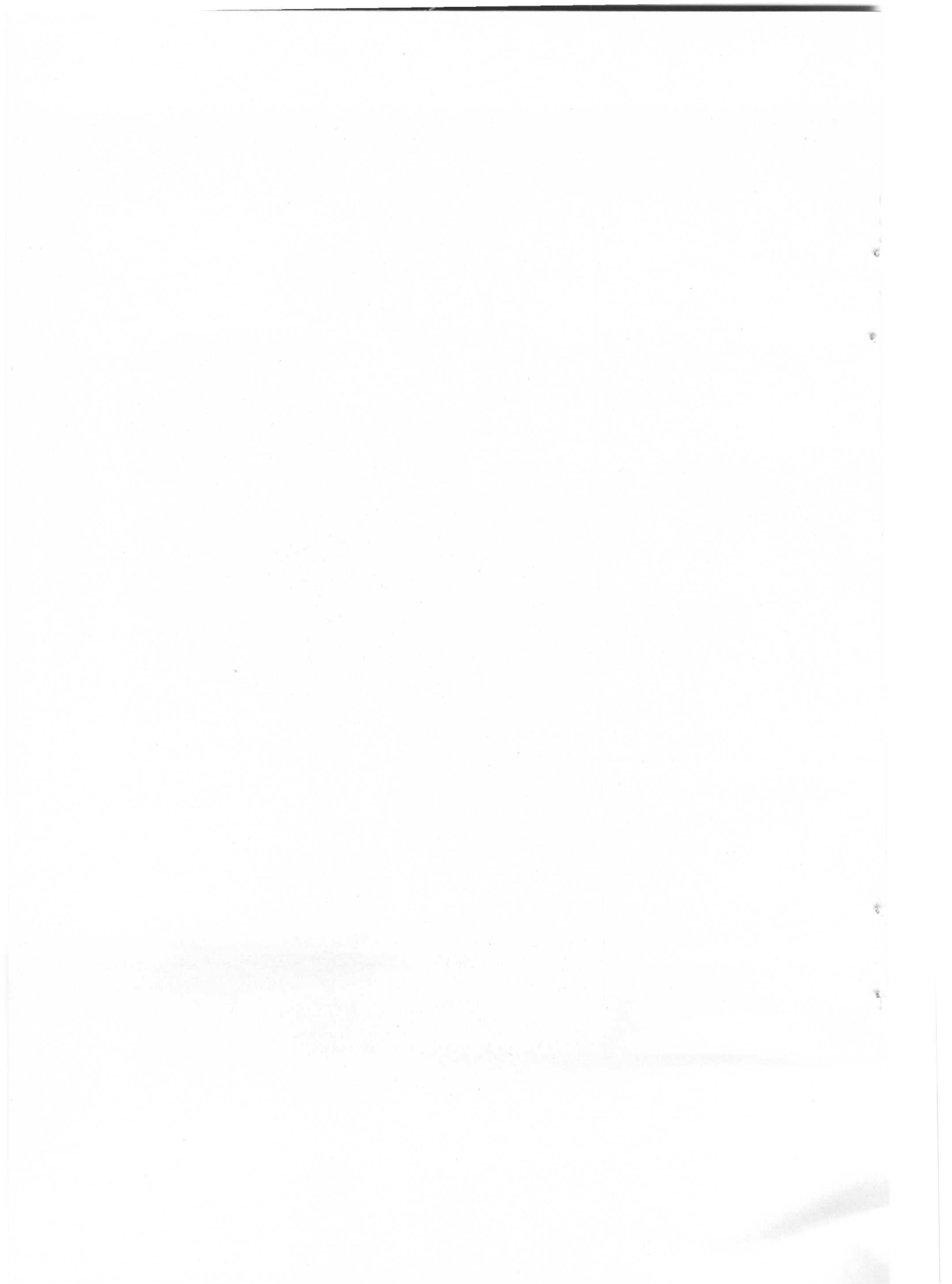
Pinjevcı. Formacija pinja.
Pinjevcı. La formation des pinions (*Pinus Pinea*).

Sovra, glavna mljetska luka. Slabo erodirane, blago nagnute strane unutrašnje otočne obale.

Sovra, le port principal à l'île de Mljet. Les cotés de la côte intérieure de l'île, doucement inclinées à cause d'une faible érosion marine.

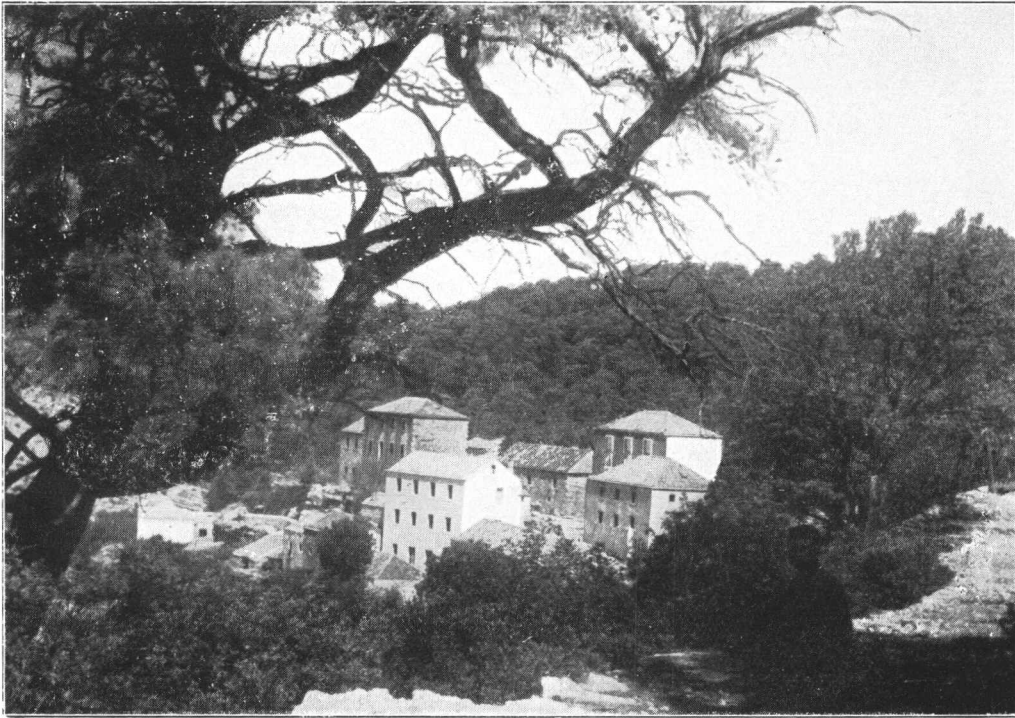

Pogled s vrha Velikoga Graca na Govedare. Zbijeno mediteransko naselje, zaklonjeno od pogleda s mora iza sjevernoga ivičnog otočnog grebena. Lijevo Malo Jezero.

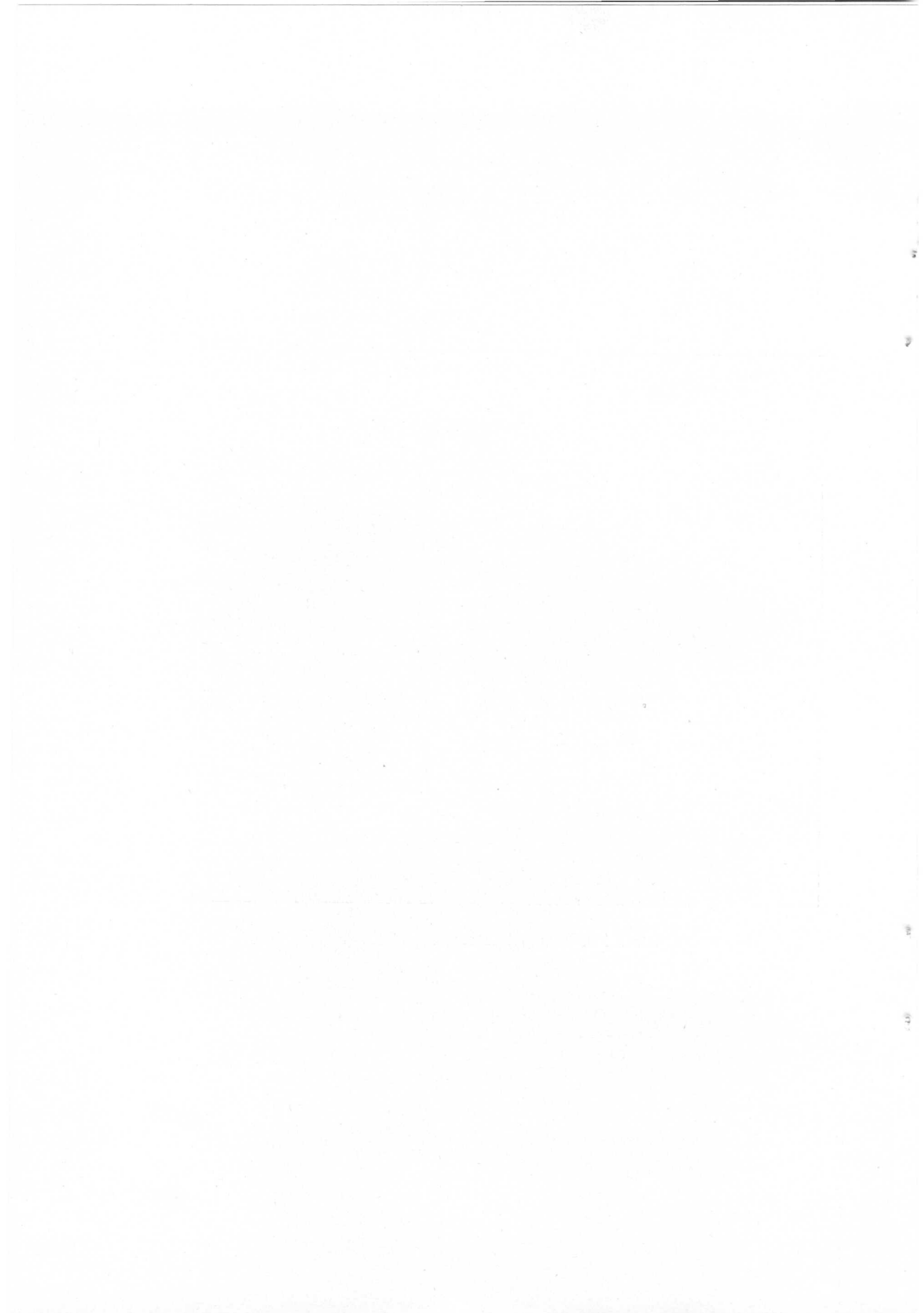
Vue du sommet Veliki Gradac, sur Govedari. Un village serré du type méditerranéen, caché de toute vue de la mer derrière la cime frontière du Nord. A gauche le Petit Lac.

Selo Govedari usred borovih šuma.
Le village Govedari au milieu des forêts des sapins.

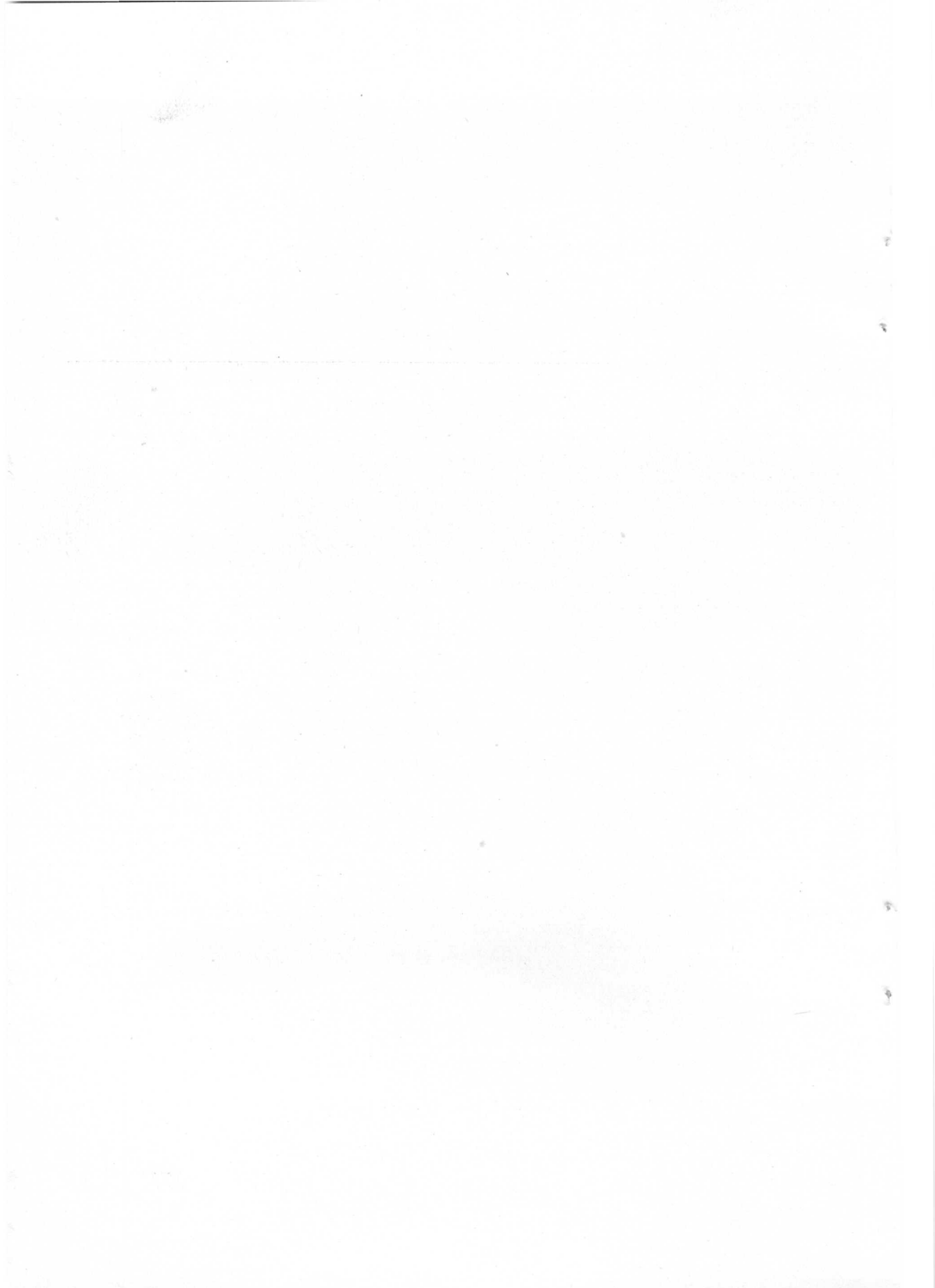

Današnje selo Polače, smješteno u zidinama rimskoga palacija.
Le village actuel Polače, placé entre les murs d'ancien palace romain.

Selo Rope. Zbijena skupina kuća predstavlja čitavo neveliko naselje.
Le village Rope. Le petit village tout entier est représenté par une groupe
des maisons serrées.

Pogled na Babino Polje s vrha Gradac više Vodica. — Položaj sela na granici krečnjaka i flišnih naslaga podno najviših vrhova centralnoga grebena: Zirina, Velikoga i Maloga Grada. Ispod sela bujna zelen maslinika Babina Polja. Lijevo u pozadini glavica Sv. Spasa u južnom ivičnom grebenu. Skupine kuća označuju pojedine zaseoke.

Vue sur le village Babino Polje du sommet Gradac audessus de Vodice. La situation du village à la frontière des couches du calcaire et du flysh, au dessous des sommets les plus hauts de la cime centrale: Zirine, Veliki Grad et Mali Grad. Au dessous du village la verdure abondante des oliviers de Babino Polje. Au gauche, au fond, le sommet St. Spas de la cime frontière du Sud. Les groupes des maisons marquent les parties du village.

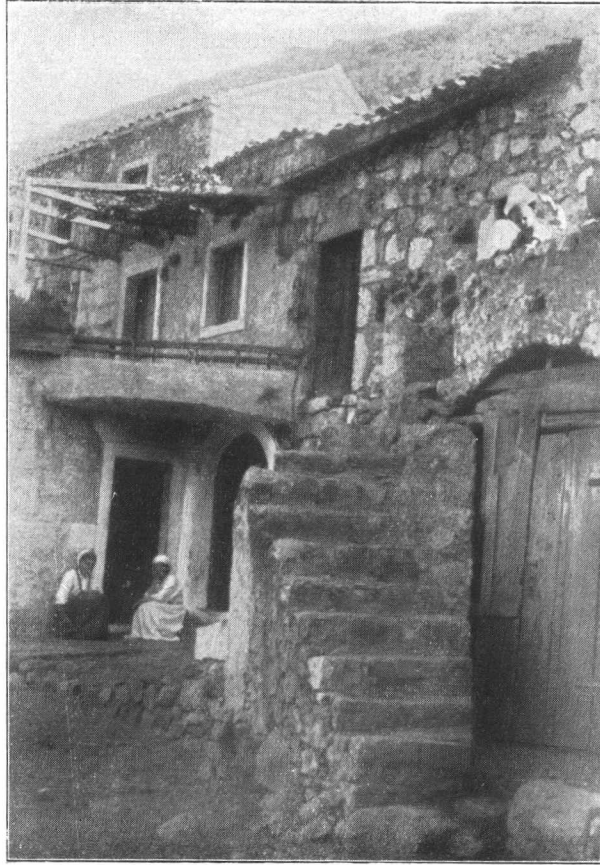

Ulica u Babinu Polju. U pozadini klobučina, što veže dvije susjedne kuće i tako prevoduje ulicu. Pred tim kuća na jedan pod s taracom više volta i sa skalinama. Posve sprijeda starinska kuća s pižujem sa svake strane ulaznih vratiju.

Rue à Babino Polje. Au fond un arc qui joint deux maisons voisines en faisant un dôme dans la rue. Au devant se trouve une maison d'un étage avec une terrasse au dessus de l'arc et avec les escaliers. Tout au devant une ancienne maison, à chaque côté de la porte il y a un petit banc en pierre.

Selo Blata. Desno starinska kuća sa skalinama, voltom i taracom. U pozadini noviji volat s odrinom.

Le village Blata. A droite une ancienne maison avec des escaliers, un arc et une terrasse. Au fond un arc d'une forme plus neuve avec une feuillée.

Babino Polje. Odrina nad ulazom u komin. Sprijeda starinska mlinica za masline.
Le village Babino Polje. Une fevillée au dessus de l'entrée de la cuisine. Au devant
un ancien moulin pour les olives.

Prožura. Zbijeno naselje, sklonjeno iza sjevernog ivičnoga grebena.
Prožura, un village serré, caché derrière la cime frontière du Nord de l'île.

Ruševine crkvice Marije od Brda. Sprijeda ruševna ograda oko staroga groblja.

Les ruines de la petite église de St. Marie de Brda. Au devant les ruines des murs d'ancien cimetière.

Lés

Korita. Kula sa skalinama i voltom.
Le village Korita. Une tours avec des escaliers et un arc.

